Selvitys
Valtionhallinnon toimenpiteistä lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi

Valtion nuorisoneuvosto

VALTION LIIKUNTANEUVOSTO
Statens idrottsråd

SOSIAALI- JA TERVEYSJÄRJESTÖJEN AVUSTUSKESKUS

Valtion nuorisoneuvosto
Valtion liikuntaneuvosto
Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus Stea

Kansikuvat: Anna Autio

Selvitys valtionhallinnon toimenpiteistä lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi, 2017

Selvityksen toteutti Owal Group Oy

Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja ISSN 1445-268X verkkojulkaisu nro 57
Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2018:1 ISBN 978-952-263-550-1

Sisällys

Johtopäätökset ja suositukset 2

Selvityksen keskeiset johtopäätökset 2
Suositukset 6

1 Johdanto 10

2 Tutkimuskatsaus 13
2.1 Lasten ja nuorten harrastukset väestötutkimusten valossa 14
2.2 Harrastamisen esteet 16
2.3 Yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden edistäminen 20

3 Strateginen ohjaus 23
3.1 Hallitusohjelmat 25
3.2 Lainsäädäntö 27
3.3 Ohjelmat ja linjaukset 29
3.4 Muiden hallinnonalojen toimenpiteet 33

4 Rahoitusinstrumentit 36
4.1 Rahoitusinstrumenttien analyysi 37
4.2 Kunnille kohdistettu rahoitus 45
4.3 Järjestöille kohdennettu rahoitus 63
4.4 Muut rahoitusmuodot 81
4.5 Muiden hallinnonalojen rahoitus 84

5 Yhteenveto 89
5.1 Harrastamisen yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen 89
5.2 Tavoitteiden yhdenmukaisuus hallinnonalojen välillä 93
5.3 Rahoituksen painopisteet 94

Lähteet 97

Johtopäätökset ja suositukset

Selvityksen keskeiset johtopäätökset

Lasten ja nuorten harrastamisen tila

- **Valtaosalla lapsista ja nuorista on jokin harrastus**. Noin 90 prosentilla lapsista on jokin harrastus, 80 prosentilla harrastus on mieluisa. Käytännössä voidaankin todeta, että lähes kaikilla harrastuksen haluavista lapsista on jokin harrastus; haasteet koskevat lähinnä lapsia ja nuoria, jotka ovat harrastetoiminnan ulkopuolelle jäävien riskiryhmissä. Koululaisia kiinnostavat monipuolisesti eri taiteen, kulttuurin ja liikuntaharrastukset, mikä on jossain määrin ristiriidassa vallalla olevan harrastuspalveluiden tarjonnan kanssa.
- **Harrastamisen notkahdus teini-iässä on lieventynyt. Liikunnan harrastusaktiivisuus ja etenkin** nuorten harrastusaktiivisuus liikunta- ja urheiluseuroissa heikkenee yhä radikaalisti murrosiässä. Ammattikoululaisten harrastusaste on alhaisempi verrattaessa tilannetta eri koulutusasteiden ja -muotojen välillä.
- **Noin 15 prosentilla lapsista ja nuorista on toimintarajoitteita.** Toimintarajoite heijastuu niin koettuun syrjintään ja kiusaamiseen vapaa-ajalla kuin heikompaan liikuntasuosituksen mukaiseen liikkumiseen.
- **Kiusaaminen ja väkivalta ovat läsnä myös harrastuksissa.** Maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat joutuneet keskimäärin useammin syrjinnän kohteeksi harrastuksissa, mutta myös tinkimään muita useammin harrastuksistaan. Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen altistaa syrjinnälle.
- **Harrastusten hinnan ohella harrastusaktiivisuuteen vaikuttavat keskeisesti maantieteelliset erot palvelujen saavutettavuudessa**. Syrjäytymisen riskitekijät myös kasautuvat alueittain. Harrastusaktiivisuuteen heijastuu koulutustaso, mutta myös perheen koettu taloudellinen tilanne.
- **Vaikka harrastusten hintaan tulee edelleen kiinnittää huomiota, pelkkä maksuttomuus ja avoin pääsy eivät riitä.** Harrastusten hinnan ohella huomiota tulee kiinnittää erilaisia osallistumiskynnyksiä kohtaavan henkilön osallistumisen mahdollistamiseen tuetusti. Tärkeää on avoin asenne, tahto ja uskallus kokeilla erilaisia toimintamenetelmiä sekä keksiä uusia luovia tapoja tehdä. Osaamisen lisäksi tarvitaan tiedotusta ja viestintää sekä erilaisten toimintamallien levitystä. Asenteellisen ja sosiaalisen esteettömyyden näkökulmien tulee sisältää eri vähemmistöryhmiin kuuluvien huomiointi, minkä lisäksi fyysisten esteiden, eli tilojen esteettömyyden ja saavutettavuuden eteen tehtävää työtä on jatkettava.

- **Lasten ja nuorten liikuntaharrastamista on seurattu ja tutkittu monipuolisemmin kuin muuta harrastustoimintaa.** Keskeinen osa lasten ja nuorten harrastustoiminnan tilaa ja tilannetta koskevasta tutkimus- ja selvitysaineistosta tarkastelee asiaa ensisijaisesti liikunnan näkökulmasta. Tämä heijastuu myös tässä selvityksessä.

Strateginen ohjaus ja tavoitteenasettelu

- **Julkishallinnon linjaamat harrastustoiminnan tavoitteet ovat koko tarkastelujakson pysyneet hyvin samanlaisina.** Keskeiset tavoitteet liittyvät yhdenvertaisiin harrastusmahdollisuuksiin, yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon.
- **Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen on poikkihallinnollinen ilmiö ja sitä ohjataan niin liikunnan, kulttuurin, nuorisotyön kuin syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvillä strategioilla ja ohjelmilla.** Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen on vaikeasti hallittava kokonaisuus, koska teema jakautuu usealle vastuualueelle (hallinnonalalle; ministeriön osastolle) ja vaikka tavoitteet ovat samansuuntaisia, ovat lähtökohdat hyvin erilaisia. Harrastamista edistetään harvoin pelkästään harrastamisen vuoksi, vaan se kytkeytyy tiiviisti osaksi liikunnan, kulttuurin tai syrjäytymisen ehkäisyn muita tavoitteita ja rahoituksen kokonaisuutta.
- **Vaikka yhdenvertaisten harrastustoiminnan edistämisen tavoitteet on kirjattu läpileikkaavasti kaikkiin tarkastelujakson ohjelmiin ja linjauksiin, yhteistä selkeää strategista ohjelmaa, jossa lasten ja nuorten harrastustoimintaa olisi käsitelty eri toimijoiden näkökulmasta, ei ole tunnistettavissa**. Tarkastelujaksolla lasten ja nuorten harrastustoiminnan tavoitteita on asetettu yli 20 eri ohjelmassa ja linjauksessa. Viime vuosina on ollut useampia eri työryhmiä, joiden tehtävänä on ollut käydä läpi lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien toimenpiteitä ja edistämistä hieman eri näkökulmista. Toisaalta voidaan todeta, että yleisesti lasten ja nuorten harrastustoiminnan tilanne on *hyvä*; haasteet koskevat erityisryhmiä ja muutoin syrjäytymisvaarassa olevia, jolloin keskeinen yhteiskunnallinen huoli ja haaste on paljon harrastustoimintaa laajempi. Harrastuspalveluiden rakenteellisiin haasteisiin liittyen vahvaan tavoitteellisuuteen ja painottumiseen yhteen lajiin, on kiinnitetty huomiota etenkin liikuntaharrastusten osalta.
- **Tavoitteenasettelu on ylätasoista ja sen kytkentä rahoitukseen ja toimenpiteisiin on osin sattumanvaraista**. Lasten ja nuorten harrastustoiminnan tavoitteenasettelu on luonteeltaan tahtotilan ja vision kuvaamista, eikä se kytkeydy suoraan esimerkiksi toimenpiteiden ja rahoitusinstrumenttien suunnitteluun. Konkreettisia, seurattavia ja mitattavia tavoitteita on varsin vähän (poikkeuksena esimerkiksi "jokaisella lapsella on vähintään yksi harrastus" ja "jokainen lapsi liikkuu vähintään tunnin päivässä"). Tyypillisesti tavoitteet ovat luonteeltaan "edistämistä" ja "kehittämistä". Tavoitteiden yleisluonteisuus, ohjaavien asiakirjojen määrä ja toisaalta niiden heikko kytkentä rahoitukseen, seurantaan ja arviointiin, heikentävät strategisen ohjauksen mahdollisuuksia. Kun toimenpiteet ja rahoitus eivät suoraan kytkeydy ylätason tavoitteisiin, ja kun seuranta ei tuota tietoa tavoitteiden toteutumisesta, ovat strategisen ohjauksen mahdollisuudet rajallisia.
- **Yhteistyö opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön välillä on tiivistynyt tarkasteluaikana; haasteena on hallinnonalojen sisäinen poteroituminen.** Hallinnonalojen välisen yhteistyön puutteen sijaan haasteena on tunnistettu pikemminkin hallinnonalojen sisäinen

pirstaleisuus tai asian omistajuuteen kiinnittyvät tekijät myös ministeriöiden sisäisessä työskentelyssä, jolloin samaan tavoitteeseen voidaan pyrkiä montaa eri kautta ja eri keinoin.

Rahoitusjärjestelmä

- **Valtio rahoittaa vuosittain lasten ja nuorten harrastustoimintaa noin 250–300 miljoonalla eurolla.** Summaa voidaan pitää hyvin merkittävänä; se on enemmän kuin esimerkiksi koko ympäristöministeriön hallinnonalan budjetti. Karkeasti 2/3 rahoituksesta muodostuu kuntien valtionosuuksista. Loppu 1/3 on erilaisia valtionavustuksia järjestöille ja muille alan toimijoille. Kunnat saavat rahoitusta lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen vuosittain noin 200 miljoonaa. Järjestöjen vuosittainen rahoitus samaan tarkoitukseen on noin 60 miljoonaa.
- **Rahoitusjärjestelmä on pirstaloitunut lukuisiin valtionavustusmuotoihin.** Rahoituksesta suuri osa kohdistuu harrastustoimintaa tukevaan toimintaan. Suoraan harrastamista tukevia rahoitusinstrumentteja on vähemmän. Liikunnan toimialalla erityisavustuksilla on suurempi merkitys lasten ja nuorten harrastustoiminnan suorassa edistämisessä, kulttuuripuolella vastaavasti taiteen perusopetuksen valtionosuuksien merkitys on keskeinen. Nuorisojärjestöjen yleisavustuksia kohdistuu niin suoraan harrastustukeen kuin toimintaedellytyksiä tukevaan ja vapaaehtoistyön kautta määrittyvään harrastustoimintaan. Harrastustoiminnan edellytyksiä erityisryhmille mahdollistetaan voimallisimmin sosiaali- ja terveysalan hanketuilla. Rahoitusinstrumenttien ohjausmekanismit vaihtelevat luonnollisesti suuresti. Erilaisia rahoitusinstrumentteja joiden kautta lasten ja nuorten harrastamista edistetään, on yhteensä yli 20. Yksin OKM:n hallinnonalalla on (vähintään) 15 eri valtionavustusmuotoa, joiden kautta rahoitetaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Tämä tarkoittaa vuosittain noin 2 500 erillistä rahoituspäätöstä ja niihin liittyviä haun ja raportoinnin prosesseja. Kun mukaan otetaan muiden hallinnonalojen avustukset ja jos lisäksi huomioidaan valtionosuuksien jakaminen, nousee rahoituspäätösten määrä useisiin tuhansiin. Resurssit valuvat hallinnolliseen työhön sen sijaan, että niitä hyödynnettäisiin vahvemmin ohjaukseen ja hyvien käytäntöjen jalostamiseen ja levittämiseen.
- **Rahoitusinstrumenteista suuri osa kohdistuu olemassa olevan toimijaverkoston ylläpitämiseen; asetettujen tavoitteiden toteutumista ei juuri pystytä seuraamaan ja rahoituksen ohjaava merkitys on verrattain vähäinen.** Strategisella tavoitteenasettelulla on varsin vähän merkitystä lasten ja nuorten harrastustoiminnan toimintaedellytysten edistämisen suurimpiin rahavirtoihin, jotka ovat valtionosuuksia ja yleisavustuksia järjestöille, opetuksen järjestäjille ja kunnille. Tähän kilpistyy myös rahoitusjärjestelmän ja ohjauksen suurin haaste: mahdollisuudet vaikuttaa autonomiseen toimijakenttään ovat tosiasiassa varsin vähäiset ja seurantajärjestelmä tuottaa varsin heikosti tietoa toiminnan vaikuttavuudesta.
- **Rahoitusinstrumenteissa on jonkin verran päällekkäisyyttä sekä toimijoiden että tavoitteiden tasolla**. Järjestöjen ja liittojen yleisavustusten osalta keskustelu samojen toimijoiden rahoittamisesta on ollut vireillä jo jonkin aikaa etenkin sosiaali- ja terveysalan ja liikunta- ja nuorisojärjestöjen osalta. Tavoitteiden tasolla rahoituksessa on jonkin verran päällekkäisyyttä lähinnä OKM:n tiettyjen instrumenttien (esim. Liikuntaa elämänkaarella -hankkeissa) sekä RAY:n/STEA:n rahoituksessa. Myös maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla maaseudun elävöittämiseen tehty työ sisältää samoja tavoitteita ja toimenpiteitä opetus- ja kulttuuriministeriön eri rahoitusinstrumenttien kanssa.

Tulokset ja vaikutukset

- **Seuranta- ja arviointijärjestelmä ei tuota tietoa asetettujen tavoitteiden toteutumisesta.** Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämisen keskeisenä tavoitteena on koko tarkastelujakson aikana ollut yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien takaaminen sekä erityisesti vähän harrastavien ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tavoittaminen harrastustoiminnan piiriin. Tietoa siitä, keitä harrastusten ulkopuolella olevat nuoret ovat, löytyy jo runsaasti. Sen sijaan haasteena on, ettei rahoituksen seuranta eivätkä arvioinnit tuota tietoa siitä, tavoitetaanko nykyisillä toimenpiteillä ko. nuoria. Sama ongelma koskee yleisemmin harrastustoiminnan rahoitusta: seurantajärjestelmät eivät tuota *läpileikkaavasti* sellaista tietoa, joka mahdollistaisi tavoitteiden toteutumisen arvioinnin. Avustuksia myönnettäessä valtionapuviranomaisilla ei ole kokonaisuudessaan tietoa siitä, miten harrastamisen tukemiseen tarkoitetut avustukset kohdentuvat hakijoittain, kohderyhmittäin tai alueellisesti tarkasteltuna. Tämä on ratkaisevaa arvioitaessa valtionavustuslain yleisiä myöntämisen perusteita, joita ovat mm. avustamisen tarpeellisuus. Alan arviointikulttuuriin ei ole kuulunut tehtyjen toimenpiteiden vaikutusarviointi ja vahva tilivelvollisuus, vaan arviointi on ollut enemmän toiminnan suuntaamista tukevaa tutkimustietoa.
- **Lasten ja nuorten osallistaminen ja kuuleminen on vahvistunut.** Lasten ja nuorten äänen kuuluminen vahvistunut selvityksen tarkastelujaksolla, ja on jo huomioitu pääosin vuoden 2016 rahoituksen painopisteissä ja valintakriteereissä. Osallisuus on ollut nuorisojärjestöjen yleisavustusten ehtona vuodesta 2015. Erityisavustusten osalta vahvin esimerkki on kulttuurin kärkihanke taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi, jossa rahoitusta saavat tahot velvoitetaan koululaiskyselyn tulosten hyödyntämiseen.
- **Erityistä tukea tarvitsevien tai vammaisten lasten ja nuorten soveltavaan liikuntaan on kiinnitetty entistä enemmän huomiota, mutta edelleen satunnaisesti**. Edistysaskelia nähdään tapahtuneen lasten ja nuorten liikuntaohjelman aikana. Selvityksen tarkastelujaksolla normiohjauksella on yhä vahvemmin edistetty yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden huomioimista ja sitovuutta. Vuonna 2015 voimaan astunut liikuntalaki sisältää laaja-alaisesti erityisryhmien liikuntaa tukevia lähtökohtia. Myös kuntien tehtävissä korostuvat laaja-alainen yhteistyö ja liikuntapalveluiden tarjoaminen eri väestöryhmille. Käytännössä kuntien palveluissa on yhä todella suurta vaihtelevuutta, jota korostaa myös alueelliset erot järjestötoiminnassa. Muiden vähemmistöryhmien osalta eniten tietoa toimenpiteistä on jäljitettävissä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämisen osalta. Kuten edellä on tuotu esiin, haasteena on se, ettei nykyisellä tietopohjalla saada tietoa mm. siitä, onko toimenpiteillä tavoitettu keskeiset kohderyhmät ja mitkä ovat vaikutukset palvelurakenteisiin.
- **Kansallinen tietoperusta lasten ja nuorten harrastamisen tilanteesta on varsin hyvä.** Lasten ja nuorten harrastusaktiivisuutta seurataan valtakunnallisilla kyselyillä ja arvioinneilla. Tietoperustaa lasten ja nuorten harrastamisesta on systemaattisesti kasvatettu koko selvityksen tarkastelujaksolla. Vaikka tehtyjen toimenpiteiden ja rahoituksen vaikuttavuuden arvioinnissa on merkittäviä puutteita, itse ilmiökentästä ja sen kehityksestä on jo varsin laajasti tuotettu tietoa. Haasteena on mm. tunnistettavissa, että väestötutkimuksissa ei ole yleisesti huomioitu laaja-alaisesti erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria.

Suositukset

Suositus 1. Strategisen ohjauksen tiivistäminen, terävöittäminen ja vision kirkastaminen.

Lasten ja nuorten harrastustoiminnalle tulisi asettaa selkeät valtioneuvostotasoiset (kaikkien hallinnonalojen yhteiset) ***konkreettiset ja mitattavat tavoitteet, jotka vastaavat tunnistettuihin harrastamiseen liittyviin haasteisiin.***

Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämisen tavoitteet ovat viimeiset kymmenen vuotta pysyneet keskeisiltä osiltaan samana: Tavoitteena on yhdenvertaiset harrastusmahdollisuudet kaikille asuinpaikasta, varallisuudesta, sukupuolesta ja etnisestä taustasta riippumatta. Tämä tavoite on lausuttu kymmenissä eri ohjelmissa, työryhmien raporteissa ja linjauksissa eri sanoin. Tavoitteet ovat kuitenkin jääneet pääasiassa ylätason periaatteiksi, eivätkä ne ole operationalisoituneet konkreettisiksi ja seurattaviksi rahoitusjärjestelmää ohjaaviksi tavoitteiksi ja kriteereiksi. Tämän vuoksi tietoa siitä, miten toimenpiteet ovat vastanneet asetettuihin tavoitteisiin ja alueelliseen tarpeeseen, on huonosti saatavilla.

Lisäksi tavoitteenasettelussa tulisi nykyistä paremmin huomioida saatavilla oleva tieto harrastustoiminnan nykytilasta ja haasteista. Lasten ja nuorten yleinen harrastusaktiivisuus on yleisesti hyvällä tasolla; haasteet koskevat pitkälti erityisryhmiä, minkä lisäksi on tunnistettavissa harrastuspalveluiden rakenteellisia haasteita liittyen esimerkiksi vahvaan tavoitteellisuuteen, kilpailullisuuteen tai toiminnan painottumiseen vain yhteen lajiin

Suositus 2. Rahoitusten kokoaminen vaikuttavammiksi kokonaisuuksiksi

Erityisavustuksia tulisi ***koota laajemmiksi kokonaisuuksiksi*** *ja kohdentaa siten, että* ***mahdollistetaan eri toimijoiden*** *vaikuttavammat yhteishankkeet sekä tulosten vaikuttavuuksia vahvistavat koordinoivat hankkeet ja niistä viestiminen. Erityisesti koulussa tapahtuvaa harrastamista edistävät erityisavustukset tulisi koota yhteen.*

Suoraa harrastustoimintaa edistävä rahoitus on karkeasti jaettavissa koulupäivän aikaiseen, sen välittömässä läheisyydessä tapahtuvaan ja koulupäivän ulkopuolella tapahtuvan harrastetoiminnan tukemiseen. Koulupäivään nivoutuvia rahoituksia ovat aamu- ja iltapäivätoiminta (1.–2. lk. ja erityisopetus), kerhotoiminnan kehittämisen erityisavustus (OPH; peruskoululaiset, painopiste 7.–9. lk.), kulttuurin kärkihanke (OKM; 1.–10. lk.) ja Liikkuva koulu -rahoitus (AVI; pääosin peruskoulu). Erityisryhmien osalta rahoitusta on suunnattu myös RAY:n taholta pienessä määrin samaan tarkoitukseen.

Kokonaisuuden kannalta on haasteellista, että samaan toimintaympäristöön, samaan toimintaan ja samoille toimijoille suunnataan rahoitusta useista eri instrumentista. Käytännössä harrastustoimintaa edistämässä ovat mm. urheiluseurat ja taiteen perusopetuksen kenttä. Lisäksi toimijoina ovat valtakunnalliset ja alueelliset yhdistykset ja nuorisojärjestöt. Nykyinen rahoitusjärjestelmä hajauttaa resursseja epätarkoituksenmukaisesti ja lisää hallinnollista taakkaa.

Suositus 3. Seuranta- ja arviointijärjestelmä tulisi kytkeä selkeämmin toiminnan päämääriin ja prosessia tulisi systematisoida.

*Valtionavustuksille tulisi **luoda seuranta- ja arviointijärjestelmä** joka mahdollistaa asetettujen tavoitteiden toteutumisen seurannan ja toiminnan vaikuttavuuden arvioinnin.*

Nykyinen seurantajärjestelmä ei tuota tietoa toiminnan vaikuttavuudesta ja niistä asioista, joihin tavoitteenasettelussa on pyritty vaikuttamaan. Tällä hetkellä ohjauksen ketju *harrastustoiminnalle* asetetuista päämääristä, tavoitealuekohtaisiin tavoitteisiin, rahoitukseen, toimenpiteisiin ja toiminnan tuloksiin ja vaikutuksiin on katki jokaisesta kohdasta. Tämä ei tarkoita, etteikö näiden välillä olisi mitään suhdetta, mutta toiminnalle ei pystytä tällä hetkellä muodostamaan seurattavaa vaikutusketjua, joka loisi aidon feedback-mekanismin sille, miten rahoitus ja tehdyt toimenpiteet ovat vastanneet tavoitteisiin.

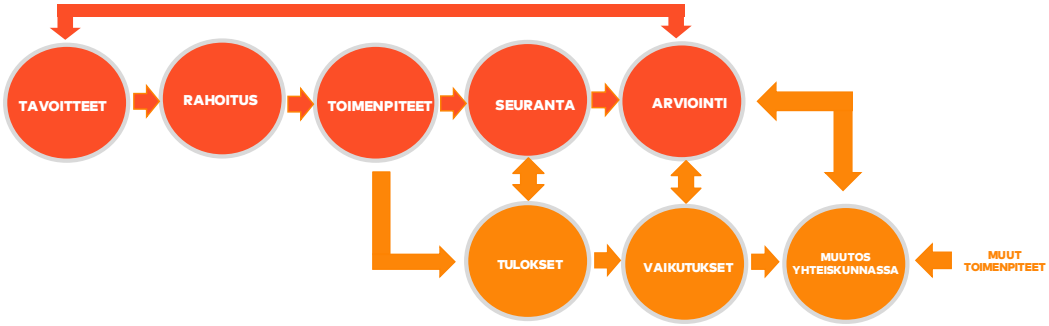

a. Perinteinen hallinnon seuranta- ja ohjausjärjestelmä ("oppikirjamalli")

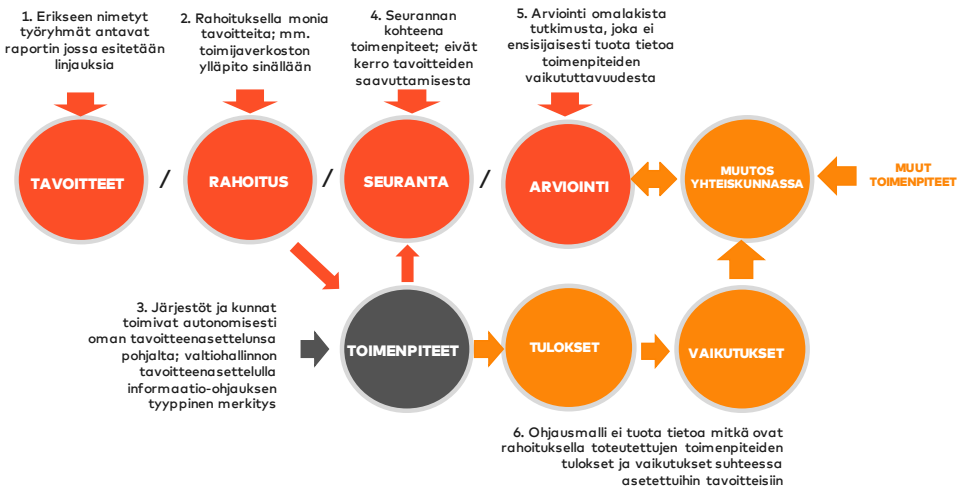

b. Lasten ja nuorten harrastustoiminnan seuranta- ja ohjausjärjestelmä ("nykytila")

Keskeinen arvioinnin ongelma on siinä, että hallinnonalojen valtionavustustoimintaa koskevaa tietoa (mitä on myönnetty, kenelle on myönnetty, mihin teemaan on myönnetty, mitä tuotoksia avustuksella on saatu aikaisesti jne.) ei ole saatavilla yhtenäisessä muodossa. Avustuksia myönnettäessä valtionapuviranomaisilla ei ole tällä hetkellä tietoa esimerkiksi siitä, miten harrastamisen tukemiseen tarkoitetut avustukset kohdentuvat esimerkiksi kohderyhmittäin (ikä, sukupuoli, muu taustamuuttuja). Tämä on keskeinen este strategiselle ohjaamiselle. Eri hallinnonalojen avustusjärjestelmien tekninen kehitysaste vaihtelee merkittävästi. Tässä arvioinnissa jo yksin kokonaiskuvan muodostaminen siitä, kuinka paljon valtio kokonaisuudessaan eri hallinnonaloilla ja erilaisten instrumenttien kautta harrastustoimintaa resursoi, vei merkittävän osan arvioinnin kokonaisajasta.

Valtionavustusten digitalisoinnin esiselvityksessä (2017) on tehty koko valtionhallinnon avustustoiminnan läpileikkaava tarkastelu avustusmuodoista. Mittava selvitystyö vahvistaa näkemystä siitä, että puutteellisten tietojärjestelmien takia nykyisissä valtionavustuskäytännöissä resurssit valuvat hakemusten käsittelyyn, ja valmistelutyön sekä vaikuttavuuden arvioinnin osuus on suhteessa vähäistä. Myös tämän selvityksen tulosten perusteella voidaan yhtyä esiselvityksen suositukseen käynnistää valtionavustustoiminnan uudistamishanke, jonka tavoitteena on lisätä valtionavustustoiminnan läpinäkyvyyttä, parantaa valtionavustusten vaikuttavuutta sekä yhtenäistää ja tehostaa toiminnan prosesseja. Uudistamishankkeen osana esitetty kansallinen valtionavustustietovaranto palvelisi arvioinnin tarpeita. Valtionavustusten digitalisoinnin esiselvityksessä toteutettu data-analyysi keskeisistä lasten ja nuorten liikuntaa koskevista kansallista aineistoista mahdollistaa hyvän näkymän kohti vaikuttavuuden arviointia.

Suositus 4. Huomio erityis-/aliedustettuihin ryhmiin

Lasten ja nuorten harrastustoiminnan rahoituksessa tulisi nykyistä selkeämmin huomioida ne ryhmät, joihin tällä hetkellä liittyvät suurimmat haasteet lasten ja nuorten harrastustoiminnassa. Erityisesti tulisi nykyistä vahvemmin ***luoda kannusteita toimintarajoitteisten ja erityis-/ aliedustettujen ryhmien huomioimiseen osana yleisiä harrastuspalveluita****. Toimenpiteiden toteutumista tulisi seurata tarkemmin ja tuottaa hyviä käytäntöjä laajempaan käyttöön.*

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat jo sisäänkirjoitettuina joko suorina tai läpileikkaavina painopisteinä valtionavustusmuotoihin. Jotta seurantaa ja arviointia voidaan tehdä, tulee myös käsitteet avata tarkemmin kohderyhmänäkökulmasta: puhutaanko esim. alueellisesta, sukupuolten tasa-arvosta, liikkumis- ja toimintaesteisistä, maahanmuuttajista tai sateenkaarinuorista.

Arvioinnin näkökulmasta haasteena on lisäksi keskittyminen toiminnan "fasaditasoon" eli siihen, mitä toiminnasta raportoidaan ulospäin joko suunnitelmina tai toiminnan kerrottuina tuloksina. Se missä määrin tavoitteet ovat tosiasiallisesti vaikuttaneet toimintaan ja mikä merkitys toiminnalla on ollut tosiasiassa tavoiteltujen vaikutusten kannalta jäävät "mustan laatikon" sisään.

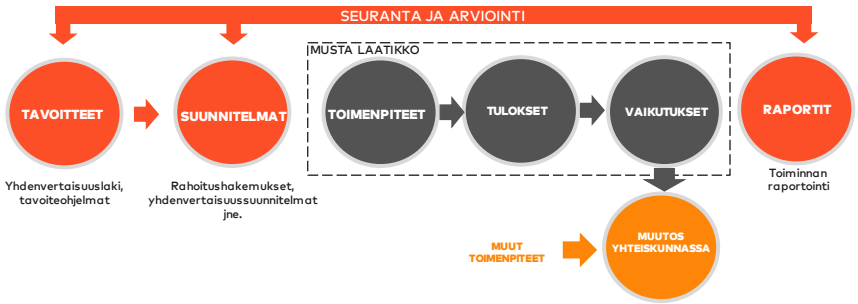

Tavoitteet ohjaavat sitä, miten toiminnasta puhutaan, mutta nykyiset arvioinnin välineet kertovat liian vähän siitä, miten tavoitteet näkyvät toiminnan muutoksena.

Tietoa tarvitaan myös siitä, miten yhdenvertaisuus on ymmärretty ja näkyy käytännön toiminnassa. Tueksi tarvitaan lisää informaatio-ohjausta toimijoille. Lisäksi seurantatietojen keruuta tulisi yhtenäistää eri rahoitusmuodoissa. Erityiseen tarkasteluun tulee ottaa sukupuoli, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät toimet ja kohderyhmät, jotka ovat aliedustettuja, joiden osallistumisedellytyksiä tulee madaltaa tai jotka ovat syrjinnän vaarassa.

1 Johdanto

Selvitystyössä muodostetaan kokonaiskuvaus valtionhallinnon eri toimialojen ohjauksesta ja toimenpiteistä, joilla on edistetty lasten ja nuorten yhdenvertaisia mahdollisuuksia harrastaa. Tulosten perusteella vahvistetaan ymmärrystä valtionhallinnon merkityksestä harrastusmahdollisuuksien edistäjänä ja luodaan edellytyksiä asian systemaattiselle edistämiselle, seuraamiselle ja vaikutusten arvioinnille.

Lukuisilla valtionhallinnon toimialoilla, kuten liikunta-, nuoriso-, koulutus-, kulttuuri- ja hyvinvointi- ja terveyspolitiikassa, on tavoitteena joko suoraan tai välillisesti edesauttaa sitä, että jokaisella lapsella ja nuorella on mahdollisuus mielekkääseen harrastetoimintaan. Kokonaiskuva valtionhallinnon toimenpiteistä, resursoinnista sekä tuloksista on puuttunut. Tarve kokonaiskuvan saamiselle harrastustoimintaan vaikuttavasta valtionhallinnon informaatio-, resurssi- ja normiohjauksesta on nostettu esille useassa yhteydessä.

Valtion nuorisoneuvosto, valtion liikuntaneuvosto ja Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus, STEA käynnistivät yhteistyössä kesällä 2017 selvityksen koskien valtionhallinnon toimenpiteitä ja ohjauskeinoja. Selvityksen on toteuttanut Owal Group Oy touko–joulukuun 2017 välisenä aikana.

Selvityksen tavoite

Selvityksen tavoitteena on analysoida valtionhallinnon eri toimialojen säädös-, informaatio- ja resurssiohjauksen kokonaistilanne, tavoitteiden yhdensuuntaisuus ja toimenpiteiden tuloksellisuus alle 29-vuotiaiden lasten ja nuorten harrastamista koskien. Selvityksellä pyritään muodostamaan kokonaiskuvaa valtionhallinnon eri toimialojen säädös-, informaatio- ja resurssiohjauksen tavoitteista, kohderyhmistä, resursoinnista ja toimenpiteiden tuloksellisuudesta. Lisäksi tavoitteena on ollut esittää näkemyksiä siitä, miten valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arviointia lasten ja nuorten harrastamisen edistämistä koskien olisi tulevaisuudessa tarkoituksenmukaista tehdä.

Selvityksessä tuotetaan kokonaiskuva valtionhallinnon eri toimialojen toimenpiteistä vuosilta 2005–2016 sekä yksityiskohtaisempi inventaari vuoden 2016 toimenpiteistä. Taustaksi on tuotettu tutkimuksiin perustuva kartoitus harrastustoiminnan muodoista, estävistä ja edistävistä tekijöistä sekä lasten ja nuorten toiveista ikäryhmät ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvonäkökulmat huomioiden.

Selvityksessä on tarkasteltu lasten ja nuorten ohjattua harrastustoimintaa sisältäen koulupäivän yhteydessä tapahtuva toiminta (esim. kerhotoiminta ja muu oppituntien ulkopuolinen harrastustoimintaa tukeva toiminta). Selvityksessä on myös tarkasteltu ohjauskeinoja ja toimenpiteitä, joilla voidaan edistää harrastustoimintaa järjestämällä harrastusmahdollisuuksia suoraan kohderyhmälle tai välillisesti vaikuttamalla rakenteisiin ja olosuhteisiin, joilla luodaan harrastustoiminnan edellytyksiä.

Aineisto ja menetelmät

Selvityksessä on toimeksiannon mukaisesti hyödynnetty mahdollisimman kattavasti olemassa olevaa tietoa. Valtionavustusten käytön valvontaan, tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden arviointiin liittyviä asiakirjoja on hankittu viranomaisilta ja muun tiedonkeruun osana. Tulosten osalta on hyödynnetty kokoavia raportteja niiltä osin kuin niitä on ollut käytettävissä.

Selvitystä varten on toteutettu 37 viranomais- ja asiantuntijahaastattelua, joita on hyödynnetty niin kokonaiskuvan kuin myös johtopäätösten ja suositusten muodostamisessa.

Harrastamisen käsite

Harrastamisella tarkoitetaan pääsääntöisesti säännöllisesti harjoitettua vapaa-ajan toimintaa. Selvityksen painopiste on ohjatun harrastustoiminnan arvioinnissa. Harrastamista ei rajattu etukäteen sisällöllisesti, vaan sitä on kuvattu aineistolähtöisesti. Lähtökohtana on kuitenkin, että harrastaminen voi liittyä niin kulttuuri-, liikunta- kuin arjentaitojen parissa toimimiseen vapaa-ajalla kuin myös ympäristön- ja luonnonsuojelutyöhön, poliittiseen järjestötyöhön tai muuhun vapaaehtoistyön kautta määrittyvään harrastustoimintaan.

Vaikka painopisteenä on ohjattu harrastustoiminta, rajanveto ohjatun harrastustoiminnan ja selvityksen ulkopuolisen kilpailutoiminnan välillä on osin häilyvä. Tämä hankaloittaa myös eri toimenpiteiden ja resurssien kuvaamista aukottomasti. Ohjatun harrastustoiminnan rajapintoja on havainnollistettu kuvassa 1.

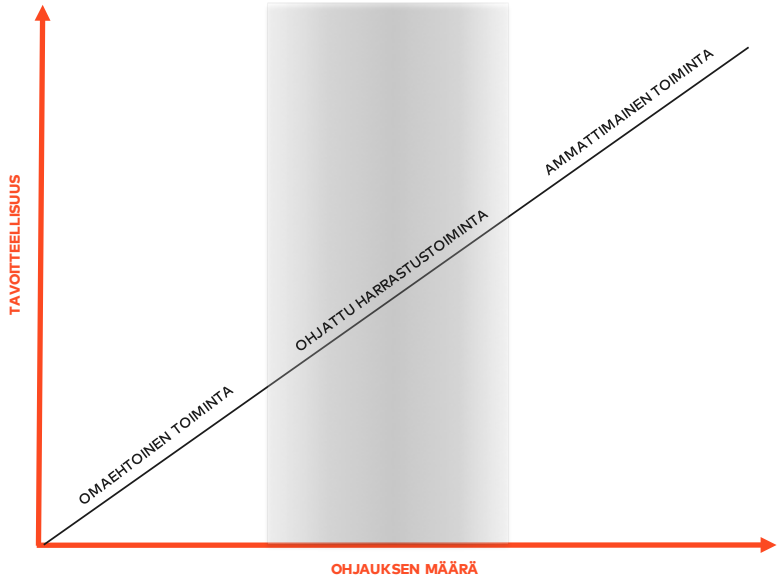

Kuva 1. Ohjatun harrastustoiminnan rajapinnat

Ohjauksen määrä ja tavoitteellisuus kasvavat ammattimaiseen tai vahvemmin kilpailulliseen toimintaan tähtäävässä valmentamisessa, mutta se ei tarkoita, etteikö myös omaehtoinen harrastaminen voisi olla tavoitteellista.

Aineistosta tehdään tarkastelua toimenpiteiden kohdentumisesta ja tulosten seurannasta eri ikäryhmien osalta.

	Lapset ja nuoret	Aikuiset	Ikäihmiset
Ammattimainen toiminta (esim. huippu-urheilu)			
Ohjattu harrastaminen (esim. musiikkitunnit)	*Selvityksen kohde*		
Omaehtoinen toiminta (esim. kavereiden kanssa pelaaminen)			

Kuva 2. Selvityksen kohteen rajaus

Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuus tarkoittaa selvityksessä pitkälti saavutettavuutta, eli mahdollisuutta harrastaa yksilön taustasta riippumatta. Yhdenvertaisuuden edistäminen voi tarkoittaa maantieteellistä saavutettavuutta, sosioekonomisen taustan vaikutusten minimointia tai vähemmistöryhmänäkökulman huomiointia. Myös edellisiin liittyen sitä on kiusaamisen ja syrjinnän vastainen toiminta tai esim. esteettömyyden edistäminen vammaisten osalta. Tasa-arvonäkökulma on voitu huomioida tyttö-/poikaspesifeinä toimenpiteinä (esim. drop out ja osallistumattomuus) ja sukupuolivaikutusten arvioinnin näkökulman huomioimisena.

Yhdenvertaisuudella viitataan luonnollisesti yksilön perustuslaillisiin ja yhdenvertaisuuslaissa täsmennettyihin oikeuksiin. Osa tarkastellusta harrastustoiminnasta limittyy koulutusjärjestelmän alaiseen lainsäädäntöön, ja esimerkiksi taiteen perusopetus on tulkittu jopa perustuslain mukaiseksi sivistyksellisten oikeuksien mukaiseksi toiminnaksi: Julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Perustuslain mukaan (6 §) ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lisäksi pykälä sisältää vaatimuksen sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisestä. Yhdenvertaisuuslaissa on erikseen määritelty syrjinnän eri muodot, joiksi myös kohtuullisten mukautusten laiminlyönti lasketaan. Lisäksi laissa on huomioitu vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva YK:n yleissopimus, jolla on myös määrittelevä rooli. Tässä selvityksessä tarkastellaan, miten valtionhallinnon toimenpiteillä on pyritty edistämään yhdenvertaisuuden saavuttamista sekä syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemisemistä tai lievittämistä.

2 Tutkimuskatsaus

Luvussa luodaan olemassa olevaan tutkimustietoon perustuen katsaus lasten ja nuorten harrastamisen yleisyydestä, harrastamisen muodoista sekä harrastamista edesauttavista ja estävistä tekijöistä. Lisäksi kuvataan lasten ja nuorten esille nostamia toiveita harrastamista koskien. Lopuksi esitetään keinoja harrastamisen yhdenvertaisuuden edistämiseen.

Yhteenveto:

- **Valtaosalla lapsista ja nuorista on jokin harrastus**. Noin 90 prosentilla lapsista on jokin harrastus ja 80 prosentilla lapsista on itselle mieluisa harrastus. Käytännössä voidaankin todeta, että lähes kaikilla harrastuksen haluavista lapsista on jokin harrastus; haasteet koskevat lähinnä lapsia ja nuoria, jotka ovat harrastetoiminnan ulkopuolelle jäävien riskiryhmissä. Koululaisia kiinnostavat monipuolisesti eri taiteen, kulttuurin ja liikuntaharrastukset, mikä on jossain määrin ristiriidassa vallalla olevan harrastuspalveluiden tarjonnan kanssa.
- **Harrastamisen notkahdus teini-iässä on lieventynyt. Liikunnan harrastusaktiivisuus ja** etenkin nuorten harrastusaktiivisuus liikunta- ja urheiluseuroissa heikkenee yhä radikaalisti murrosiässä. Ammattikoululaisten harrastusaste on alhaisempi verrattaessa tilannetta eri koulutusasteiden ja -muotojen välillä.
- **Lasten ja nuorten liikuntaharrastamista on seurattu ja tutkittu monipuolisemmin**, ja laajempi harrastuneisuus on jäänyt jossain määrin vähemmälle huomiolle. Yleisemmin harrastamista on käsitelty esimerkiksi eri vapaa-ajantilojen ja palveluiden lähestyttävyyden kautta eri kohderyhmien näkökulmista.
- **Kiusaaminen ja väkivalta ovat läsnä myös harrastuksissa.** Maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat joutuneet keskimäärin useammin syrjinnän kohteeksi harrastuksissa, mutta myös tinkimään muita useammin harrastuksistaan. Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen altistaa syrjintään.
- **Noin 15 prosentilla lapsista ja nuorista on toimintarajoitteita.** Toimintarajoite heijastuu niin koettuun syrjintään vapaa-ajalla kuin heikompaan liikuntasuosituksen mukaiseen liikkumiseen.
- **Harrastusten hinnan ohella harrastusaktiivisuuteen vaikuttaa keskeisenä maantieteelliset erot palvelujen saatavuudessa**. Syrjäytymisen riskitekijät myös kasautuvat alueittain. Harrastusaktiivisuuteen heijastuu koulutustaso, mutta myös perheen koettu taloudellinen tilanne.
- **Pelkkä maksuttomuus ja avoin pääsy eivät riitä.** Harrastusten hinnan ohella huomiota tulee kiinnittää erilaisia osallistumiskynnyksiä kohtaavan henkilön osallistumisen mahdollistamiseen tuetusti. Tärkeää on avoin asenne, tahto ja uskallus kokeilla erilaisia toimintamenetelmiä sekä keksiä uusia luovia tapoja tehdä. Osaamisen lisäksi tarvitaan tiedotusta ja viestintää sekä erilaisten toimintamallien levitystä. Asenteellisen ja sosiaalisen esteettömyyden lisäksi työtä fyysisten esteiden, eli tilojen esteettömyyden ja saavutettavuuden eteen on jatkettava.

2.1 Lasten ja nuorten harrastukset väestötutkimusten valossa

Lasten ja nuorten harrastamista, hyvinvointia ja vapaa-ajan käyttäytymistä seurataan valtakunnallisin kyselyin jo varsin säännöllisesti. Keskeisimpiä seurantoja ovat Nuorten vapaa-aikatutkimus, WHO-Koululaistutkimus, Kouluterveyskysely, Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen (LIITU), Nuorisobarometri ja uusimpana opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuurin kärkihankkeen osana peruskoululaisille toteuttama valtakunnallinen koululaiskysely harrastuksista (2016 ja 2017). Tiedonkeruiden puutteena on tunnistettu, ettei koululaiskohderyhmiin suunnatuissa kyselyissä ole yleensä laaja-alaisesti erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria. Esimerkiksi LIITU-tutkimus on kohdistunut vain perusopetuksen oppilaisiin, ja vaikka mukana on osaksi erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria, erityiskoulut ovat toistaiseksi jääneet kyselyiden ulkopuolelle.

Lasten ja nuorten harrastuneisuutta, liikkumista ja aktiivisuutta kysytään monella eri tapaa peilaten eri tavoitteisiin, kuten liikuntasuositusten mukaiseen liikkumiseen. Lasten ja nuorten liikkumista on seurattu monipuolisemmin pidempään[1], mutta laajempi harrastuneisuus on jäänyt jossain määrin vähemmälle huomiolle säännöllisissä tiedonkeruissa. THL:n toteuttamaan kouluterveyskyselyyn on sisällytetty jo monipuolisempi tarkastelu, ja siinä huomioidaan myös taito- ja taideharrastuksia liikunnan ohessa.

Vuonna 2016 tehdyn Nuorten vapaa-aikatutkimukseen osallistuneista jopa 89 prosentilla oli jokin harrastus[2]. Harrastaminen vaikuttaisi olevan kasvussa, sillä vuonna 2012 osuus oli 85 prosenttia. Liikunta on keskeinen harrastamisen muoto, ja liikuntaa ja mitä tahansa harrastavien joukot ovat pitkälti samat. Toinen harrastamista selittävä tekijä on järjestötoiminnassa mukana olo. Harrastamisen käsite on monitulkintainen. Vaikka Nuorten vapaa-aikatutkimuksessa käytetty harrastuksen määritelmä on ollut laaja, eri kysymysten tarkentavien tarkastelujen perusteella vastaajat ovat usein mieltäneet harrastamisen ohjatuksi tai ryhmässä tapahtuvana toimintana. (toim. Merikivi ym. 2016.) Vuoden 2017 kouluterveyskyselyn yläluokkalaisista niin ikään 89 prosenttia kertoi harrastavansa jotain vähintään kerran viikossa, lukiolaisista jopa 93 prosenttia, mutta ammattikoululaisista vain 80 prosenttia. Luvuissa on mukana niin ohjattua kuin omatoimista harrastustoimintaa. Eniten nuoret harrastavat liikuntaa, lukemista sekä kirjoittamista, kuvataidetta tai valokuvaamista.

[1] Liikunnan yhteyksistä erilaisiin tekijöihin löytyy paljon tutkimusta. Vuosia 2000–2012 koskeneen lasten ja nuorten liikuntatutkimuskatsauksen mukaan eniten tutkimusta oli kertynyt liikunnan yhteydestä terveyteen (yli 60 %). Tutkimuskonteksteista koululiikuntaa on tutkittu eniten. Alle kouluikäisistä, ammatillisessa koulutuksessa olevista sekä lukiolaisista oli toteutettu vain kaksi tutkimusta. Eriarvoisuudesta ja polarisaatiosta liikunnassa oli tutkimusta vielä vähän (8 %), ja se keskittyi perheen sosioekonomisen aseman, koulutuksen ja liikunnan sekä terveyskäyttäytymisen välisten yhteyksien tarkasteluun. (Berg ja Piirtola, 2014.)

[2] Harrastamisen yleisyyttä on selvitetty kysymyksellä "Onko sinulla jokin harrastus, aivan mikä tahansa?" Haastateltaville luettiin lisäksi tarkennus "harrastuksella ei tarkoiteta vain ohjattua toimintaa vaan mitä tahansa sellaista, mitä pitää itse harrastuksenaan, vaikka sitä tekisi esim. yksin kotona".

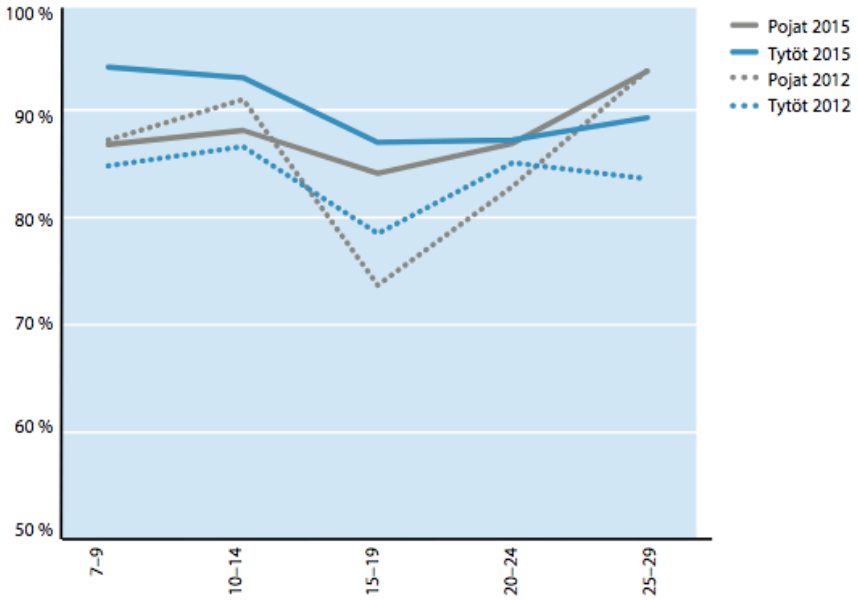

Kuva 3. Niiden nuorten osuus, joilla on mielestään jokin harrastus ikäluokittain. (%) Lähde: Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2016 (Toim. Merikivi ym. 2016).

Aikaisemmissa kyselytutkimuksissa havaittu harrastamisen notkahdus teini-iässä (etenkin pojilla) on lieventynyt Nuorten vapaa-aikatutkimuksen mukaan. Myös omatoimista ja ohjattua liikuntaa harrastavien määrä on lisääntynyt vuodesta 2012 kaikissa ikäryhmissä ja koskien molempia sukupuolia. Korkeakoulutukseen osallistuneiden osuus ei ole kuitenkaan kasvanut. Eniten muutosta on tapahtunut 7–9-vuotiaiden ikäryhmässä: Pojista 96 prosenttia ja tytöistä 95 prosenttia harrasti jotakin liikuntaa, kun vastaavat luvut vuonna 2012 olivat pojilla 88 prosenttia ja tytöillä 84. 15–19-vuotiaiden kohdalla ikävaiheelle ominainen notkahdus liikkumismäärissä näyttäisi hieman tasoittuneen ja lyhentyneen. Samalla kuitenkin seuraliikunnan lopettaneiden teini-ikäisten osuus on kasvanut entisestään. (toim. Merikivi ym. 2016.) Vuoden 2017 kouluterveyskyselyn mukaan osallistuminen yhdistystoimintaan on lisääntynyt. Sen sijaan omatoimisen ja ohjatun liikunnan määrä ja muu harrastuneisuus on jopa hieman vähentynyt vuodesta 2015. Merkillepantavaa on, että vain noin kolmannes ammatillisen koulutuksen opiskelijoista harrastaa *ohjattua* liikuntaa vähintään kuukausittain. Erot taito- ja taideharrastusten parissa vaihtelee varsin paljon koulutusmuodoittain. (Kouluterveyskysely 2017.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön toteuttaman koululaiskyselyn (2017) mukaan harrastuskiinnostus on monipuolista, sillä 64 prosenttia koululaisista oli kiinnostunut osallistumaan ainakin viiteen eri taiteen ja kulttuurin harrastukseen, ja lähes yhtä suuri osa (62 %) ilmoitti ainakin viisi kiinnostavaa liikunnan harrastusta. Kyselyn mukaan joka viidenneltä peruskoululaiselta puuttuu mieluisa harrastus. Tilanne vaihtelee hieman luokka-asteittain. Noin 80 prosentilla 1.–6.-luokkalaisista on mieluisa harrastus, mutta 7–10.-luokalaisilla osuus pienenee: tytöistä 71 prosentilla ja pojista ja 67 prosentilla on mieluisa harrastus.

Harrastusaktiivisuuteen vaikuttaa myös asuinseutu ja sen tuomat mahdollisuudet, tulotaso sekä oma ja vanhempien koulutustaso. Tytöt harrastavat yleisesti ottaen hieman poikia useammin. Lii-

kuntaharrastuneisuus laskee murrosiässä, mutta on korkea taas nuorilla aikuisilla, 25–29-vuotiailla. (Merikivi ym. 2016.) Pojat taas ovat yleisesti eri tiedonkeruiden mukaan aktiivisempia liikkujia (mm. Kouluterveyskysely)[3]. Urheileminen tai liikkuminen ylipäänsä on aktiivisempaa urheiluseuroissa kuin muun seuran tai kerhon järjestämissä harjoituksissa (esim. partio, nuorisoseura). Vajaa viidesosa viides-, seitsemäs- ja yhdeksäsluokkalaisista lapsista ja nuorista liikkui muiden seurojen tai kerhojen järjestämissä harjoituksissa tai kilpailuissa viikoittain. Reilut puolet lapsista ja nuorista vastasi, ettei liiku ollenkaan koulujen kerhoissa ja harjoituksissa. Noin viidennes nuorista kävi korkeintaan pari kertaa kuukaudessa koulujen kerhoissa tai harjoituksissa, ja aktiivisuus väheni iän myötä. (toim. Kokko ja Hämylä, 2015.)

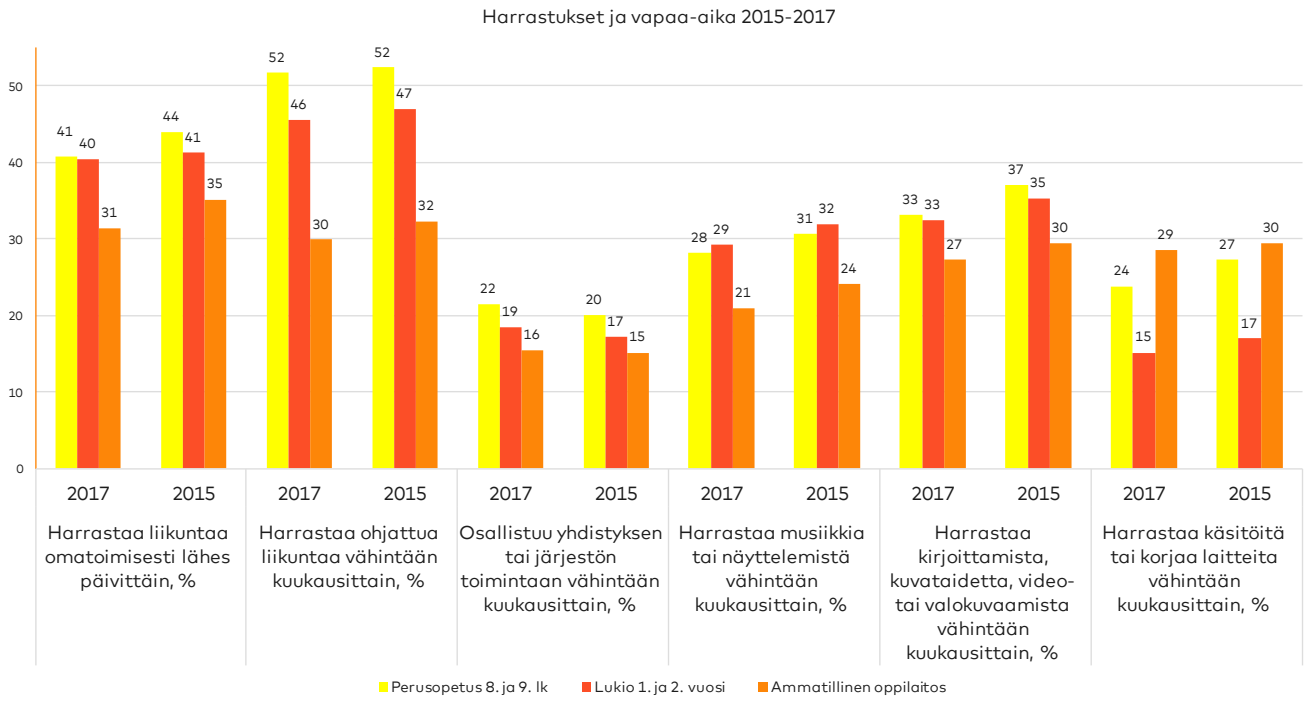

Kuva 4. Harrastuneisuus perusopetuksen 8. ja 9. luokalla, lukion 1. ja 2. vuotena ja ammatillisen koulutuksen 2. vuosiluokalla (Lähde: Kouluterveyskysely 2017).

2.2 Harrastamisen esteet

Viime vuosina keskeisiksi harrastumisen esteiksi ja niitä kuvaaviksi mittareiksi on tunnistettu harrastusten hinta ja sijainti. Kouluterveyskyselyn 2017 mukaan noin neljännes nuorista näki esteeksi

[3] Nuorten vapaa-ajan tutkimuksen mukaan tytöt olivat myös ahkerampia liikkujia (93 % harrastaa liikuntaa, pojista 90 %). Tarkasteltaessa liikuntaa itsessään, liikkuminen on aktiivisempaa lasten ja nuorten itse arvioimana kuin objektiivisissa mittauksissa (askelmittarien ja kiihtyvyysanturien avulla): Objektiivisten mittausten mukaan suomalaiset lapset ja nuoret viettivät puolet valveillaoloajastaan joko istuen tai makuulla (toim. Kokko ja Mehtälä, 2016).

harrastusten hinnan, ja jopa hieman suurempi osuus koki, että harrastukset sijaitsevat liian kaukana. Toisaalta läheskään kaikki eivät edes tunne alueen harrastusmahdollisuuksia, ja varsin suuri osa kokee, että alueella ei järjestetä kiinnostavaa vapaa-ajantoimintaa nuorille. Sama huomio on nostettu esiin mm. lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevassa tutkimusperusteista tietoa kokoavassa julkaisussa; nuoret kaipaavat monipuolisempaa vapaa-ajan palveluiden tarjontaa (Peltola ja Moisio, 2017).

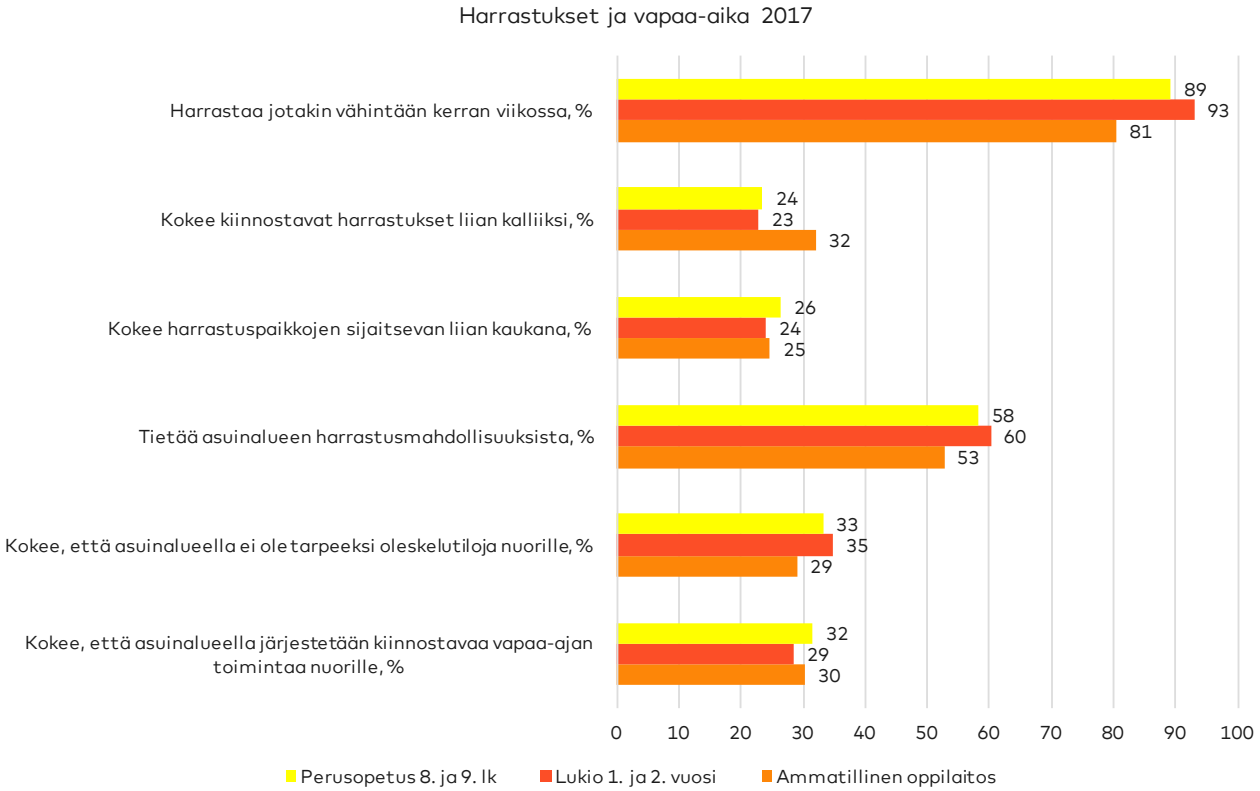

Kuva 5. Harrastukset ja vapaa-aika perusopetuksen 8. ja 9.-luokilla, lukion 1. ja 2. vuotena ammatillisissa oppilaitoksissa vuonna 2017 (Lähde: Kouluterveyskysely)

Urheiluharrastamisen osalta on myös jo pidempään tiedostettu, että liika kilpailullisuus ja yhteen lajiin keskittyminen ovat keskeisiä harrastuksen keskeyttämisen syitä. Vuoden 2016 LIITU-tutkimuksen mukaan kolmanneksella seuratoiminnassa keskeyttäneistä lopettamisen yksi syy oli toiminnan liian kilpailullinen luonne. 44 prosenttia oli kiinnostunut kokeilemaan toista lajia. Noin puolella oli "muuta tekemistä" ja kavereiden lopettaessa oma mielenkiinto on vähentynyt kolmanneksella. Merkittävänä voi pitää, että jopa 60 prosentilla osasyynä lopettamiseen on ollut se, ettei ole viihtynyt joukkueessa tai ryhmässä. Valmentajaan kiinnittyvät syyt ovat olleet taustalla kolmanneksella. (Peltola ja Moisio, 2017). Vuoden 2015 LIITU-tutkimuksen mukaan 15 vuotta täyttäneistä 38 prosenttia ilmoitti miettineensä urheiluharrastuksen lopettamista. Todennäköisyys lopettaa oli viisinkertainen niillä, jotka eivät harrastuksessaan kokeneet olevansa vapautuneesti oma itsensä. (Kokko ja Hämylä, 2015.)

Perheen koettu taloudellinen tilanne heijastuu tutkimusten mukaan Suomessa harrastuksiin, ja erityisen selkeästi liikunta-aktiivisuuteen. Hyvin toimeentulevien perheiden pojat liikkuivat noin yh-

deksän prosenttia ja tytöt noin kuusi prosenttia yleisemmin kuin heikosti toimeentulevien perheiden nuoret (WHO-koululaistutkimus 2013–2014). Nuorisotutkimusverkoston Liikunta työttömien nuorten arjessa -tutkimuksen tulosten mukaan 18–29-vuotiaiden työttömyys näyttäisi polarisoivan liikuntakäyttäytymistä: aktiivisesti liikkuvat ovat muita useammin lisänneet liikuntaansa, ja vastaavasti vähän liikkuvat ovat muita useammin vähentäneet liikkumistaan. (Huhta, 2015.)

Kun kouluterveyskyselyssä (2017) lähes neljännes 8.- ja 9-luokkalaisista ja lukiolaisista, ja vajaa kolmannes ammattikoululaisista koki harrastuksen hinnan esteeksi, Nuorten vapaa-aikatutkimuksen vuodelta 2013 jopa noin kolmasosa nimenomaan liikuntaa harrastamattomista nuorista piti kalleutta liikuntaharrastuksen esteenä (toim. Myllyniemi, 2013). Koska koululaiskyselyssä mukana oli kaikki nuoret, luvuista ei voi suoraan arvioida, onko osuus pienentynyt. Nuorten vapaa-ajantutkimuksen mukaan iän mukana kalleuden kokemus yleistyy, ja suurimmillaan se oli 20–24 vuoden iässä, jossa yleensä ollaan juuri muutettu pois vanhempien luota. Vieraskielisistä nuorista peräti 47 prosenttia oli joutunut jättämään jonkin harrastuksen aloittamatta rahanpuutteen takia. Kaikista nuorista 18 prosenttia nuorista oli puolestaan joutunut lopettamaan harrastuksen rahanpuutteen takia, vieraskielisistä 27 prosenttia. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, että maahanmuuttajataustaiset ovat muita useammin joutuneet tinkimään harrastuksista; taustalla on laajempi yhdenvertaisuuskysymys ja mm. aikaisemmin tutkimuksissa on noussut esiin, että rasismi on suhteellisen yleinen ilmiö urheiluharrastusten parissa. (toim. Myllyniemi, 2016.)

Vaikka rahanpuute on osalle lapsista ja nuorista selkeä este harrastamiselle, sen merkitystä on korostettu joskus liikaakin. Esimerkiksi yläasteikäisten helsinkiläisten osalta yhdessä ajanpuutteen kanssa nuorta ympäröivän harrastuskulttuurin ja ylisukupolvisten mallien merkitysten nähtiin ohittavan taloudelliset syyt. Myös pitkä ja hankala matka vaikuttaa harrastuksesta luopumiseen, tai se, ettei asiaa voi harrastaa kotona, esimerkiksi netissä. (Anttila, 2017.) Helsinkiläisten nuorten liikuntamahdollisuuksista ja niiden esteitä selvittäneessä Nuorisoasiainkeskuksen selvityksessä on nostettu esiin alueelliset erot. Syrjäytymisen riskitekijät kasautuvat alueittain, mikä näkyy kynnyksessä lähteä liikkumaan, vaikka liikuntapaikka sijaitsisi lähelläkin. Pelkkä maksuttomuus ja avoin pääsy eivät riitä. (Lehtinen, 2015.)

Vuoden 2016 LIITU-tutkimuksen mukaan noin 15 prosentilla nuorista on ainakin yksi toimintarajoite tai vamma, joka häiritsee päivittäisiä toimia[4]. Liikuntarajoitteita oli 1,5 prosentilla. Toimintarajoitteisilla, ja etenkin liikuntarajoitteisilla korostuu harrastusten saavutettavuus. Toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikkuminen jää selkeästi liikuntasuositusten tavoitteista. Vuoden 2017 Kouluterveyskyselyn tuloksissa on havaittu, että toimintarajoitteisista nuorista suurempi osa kuin muista oli kokenut kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla esimerkiksi ulkonäön, sukupuolen, ihonvärin, kielen, ulkomaalaisen taustan tai vammaisuuden vuoksi: heillä oli lähes kolminkertainen todennäköisyys kohdata ns. syrjintäperusteisiin perustuvaa kiusaamista. Kolmannes toimintarajoitteisista pojista (32 %) ja tytöistä (34 %) oli kohdannut kiusaamista, muiden nuorten osalta pojista 15 ja tytöistä 17 prosenttia. Syrjintäkokemukset olivat yleisempiä 8. ja 9. -luokkalaisilla kuin lukiolaisilla tai ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevilla. (THL 2017.)

[4] Erityiskoulut jäävät kyselyiden ulkopuolelle, jolloin toimintarajoitteisten määrä on edellä esitettyä suurempi.

Harrastusten ilmapiiritekijöitä ja suoranaista väkivaltaa onkin seurattu yllättävän vähän. Fagerlund ym. (2014) ovat nostaneet esiin, että ohjatun harrastustoiminnan parissa koettu väkivalta oli nuorten keskuudessa verrattain yleistä. Vuoden 2013 lapsiuhritutkimuksessa neljännes 12–15 -vuotiaista vastanneista oli kokenut henkistä väkivaltaa valmentajan/ohjaajan taholta. Fyysistä väkivaltaa oli kohdannut 3,5 prosenttia ja seksuaalista häirintää tai väkivaltaa 2,4 prosenttia. Muun väkivallan tavoin myös harrastusten parissa kohdattu väkivalta lisääntyy iän myötä, sillä kuudesluokkalaisista henkistä väkivaltaa harrastuksen parissa oli kokenut 16 prosenttia ja yhdeksäsluokkalaisista melkein kolmannes. Pojat ovat joutuneet kokemaan väkivallantekoja tyttöjä useammin. Kokemukset fyysisestä väkivallasta ja seksuaalisesta häirinnästä olivat harvinaisempia: sitä oli kohdannut kolmesta viiteen prosenttia vastaajista. (Fagerlund, 2014.) Myös maahanmuuttotausta näyttää jossain määrin altistavan väkivallalle. (Peltola ja Kivijärvi, 2016.)

Syrjintää ja kiusaamista on kysytty myös vuoden 2016 LIITU-tutkimuksessa, jossa nousi esiin, että kyselyyn osallistuneesta n. 3 000 lapsesta ja nuoresta yli kolmannes (37 %) kertoi kokeneensa syrjintää tai kiusaamista. Sitä kokeneista noin viidennes koki tulleensa syrjityksi tai kiusatuksi liikunnan tai urheilun parissa. Liikunta- ja urheiluharrastukset ovat koulun ja internetin jälkeen kolmanneksi yleisin paikka, jossa lapset ja nuoret kokevat kiusaamista ja syrjintää. Viisi yleisintä syytä olivat ulkonäkö (49 %), vähäiset liikunnalliset taidot (33 %), pukeutumistyyli (29 %), muut syyt (25 %) ja ikä (20 %). Ihonvärin, seksuaalisen suuntautumisen, vammaisuuden ja uskonnon takia kiusatuksi tai syrjityksi kokeneiden määrää voidaan pitää varsin merkittävinä. (toim. Kokko ja Mehtälä, 2016.) Sama havainto on tullut ilmi eri syrjintäkokemuksia selvittäneissä selvityksissä ja tutkimuksissa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemaa syrjintää vapaa-ajalla on nostettu esiin yksittäisissä selvityksissä (esim. Huotari ym., 2011), ja sitä on selvitetty erikseen myös liikuntaharrastuksissa: Marja Kokkosen valtion liikuntaneuvostolle tekemän tutkimuksen mukaan tyypillisimpiä syrjivän käyttäytymisen muotoja ovat loukkaavien, seksuaalissävytteisten vitsien ja tarinoiden kertominen tai kokemus joukkuetovereiden vähättelevistä ja halveksivista katseista. Vakavimmillaan syrjintä ja epäasiallinen kohtelu ovat johtaneet monilla psyykkiseen ja psykosomaattiseen oireiluun, vakaviin mielenterveyden ongelmiin ja pahimmillaan itsensä vahingoittamiseen ja itsemurhaan liittyviin ajatuksiin. Suuri osa tutkimukseen osallistuneista oli nuoria. (Kokkonen, 2012.)

Lasten ja nuorten vapaa-ajan sukupuolittuneisuutta ja sukupuolen merkitystä käsittelevissä julkaisuissa tuodaan esiin sukupuolittuneen harrastustoimintaan hakeutumisen ja siellä pysymisen näkökulmia (esim. Berg, 2015; Herrala, 2015; Berg ja Kokkonen, 2017). Sukupuolittuneita rajoja rakennetaan mm. valmennuksen käytännöissä, naisten ja miesten sääntöeroilla sekä luonnollistamalla tietyt lajit eri sukupuolille. Perinteisiä sukupuolirajoja harrastusten käytännöissä ylitetään harvoin tietoisesti. (toim. Berg ja Kokkonen, 2017.) Liikunta-aktiivisuuden seurantaa sukupuolittain tehdään vain harvassa kunnassa. Kunnista, joissa on laadittu liikuntasuunnitelma tai liikunnan kehittämisohjelma (49 %), vain joka kolmas on huomioinut sukupuolten tasa-arvon edistämisen (TEAviisari 2016).

Asenneilmasto eri ympäristöissä vaikuttaa myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten vapaa-ajan viettotapojen valintaan. Sukupuolirooleja koskevat odotukset vaikuttavat lasten ja nuorten harrastusten valintaan ja siihen, millaisia harrastuksia heille tarjotaan. (Alanko, 2014.)

Palveluiden yhdenvertainen saavutettavuus kiinnittyvät myös monikulttuurisuuteen ja etnisyyteen liittyviin kysymyksiin. Harrastukset ja muut vapaa-ajan palvelut eivät ole tasa-arvoisesti avoimia ja lähestyttäviä tiloja. Esteenä näyttäytyvät etnisyyteen liittyvät asenteet, jähmeät etniset kategorisoinnit ja suomalaisuuden oletukseen perustuvat käytännöt niin palveluita järjestävien aikuisten kuin niitä käyttävien nuorten keskuudessa. (esim. Harinen ym. 2012.)

Asenteiden ohella nousee esiin myös fyysiset esteet eli tilojen esteettömyys ja saavutettavuus, missä on vielä paljon tekemistä ja vaikeuttaa edelleen monen tukea tarvitsevan lapsen ja nuoren erilaista harrastamista. Riittämättömät kuljetuspalvelut sekä järjestötilojen tai kokoontumispaikkojen esteettömyyden puute saattavat vaikeuttaa vammaisen nuoren osallistumista haluamiinsa harrastuksiin. Vammaisten nuorten riippuvuutta vanhemmista myös vammaispalveluiden saatavuus ja avuntarpeeseen vastaamisen käytännöt. (Koskinen, 2008.) Tavoitteet soveltavan liikunnan edistämiseksi on määritelty vasta joka toisessa kunnassa, ja vain reilu viidennes kunnista on tehnyt tämän maahanmuuttajien liikunnan osalta (TEAviisari 2016).

Myös edellä nostettuja teemoja on tuotu esiin lasten ja nuorten palvelukokemuksia kartoittavassa laajassa katsauksessa: Osana hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE) on tuotettu lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaa tutkimusperusteista tietoa kokoava julkaisu (Peltola ja Moisio, 2017). Analyysin piiriin valikoituneiden 224 julkaisusta 22 koski harrastuspalveluita. Näissä keskeistä oli, että tutkimuksissa informantteina ovat olleet lapset ja nuoret, ja että aihetta on käsitelty yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Vapaa-ajan palveluita koskevasta tutkimuksesta korostuvat harrastus- ja nuorisotyön palvelut, ja havaintojen osalta korostuvat nuorten vertaisryhmät: vapaa-ajan palveluihin hakeudutaan tai niistä jättäydytään pois kaverien kannustamana. Lisäksi nousee esiin alueellisen eriarvoisuuden korostuminen vapaa-ajan palveluiden kohdalla. Haasteena korostuu nuorten näkökulman tunnistaminen, aidon osallisuuden edistäminen ja monikulttuurisuuden huomioiminen.

2.3 Yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden edistäminen

Nuorten harrastamisaktiivisuuden laskuun murrosiässä on kiinnitetty jo pidemmän aikaa huomiota. Ilmiön taustalla on tunnistettu mm. se, että lapset ja nuoret ovat kiinnostuneet useista eri lajeista ja harrastusmahdollisuuksista, kun keskeiset harrastuspalvelut (seuratoiminta, taiteen perusopetus), kannustavat intensiivisesti yhteen lajiin/harrastukseen keskittymistä. Vähemmän kilpailullisten harrastusmahdollisuuksien kehittämistä nuorille, jotka haluavat jatkaa erityisesti liikuntaa harrastustyyppisenä toimintana, on esitetty eri yhteyksissä (mm. OKM 2017).

Liikuntaharrastusten osalta on nostettu esiin, että negatiiviset kokemukset liikunnasta ja itsestä liikkujana vaikuttavat kielteisesti aktiivisuuteen. Murrosikä altistaa myös vertailulle, ja yksilöllisten onnistumisen kokemusten tarjoaminen sekä hyvien liikuntakokemusten aikaansaaminen ovat erityisen tärkeitä juuri nuorille. LIITU-tutkimuksessa (2016) on nostettu esiin, että erityistä huomiota tulisi kiinnittää tyttöjen liikunnallisen pätevyyden kokemusten edistämiseen. Monipuolisilla ja vaihtelevilla liikuntamuodoilla, -sisällöillä sekä toimintatavoilla voidaan varmistaa, että kaiken tasoiset

lapset ja nuoret saavat liikunnallisesta toiminnasta heidän pätevyyttään edistäviä kokemuksia. Positiiviset kokemukset edistävät myös myöhempää liikunta-aktiivisuutta. Tutkimuksessa nostetaan esiin, että myös seurojen ja kuntien matalankynnyksen harrasteryhmiä olisi tärkeää järjestää kattavasti eri puolilla maata. (toim. Kokko ja Mehtälä, 2016).

Vapautuneesti omana itsenään oleminen ja toteuttaminen ovat yhteydessä myös urheiluharrastuksessa jatkamiseen. Tutkimuksen mukaan liikuntaharrastuksen jatkumista edesauttavat säännölliset keskustelut valmentajan kanssa, valmentajan kiinnostuneisuus nuoren asioista ja kokemus siitä, että valmentajaa on helppo lähestyä. Siten valmentajien sosiaalisilla taidoilla ja kyvyllä huomioida lasten ja nuorten tarpeet on keskeinen merkitys. (Kokko ja Hämylä, 2015.) Myös syrjinnän, kiusaamisen ja väkivaltailmiön olemassaolo tulisi paremmin tunnistaa ja huomioida niin harrastustoiminnassa kuin sitä koskevassa tutkimuksessa. (mm. Peltola ja Kivijärvi, 2016.)

Liikuntaharrastuksen osalta on nostettu esiin, että keskeistä olisi tunnistaa vähän liikkuvat ja harrastusten ulkopuolelle jäävät lapset ja nuoret. Sama havainto voidaan yleistää koskemaan muuta harrastustoimintaa. Samalla tulee huomioida, että tukea kaipaavia nuoria voi löytyä lähes mistä tahansa ryhmästä ja välttää ns. tilastotiedon pohjalta nostettuja oletuksia. Milloin nuori ei kuulu ns. riskiryhmään, tunnistaminen voi olla erityisen vaikeaa. Tunnistaminen edellyttää sujuvaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken kuin myös joustavia "siltoja" eri toimintojen välille (Lehtinen, 2015). Myös mm. LIITU-raportti toteaa, että liikunnasta syrjäytymisen välttämiseksi tarvitaan useiden toimijoiden strategista yhteistyötä ja toimenpiteitä; tällöin kunnat, järjestöt, koulut ja muu yhteisöt tekevät saumatonta yhteistoimintaa harrastamisessa (Kokko ja Mehtälä, 2016). Näkökulma on tuotu esiin myös erityisesti terveyden ja erilaisten sairauksien ennaltaehkäisyn kannalta: Moniammatillisten interventioiden tulisi kohdistua erilaisiin vähän liikkuvien lasten ja heidän vanhempiensa ryhmiin heidän omassa toimintaympäristössään. Interventioiden toteuttamismuotojen tulee olla tarkkaan pohdittuja, jottei niillä samalla stigmatisoida. (esim. Berg ja Piirtola, 2014.)

Toimintarajoitteisten nuorten liikuntaharrastamisen edistämiseksi on esitetty, että koulujen, niiden lähiympäristön ja liikunnan harrastuspaikkojen esteettömyyttä tulee edelleen kehittää ja olosuhteita tulisi tarkastella toimintarajoitteen tai vamman näkökulmasta. Lisäksi on esitetty, että koulujen ja liikunnallisia harrastuksia tarjoavien tahojen tulisi myös kehittää matalan kynnyksen liikuntaa, joka ei pohjaudu kilpailemiseen tai paremmuuteen, sillä keskittymisen sekä puhumisen vaikeuksia omaavat nuoret sekä tytöt kaikissa vammaryhmissä voivat tulla syrjäytetyiksi perinteisestä liikuntatoiminnasta. (Kokko ja Mehtälä, 2016.)

Lastenkulttuurin saavutettavuutta selvittävässä raportissa nostetaan esiin kokoavasti, että erilaisia osallistumiskynnyksiä kohtaavalle henkilölle useimmiten mahdollistetaan osallistuminen jollain tapaa tuetusti. Osallistumisesteiden madaltamiseen ensisijaisen tärkeää on avoin ja ennakkoluuloton asenne, tahto mukauttaa ja kokeilla erilaisia toimintamenetelmiä, uskallus kysyä ja kokeilla sekä keksiä uusia luovia tapoja tehdä [taidetta]. Keinoina nähdään ammattilaisten koulutus [erityistä tukea tarvitsevien] lasten ja nuorten kohtaamiseen sekä toiminnan mukauttamiseen, tiedotuksen ja viestinnän yhtenäistäminen, erilaisten toimintamallien levitys ja kokeilu, osaajaverkoston luominen ja avustajakäytäntöjen kehittäminen. (Helén, 2016.)

Tutkimuksissa on nostettu esiin myös, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret tarvitsevat turvallisia ja mukaan ottavia vapaa-ajan tiloja, joissa on mahdollista tavata vertaisia sekä ilmaista omaa identiteettiä ilman pelkoa syrjinnästä (Alanko 2014; Taavetti 2015). Lapset ja nuoret voivat tarvita myös sukupuolidikotomioista vapaita omia tiloja[5]. Vapaa-ajantilojen tuottamisessa kunnat ovat luonnollisesti merkittävässä roolissa. Harrastusten sukupuolittuneisuuden ja stereotypioiden purkaminen vaatii sukupuolierojen merkitykset ja seuraukset huomioivan toimintatavan juurruttamista osaksi yhteiskunnallista toimijuutta (toim. Berg ja Kokkonen, 2017).

Harrastusten vertaissuhteiden merkitys tulisi tunnistaa ja huomioida, että seuroissa harrastettiin sekä vakavissaan että "hengaillen". Toisaalta vertaisryhmäsuhteet muokkaavat palvelujen inklusiivisuutta tai eksklusiivisuutta (esim. Berg 2015.), mikä pitää huomioida toimintaa suunniteltaessa.

Yhdenvertaisuusperiaatteiden toteutumiseksi ja kaikkien nuorten tavoittamiseksi kuntien tulisi kohdentaa tiedottamistaan ja toimintaansa paitsioon jääville nuorisoryhmille yhdessä nuoriso- ja maahanmuuttajajärjestöjen kanssa (Pyykkönen ja Saukkonen, 2009). Yhtä lailla yhteistyötä tulisi tehdä vammaisjärjestöjen kanssa, kuin myös mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta paikallisen Setan kanssa.

Koska varsin suuri osa harrastuksia edistävästä työstä tapahtuu kouluissa, koulujen tiloissa, mutta myös osana koulupäivää ja henkilöstön toimesta, huomiota tulee pitää koulupäivän aikaisen yhdenvertaisuutta edistävään toimintaan. Yhdenvertaisuuden vaade on läpileikkaavana kouluja sitovassa lainsäädännössä ja asetuksissa. Kuten Kokkonen (2014) tuo esiin, myös koululaitoksen rooli yhdenvertaisuuden edistämisessä on aivan keskeinen. Suomessa on esimerkiksi viitteitä siitä, että liikuntatunneilla esiintyy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää, mutta lähes kään aina opettajat eivät ole osanneet tai halunneet puuttua syrjintätilanteisiin. Haasteena on myös nostettu esiin, että koulujen syrjinnän ilmoitus- ja seurantakanavia ei aina tunnisteta (Jauhola ja Vehviläinen 2015).

[5] Sukupuolidikotomia: Ajattelumalli sukupuolten kahtiajakoisuudesta tai polaarisuudesta, jossa mies, mieheys tai maskuliinisuus ja nainen, naiseus tai feminiinisyys määritellään toistensa kautta ja toisensa pois sulkevina luokkina. Ajattelumalli jättää huomioimatta sen, että jokaisessa naisessa on miestä ja jokaisessa miehessä on naista ja että on ihmisiä, jotka kokevat olevansa sukupuolten välimaastossa. Lähde: Seksuaaliterveysasema, seksuaaliterveyden peruskäsitteiden sanasto.

3 Strateginen ohjaus
- ohjelmat, linjaukset ja lainsäädäntö

Tässä luvussa on tarkasteltu lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi tehtyjä strategisia linjauksia, toimenpideohjelmia ja lainsäädäntöä vuosina 2005–2016. Luvun tarkoituksena on luoda kokonaiskuva toiminnalle asetetuista tavoitteista ja niiden kehityksestä.

Yhteenveto

- **Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen on vahvasti poikkihallinnollista** ja sitä ohjataan niin liikunnan, kulttuurin, nuorisotyön kuin syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvillä toimenpidekokonaisuuksilla.
- **Tarkastelujaksolla lasten ja nuorten harrastustoiminnan tavoitteita on asetettu yli 20 eri ohjelmassa ja linjauksessa**. Tavoitteiltaan ohjelmat ovat hyvin saman suuntaisia. Toisaalta tavoitteenasettelu on pääasiassa erittäin ylätasoista, ja siten sen ohjaava vaikutus on väistämättä varsin vähäinen. Konkreettisia tavoitteita ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta juuri ole (poikkeuksena esimerkiksi "jokaisella lapsella on vähintään yksi harrastus" ja "jokainen lapsi liikkuu vähintään tunnin päivässä").
- **Harrastustoiminnan tavoitteet ovat koko tarkastelujakson pysyneet hyvin samanlaisina**. Keskeiset tavoitteet liittyvät yhdenvertaisiin harrastusmahdollisuuksiin, yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon.
- **Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen on vaikeasti hallittava kokonaisuus**, koska teema jakautuu usealle vastuualueelle (hallinnonalalle; ministeriön osastolle) ja vaikka tavoitteet ovat saman suuntaisia ovat lähtökohdat hyvin erilaisia. Harrastamista edistetään harvoin pelkästään harrastamisen vuoksi, vaan se kytkeytyy tiiviisti osaksi liikunnan, kulttuurin tai syrjäytymisen ehkäisyn muita tavoitteita ja rahoituksen kokonaisuutta.

Alla olevassa kuviossa on kuvattu keskeisimpiä ohjelmia ja linjauksia, joita tarkastelujaksolla on lasten ja nuorten harrastustoimintaan liittyen annettu. Valtaosa ohjelmista koskee joko laajempaa kohderyhmää (eli ei vain lapsia ja nuoria) tai temaattinen kohde on laajempi (eli ei vain harrastustoiminta). Jokaisessa ohjelmassa ja linjauksessa on kuitenkin pyritty suuntaamaan valtion toimenpiteitä myös lasten ja nuorten harrastamiseen liittyen.

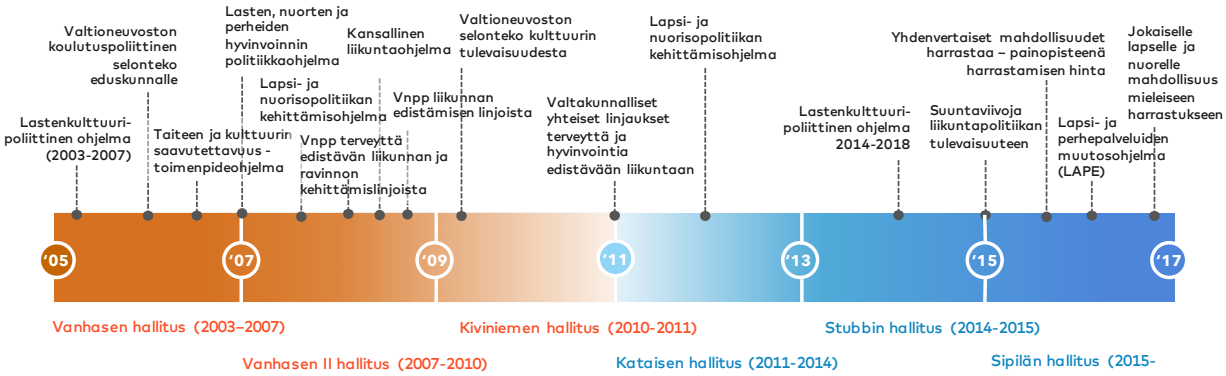

Kuva 6. Valtionhallinnon toimenpiteitä 2005–2016, joissa yhteys lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen

Aikajanalta voidaan nähdä, että ohjelmia ja linjauksia tehtiin erityisen paljon tarkastelujakson alussa (Vanhasen hallitukset) ja pienen suvantovaiheen (Kataisen ja Stubbin hallitukset) jälkeen jälleen tarkastelujakson lopussa (Sipilän hallitus).

Kaiken kaikkiaan erilaisia linjauksia, ohjelmia ja suosituksia on annettu yli 20. Alla olevassa taulukossa on lueteltu kaikki sellaiset asiakirjat, joita kartoituksessa on tunnistettu. Näiden lisäksi on koko joukko muiden hallinnonalojen ohjelmia, jotka välillisesti käsittelevät myös harrastamista (liikenneyhteyksiä harrastuspaikoille, turvallisuutta jne.) Nämä on jätetty tästä kartoituksesta pois.

Asiakirjan nimi	Hallinnonala	Laji	Kohderyhmä	Temaattinen rajaus	Vuosi
Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma (2003-2007)	OKM	Ohjelma	Lapset ja nuoret	Kulttuuri	2003
Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle	OKM	Selonteko	Kaiken ikäiset	Ei rajausta	2006
Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus. Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010.	OKM	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Kulttuuri	2006
Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma	Valtioneuvosto	Ohjelma	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	2007
Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011	Valtioneuvosto	Ohjelma	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	2007
Yhdenvertaisuus etusijalle (YES) -hanke. Kansallinen syrjinnän vastainen toimintaohjelma	SM	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Ei rajausta	2007
Vnp terveyttä edistävän liikunnan ja ravinnon kehittämislinjoista	STM	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Liikunta	2008
Kansallinen liikuntaohjelma (Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla)	OKM	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Liikunta	2008
Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista	Valtioneuvosto	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Liikunta	2008
Valtioneuvoston selonteko kulttuurin tulevaisuudesta (2009-2011)	OKM	Selonteko	Kaiken ikäiset	Kulttuuri	2009
Suositukset liikunnan edistämiseksi kunnissa.	STM	Suositus	Kaiken ikäiset	Liikunta	2010
Korkeakoululiikunnan suositukset	OKM	Suositus	Korkeakouluopiskelijat	Liikunta	2010
Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi	Valtioneuvosto	Periaatepäätös	Romanilapset ja -nuoret	Ei rajausta	2010
Valtakunnalliset yhteiset linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020.	STM	Linjaus	Kaiken ikäiset	Liikunta	2011
Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012–2015	Valtioneuvosto	Ohjelma	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	2012
Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma 2014-2018	OKM	Ohjelma	Lapset	Kulttuuri	2014
Yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa – painopisteenä harrastamisen hinta -työryhmä	OKM	Linjaus	Lapset ja nuoret	Liikunta	2015
Suuntaviivoja liikuntapolitiikan tulevaisuuteen	OKM	Linjaus	Kaiken ikäiset	Liikunta	2015
Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE) (Kärkihanke)	STM	Ohjelma	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	2016
Merkityksellinen Suomessa -toimintaohjelma	OKM	Ohjelma	Kaiken ikäiset	Ei rajausta	2016
Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen -työryhmä	OKM	Linjaus	Lapset ja nuoret (6–18-vuotiaat)	Ei rajausta	2016
Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa – taustaselvitys	OKM	Suositus	Kaiken ikäiset	Liikunta	2016
Varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suositukset 2016	OKM	Suositus	Varhaiskasvatus- ja kouluikäiset	Liikunta	2016

Lukuisista ohjeista, linjauksista ja strategioista huolimatta, keskeiset tavoitteet ja päämäärät ovat olleet hyvin samanlaisia koko tarkastelujakson (2005–2016). Ohjelmien yhteiset tavoitteet voidaan tiivistää neljään pääkohtaan:

- Edistää tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua kulttuuri- ja liikunta- ja vapaa-ajantoimintaan. Tämä tarkoittaa jokaiselle lapselle mahdollisuutta harrastaa ja nauttia liikunta-, taide- ja kulttuuripalveluista, asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta.

- Edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Tämä tarkoittaa yhdenvertaisia mahdollisuuksia harrastaa iästä, asuinpaikasta, sukupuolesta ja etnisestä tausta riippumatta.

- Yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen. Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa on pyritty vahvistamaan etenkin erityisryhmien osalta.

- Mielekästä tekemistä jokaiselle lapselle ja nuorelle koulupäivän jälkeen. Tässä keskeisenä teemana on ollut koulujen kerhotoiminnan kehittäminen ja vakiinnuttaminen.

Lisäksi tavoitteena koko tarkastelujakson aikana on ollut erityisesti koululaisten liikkumisen lisääminen: jokainen peruskouluikäinen liikkuu tunnin päivässä.

3.1 Hallitusohjelmat

Lasten ja nuorten harrastamisen edistäminen on ollut eksplisiittisesti mainittuna tavoitteena kaikkien tarkastelujakson hallituksen ohjelmissa (pois lukien Kiviniemen ja Stubbin hallitusten ohjelmat, jotka olivat luonteeltaan täydennyksiä edeltävien hallitusten ohjelmiin). Lisäksi erityisenä painopisteenä on läpi tarkastelujakson ollut harrastamisen tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden vahvistaminen. Hallitukset ovat käynnistäneet useita laajoja strategisia kehittämishankkeita, joissa yhtenä tavoitteena on ollut lasten ja nuorten harrastustoiminnan kehittäminen. Keskeisenä näkökulmana kaikissa hankkeissa on ollut yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien edistäminen.

Vanhasen hallitus (2003–2007)

Vanhasen hallituksen hallitusohjelmassa (2003–2007) todetaan, että hallituksen toimenpiteillä "vahvistetaan lasten ja nuorten kulttuuri- ja harrastustoimintaa sekä liikunnallisuutta lasten elämässä".

Hallitusohjelmassa on neljä keskeistä harrastustoiminnan edistämiseen liittyvää tavoitetta, jotka liittyvät aamu- ja iltapäivätoiminnan vakiinnuttamiseen, kulttuurin saavutettavuuteen, lasten ja nuorten liikunnan ja urheilun korostamiseen osana liikuntapoliittisia painopisteitä sekä välillisesti kansalaistoiminnan toimintaedellytysten parantamiseen.

Ohjelmassa todetaan, että valmistellaan 1. ja 2. -luokkalaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädäntö. Tällöin perimmäinen tarkoitus on ollut turvata lasten turvallinen aamu- ja iltapäivä. Toinen keskeinen tavoite liittyy lasten ja nuorten kulttuuriharrastustoiminnan sekä liikunnallisuuden vahvistamiseen lasten elämässä. "Kulttuuri- ja taidelaitosten asemaa vahvistetaan ja turvataan niiden toiminta- ja kehitysedellytykset koko maassa. Lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuurisia oikeuksia tuetaan. Valtakunnallisen lastenkulttuurikeskusverkoston rakentamista jatketaan."

Hallitusohjemassa korostetaan, että liikuntapolitiikan painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa sekä myönteisessä liikuntakasvatuksessa. "Valtion liikuntamäärärahoja kohdennetaan lasten ja nuorten terveyttä edistävään sekä kasvatuksellisuutta ja eettisyyttä korostavaan liikuntaharrastukseen."

Lisäksi ohjelmassa korostetaan kansalaisjärjestöissä tehtävän vapaaehtoistyön eli kansalaistoiminnan edellytysten vahvistamista purkamalla sen esteitä. Välillisesti vaikuttavana voidaan nostaa myös nuorisolain kokonaisuudistuksen käynnistäminen ja nuorisojärjestöjen valtionavun myöntöperusteiden uudistaminen.

Vanhasen II hallitus (2007–2010) ja Kiviniemen hallitus (2010–2011)

Vanhasen II hallituksen ohjelmassa (2007-2010) päätettiin käynnistää Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma, jonka yhtenä tavoitteena oli lasten ja nuorten kansalaistaitojen, kuulemisen, harrastustoiminnan ja osallistumisen edistäminen. Politiikkaohjelman tavoitteet linkittyivät laajemmin mm. pahoinvoinnin ja syrjäytymisen ehkäisemiseen.

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan tavoitteeksi asetettiin alueellinen ja sukupuolten välinen tasa-arvoisuus ja hyvä saavutettavuus. Lisäksi todettiin, että hallitus tukee kansalaisten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa etenkin erityisryhmien osalta.

Liikuntapolitiikassa painopisteen todettiin olevan lasten ja nuorten liikunnassa ja yleisesti liikuntapolitiikan tavoitteeksi asetettiin väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen. Lisäksi tavoitteena oli lasten ja nuorten kulttuuritoiminnan, taidekasvatuksen ja turvallisen mediaympäristön edellytyksien parantaminen.

Vanhasen II hallituksen politiikkariihen kannanoton (24.2.2009) mukaan vuoden 2009 aikana käynnistetään "Liikkuva koulu" -hanke, jossa jalkautetaan kaikkiin peruskouluihin kouluikäisten liikuntasuositukset.

Kiviniemen hallituksen ohjelmassa ei lasten ja nuorten harrastustoiminnalle esitetty uusia tavoitteita eikä toimenpiteitä.

Kataisen ja Stubbin hallitukset (2011–2015)

Kataisen hallitusohjelmassa tavoitteena oli liikkujien määrän ja osallisuuden lisääminen ja eri väestöryhmien liikunnan lisääminen. Harrastusmahdollisuuksien tasa-arvoon kiinnitettiin erityistä huomiota ja painopisteenä olivat lapset ja nuoret. Tähän liittyen tavoitteena oli muun muassa matalan kynnyksen seuratoiminnan kehittäminen.

Kataisen hallituksen ohjelmassa keskeisiä lasten ja nuorten harrastamiseen liittyvinä toimenpiteitä mainittiin:

- Vakiinnutetaan koulujen kerhotoiminta, joka yhdessä aamu- ja iltapäivätoiminnan kanssa antaa oppilaalle mahdollisuuden harrastuksiin koulupäivän yhteydessä.
- Lisätään aamu- ja iltapäivätoiminnan tarjontaa perusopetuksen 1–2 luokan oppilaille sekä erityistä tukea tarvitseville.
- Liikkuva koulu -ohjelmaa jatketaan.
- Työyhteisöliikunnan hyviä käytäntöjä juurrutetaan pysyviksi ja kannustaviksi työelämän toiminnoiksi.
- Liikuntalain uudistaminen.

Keskeisenä toimenpiteenä oli liikuntalain uudistus, jossa tavoitteena on ollut vahvistaa liikunnan asemaa peruspalveluna ja edistää koko liikuntajärjestelmän rakennemuutosta.

Lisäksi valtioneuvosto teki istunnossaan 8.12.2011 periaatepäätöksen Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmasta vuosille 2012–2015, jonka keskeisenä tavoitteena oli muun muassa edistää tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua kulttuuri- ja liikunta- ja vapaa-ajan toimintaan. Ohjelma sisälsi muun muassa harrastusten saavutettavuuteen liittyviä toimenpiteitä.

Stubbin hallituksen ohjelmassa ei lasten ja nuorten harrastustoiminnalle esitetty uusia tavoitteita eikä toimenpiteitä.

Sipilän hallitus (2015–)

Lasten ja nuorten harrastamisen osalta Sipilän hallitusohjelma sisältää kolme isoa toimenpidekokonaisuutta, jotka kaikki ovat myös hallituksen kärkihankkeita.

Ensimmäinen näistä on Taiteen ja kulttuurin kärkihanke, jonka tavoitteena on tuoda kulttuuri osaksi lasten arkea, vahvistaa lasten ja nuorten luovuutta sekä lisätä taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta. Kärkihankkeessa edistetään lastenkulttuurin ja taiteen perusopetuksen toimijoiden yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen toimijoiden kanssa. Lasten ja nuorten mahdollisuuksia harrastaa taidetta ja kulttuuria koulun tiloissa lisätään.

Toinen on Liikkuva koulu -kärkihanke. Liikkuvan koulun tavoitteena on aktiivisempi ja viihtyisämpi koulupäivä. Jokainen koulu voi toteuttaa liikkuvampaa koulupäivää omalla tavallaan. Tärkeää koulujen toiminnassa ja ohjelman toteutuksessa on oppilaiden osallisuus, oppiminen sekä liikkeen lisääminen ja istumisen vähentäminen. Liikkuvassa koulussa on kyse laaja-alaisesta toimintakulttuurin muutoksesta. Hallitusohjelman tavoitteena on, että jokainen peruskouluikäinen liikkuu tunnin päivässä.

Kolmas on Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma (LAPE), jossa lapsi- ja perhepalveluita pyritään uudistamaan siten, että ne vastaavat nykyistä paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeita. "Jokaisella lapsella/nuorella on harrastus" on yksi ohjelman indikaattoreista. Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaa johtavat sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö, jonka vastuulla on lasten ja nuorten hyvinvoinnin tuki varhaiskasvatuksessa, koulussa ja oppilaitoksessa.

3.2 Lainsäädäntö

Nuorisolaki (2006)

Vuonna 2006 voimaanastuneen nuorisolain tarkoituksena oli tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktiivista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina olivat yhteisöllisyys, yhteisvastuu, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, monikulttuurisuus ja kansainvälisyys, terveet elämäntavat sekä ympäristön ja elämän kunnioittaminen. Laissa Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta

määritettiin opetusministeriön asiantuntijaelimeksi, jonka valtioneuvosto asettaa. Lisäksi säädettiin nuorisojärjestöjen arviointi- ja avustustoimikunnasta ja sen tehtävistä. Hallituksen esityksessä on nostettu esiin tavoite, että jokainen Suomessa asuva nuori riippumatta asuinpaikastaan saa mahdollisuuden mielekkään vapaa-ajan kautta monipuoliseen harrastustoimintaan, itsensä kehittämiseen, iloon ja mielihyvään. Samalla luodaan edellytyksiä nuorten kasvu- ja elinolojen myönteiselle kehittämiselle.

Liikuntalain uudistus (2015)

Uusi liikuntalaki (390/2015) ja valtioneuvoston asetus liikunnan edistämisestä (550/2015) tulivat voimaan 1.5.2015. Uuden lain yhtenä keskeisenä tavoitteena on edistää eri väestöryhmien mahdollisuuksia liikkua ja harrastaa liikunta sekä vähentää eriarvoisuutta liikunnassa. Tarkoitus on myös edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä fyysistä toimintakykyä, lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä, liikunnan kansalais- ja seuratoimintaa sekä huippu-urheilua.

Nuorisolain uudistus (2016)

Uusi nuorisolaki tuli voimaan 1. tammikuuta 2017. Lain tavoitteena on vahvistaa nuorten edellytyksiä osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa sekä edistää nuorten yhdenvertaisuutta. Lisäksi tuetaan nuorten kasvua ja itsenäistymistä. Laki pyrkii parantamaan nuorten kasvu- ja elinoloja sekä nuorten oikeuksien toteuttamista.

Uudistuksessa keskeistä on lain tarkoituspykälän sitominen vahvemmin ohjauksen välineeksi valtakunnallisessa nuorisotyössä ja politiikassa, jota linjataan joka neljäs vuosi. Ikämääritelmä pidettiin alle 29-vuotiaita koskevana.

Uudessa laissa on otettu erikseen esiin tavoitetasolla harrastamismahdollisuudet: Lain tavoitteena on 1) edistää nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä kykyä ja edellytyksiä toimia yhteiskunnassa; 2) tukea nuorten kasvua, itsenäistymistä, yhteisöllisyyttä sekä niihin liittyvää tietojen ja taitojen oppimista; 3) tukea nuorten harrastamista ja toimintaa kansalaisyhteiskunnassa; 4) edistää nuorten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä oikeuksien toteutumista; sekä 5) parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina ovat: 1) yhteisvastuu, kulttuurien moninaisuus ja kansainvälisyys; 2) kestävä kehitys, terveet elämäntavat sekä ympäristön ja elämän kunnioittaminen; 3) monialainen yhteistyö.

Yhdenvertaisuuslaki (2015)

Tammikuussa 2015 voimaan tullut uusi yhdenvertaisuuslaki antaa aiempaa laajempaa suojaa syrjinnältä niin syrjinnän perusteiden kuin toimijoiden näkökulmasta. Suoja syrjinnältä on yhtäläinen riippumatta siitä, perustuuko syrjintä etniseen alkuperään, ikään, kansallisuuteen, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien syrjinnän kielto koskee myös järjestöjä työnantajana ja silloin, kun järjestö hoitaa julkista tehtävää tai tarjoaa jotain palvelua. Velvoite edistää yhdenvertaisuutta laajeni koskemaan viranomaisten lisäksi koulutuksen järjestäjiä, oppilaitoksia ja työnantajia. Heille tuli velvollisuus laatia suunnitelma yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Suunnitelman laatimisvelvollisuus ei kuitenkaan koske muita kuin niitä työnantajia, joiden palveluksessa on säännöllisesti vähintään 30 henkilöä.

3.3 Ohjelmat ja linjaukset

Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma (2002–2007)

Lastenkulttuuripoliittisen ohjelman tavoitteena oli suunnata lastenkulttuurin edistämistä vuosina 2003–2007. Tavoitteena oli mahdollistaa taide- ja kulttuuripalveluista nauttiminen jokaiselle lapselle asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta. Ohjelmassa esitettiin periaatelinjauksia ja toimenpide-ehdotuksia lasten taideharrastamisen edellytysten turvaamiseksi ja parantamiseksi. Lastenkulttuuripoliittisen ohjelman toimeenpanon toteutumista seurattiin opetusministeriössä vuoteen 2007 asti. Lisäksi ohjelman pohjalta käynnistettiin erillisiä selvityksiä, muun muassa lasten ja nuorten kulttuuri- ja taidepalvelujen käytöstä ja harrastamisesta.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma (2007)

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman tavoitteena oli lasten ja nuorten kansalaistaitojen, kuulemisen, harrastustoiminnan ja osallistumisen edistäminen. Painopiste ohjelmassa oli lasten ja nuorten liikunnassa. Tavoitteena oli muun muassa vahvistaa liikunnan paikallisen tason toimintaedellytyksiä sekä liikunnan laaja-alaista tasa-arvoa. Tarkoitus oli vakiinnuttaa suomalaisiin kouluihin liikunnallinen toimintakulttuuri ja lisätä liikuntaa koulupäivään ja sen välittömään yhteyteen.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007–2011 (LANUKE)

Kehittämisohjelmassa asetettiin hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan tavoitteet vuosille 2007–2011. Ohjelman tavoitteena oli muun muassa taata "jokaiselle peruskouluikäiselle lapselle yksi innostava ja kehittävä harrastus". Ohjelmassa todetaan, että lasten ja nuorten harrastustoimintaa ja osallistumista kehitettäessä on otettava huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet, ja että ”Harrastustoimintaa tulisi liittää mahdollisimman suuressa määrin koulupäivän sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan yhteyteen, jotta harrastukset eivät veisi liikaa aikaa lasten päivistä ja aikaa jäisi enemmän perheen yhdessä oloon”. Harrastuksella nähdään merkittävä ennaltaehkäisevä rooli lasten ja nuorten syrjäytymisessä, ja ohjelmassa pyrittiin takaamaan harrastusmahdollisuudet kaikille taustasta ja perheen varallisuudesta riippumatta. Ohjelman yhtenä toimenpiteenä oli muun muassa käynnistää ”lasten ja nuorten harrastussetelin valmistelu tavoitteena parantaa kaikkien lasten ja nuorten mahdollisuutta monipuolisiin harrastuksiin”. Lisäksi kuntia on rohkaistu kehittämään nuorille suunnattuja matalan kynnyksen ennaltaehkäiseviä harrastuspalveluja, ja tavoitteena on ollut tukea maksuttomien liikuntaharrastusten kehittämistä.

Kansallinen liikuntaohjelma (2008)

Kansallisen liikuntaohjelman lähtökohtina olivat liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden tarkasteleminen osana kansalaisten elin- ja elämäntapoja sekä liikuntapolitiikan ymmärtäminen osaksi hallinnonaloja yhdistävää hyvinvointipolitiikkaa. Liikunnan edistämisellä tarkoitetaan sekä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamista liikunnan avulla että liikuntakulttuurin itseisarvoista kehittämistä. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on riittämättömästi liikkuvien aktivointi. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten parantaminen. Kansallinen liikuntaohjelma visioi suomalaisesta yhteiskunnasta, jossa kaikilla on yhdenver-

tainen mahdollisuus harrastaa liikuntaa ja kokea yhteisöllisyyttä liikunnan avulla. Liikunta ymmärretään olennaiseksi osaksi yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointia. Kansallista liikuntaohjelmaa valmistellut toimikunta esitti kaikkiaan 43 toimenpidesuositusta:

- Käynnistetään valtion suora liikunta- ja urheiluseurojen kehittämistuki seurojen toiminta-edellytysten parantamiseksi (10).
- Korotetaan kunnille liikuntatoiminnan käyttökustannuksiin myönnettävää asukaskohtaista valtionosuutta (5).
- Korotetaan valtionavustuksen osuutta laajoille käyttäjäryhmille tarkoitettujen liikuntapaikkojen avustamisessa (7).
- Lisätään kaikille yhteistä koululiikuntaa, laajennetaan liikunnanopettajan toimenkuvaa, parannetaan opettajan mahdollisuuksia henkilökohtaiseen ohjaukseen sekä tuetaan koulujen ja oppilaitosten toimintakulttuurien liikunnallistamista (16,18, 19, 20, 23).
- Parannetaan erityistoimia vaativien ryhmien (työttömät, maahanmuuttajataustaiset, erityisryhmät jne.) mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa (8,9, 37, 38).
- Parannetaan kuntalaisten liikuntaedellytyksiä lisäämällä kunnan liikuntatoimen strategiatyötä, lisäämällä henkilöstön osaamista ja kehittämällä liikuntapalveluja Paras-hankkeen suuntaisesti (1,2, 29).
- Parannetaan liikuntatoiminnan tuloksellisuuden seurantaa ja vaikuttavuuden arviointia liikuntakehitystä kuvaavilla indikaattoreilla ja tehostetulla sektoritutkimuksella. (30, 31, 32)
- Lisätään opetusministeriön ja muiden hallinnonalojen yhteistyötä liikunnan ja hyvinvoinninn edistämisessä yhteisen "toimintakartan" avulla (40).
- Lisätään liikunta-alan ja sen lähialojen henkilöstön osaamista laaja-alaisella koulutusohjelmalla (41).
- Tarkistetaan liikuntalaki ja -asetus (42).
- Lisätään liikunnan julkisia voimavaroja korottamalla liikunnan (sekä nuorisotyön ja taiteen) osuuksia veikkausvoittovaroista (43).

Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista (2008)

Periaatepäätöksen tavoitteena on edistää lasten ja nuorten liikuntaharrastusta. Periaatepäätöksen toimeenpanosuunnitelmassa (OPM) yhtenä keskeisenä toimenpiteenä on tehostaa koulujen moninaiskäyttöä ja parantaa koulujen toimimista palvelu- ja harrastetilana sekä nostetaan liikuntatilojen käyttöastetta. Lisäksi periaatepäätöksessä asetettiin yhdeksi tavoitteeksi liikunnan lisääminen erityistoimia vaativien väestöryhmien keskuudessa. Erityistoimien kohderyhmänä mainitaan liikkumisesteiset, maahanmuuttajataustaiset ja työttömät.

Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi (2010)

Linjauksiin sisältyy käynnistettäviä toimenpiteitä romanilasten ja -nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksien lisäämiseksi.

Valtakunnalliset yhteiset linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020 (2011)

Linjauksissa asetetaan tavoitteeksi, että "kaikenikäiset terveytensä kannalta liian vähän liikkuvat ovat fyysisesti aktiivisempia ja harrastavat liikuntaa enemmän" ja että "mahdollisimman harva on täysin liikuntaa harrastamaton". Linjauksissa tuodaan esiin, että harrastaminen vaihtelee merkit-

tävästi sosioekonomisen taustan mukaan ja lasten liikunnan harrastamisen hinta on viime vuosina muodostunut monelle perheelle liian kalliiksi.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012–2015 (LANUKE)

Ohjelman tavoitteena on tukea lasten ja nuorten mahdollisuuksia osallistua tasavertaisesti kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-ajan toimintaan. Ohjelmassa painotetaan ennaltaehkäisevien toimien merkitystä ja tavoitteena on vahvistaa nuorten elämän perusedellytyksiä, kuten harrastusmahdollisuuksia ja vähentää kiusaamista. Harrastusten sukupuolittuneisuuteen puuttuminen on ohjelmassa nostettu esiin. Rasismi, syrjintä ja suvaitsemattomuus ovat ohjelmassa poikkileikkaavina teemoina.

Voimassaolevan nuorisolain (1285/2016) 5 §:n mukaan valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO). Uuden lain siirtämäsääntöjen mukaan ensimmäinen ohjelma hyväksytään vuosille 2017–2019. Uudessa ohjelmassa harrastaminen on nostettu yhdeksi teemaksi.

Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma (2014)

Lastenkulttuuripoliittinen ohjelman tavoitteeksi on asetettu tukea kaikkien lasten oikeutta taiteeseen ja kulttuuriin vahvistamalla lastenkulttuurin asemaa ja toimintaedellytyksiä. Ohjausryhmän ehdotukset tukevat valtioneuvoston hyväksymän Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaa (2012–2015), jossa yksi strateginen tavoite on, että lapset ja nuoret voivat osallistua tasavertaisesti kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-ajan toimintaan. Muita strategisia tavoitteita on muun muassa asetettu, että lapset ja nuoret kasvavat aktiivisiksi ja yhteisvastuuta kantaviksi kansalaisiksi ja että ennalta ehkäisevillä toimilla ylläpidetään lasten ja nuorten hyvinvointia ja terveyttä. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden ja saatavuuden osalta on tavoitteeksi myös nostettu, että kuntien hyvinvointikertomuksissa tulisi huomioida lasten kulttuuriset oikeudet, ja että kuntia tuetaan lasten ja nuorten kulttuurikasvatussuunnitelmien laadinnassa.

Suuntaviivoja liikuntapolitiikan tulevaisuuteen (2014)

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti toukokuussa 2014 työryhmän arvioimaan ja valmistelemaan ehdotuksia liikuntapolitiikan tulevaisuuden suuntaviivoista. Työryhmän tehtävänä oli erityisesti etsiä näkökulmia liikunnallisen elämäntavan ja erityisesti lapsi- ja nuorisoliikunnan lisäämiseksi sekä etsiä keinoja liikunnan yhdenvertaiseen harrastamiseen ja osallistumisen esteiden purkamiseen.

Suuntaviivoissa esitetään muun muassa lasten harrastetoiminnan tukipolitiikan järkevöittämistä ja painotetaan kansalaistoimijoiden yhteistyössä toteuttamia hankkeita, monilajisuutta ja seurojen välistä yhteistyötä. Tavoitteena on tukea harrastamisen monipuolisuutta, helpottaa perheiden ajankäyttöä sekä hyödyntää julkisia varoja kestävällä tavalla. Työryhmän raportissa käsitellään liikuntapolitiikan eri osa-alueita myös eri vähemmistöryhmien lähtökohdista ja tuodaan esiin eri syrjintäperusteita. Suosituksissa on nostettu esiin myös tarve laajentaa Liikkuva koulu -konsepti soveltuvin osin toiseen asteen oppilaitoksiin sekä korkeakouluihin. Uuden liikuntalain lähtökohtien toimeenpanoa koskevissa suosituksissa edellytetään, että OKM huomioi yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon lähtökohdat resurssi-, informaatio- ja säädösohjauksessa ja huolehtii toimeenpanon seurannasta. Suositusten mukaan OKM:n tulee painottaa matalan kynnyksen harrastemahdollisuuksia

julkisia tukia jaettaessa, minkä lisäksi liikunnan lajiliittoja tuli kannustaa yhteislisenssijärjestelmään, joka edesauttaisi monipuolista, lajirajat ylittävää harraste- ja kilpailutoimintaa. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulee myös painottaa valtakunnallisten liikuntajärjestöjen, kuntien ja liikuntaseurojen ohjauspolitiikassa toimintaa, joka mahdollistaa kevyemmän sitoutumisasteen harrastamisen eri-ikäryhmissä.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE (2016)

Lapsi- ja perhepalveluita pyritään uudistamaan vuosina 2016–2018 siten, että ne vastaavat nykyistä paremmin lasten, nuorten ja perheiden tarpeita. Ensisijaista uudistuksessa on lapsen etu ja oikeudet sekä vanhemmuuden tuki. Näin voidaan vähentää lasten, nuorten ja perheiden eriarvoisuutta. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa johtavat sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö, jonka vastuulla on lasten ja nuorten hyvinvoinnin tuki varhaiskasvatuksessa, koulussa ja oppilaitoksessa. Ohjelman toimeenpanon tuesta vastaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Yksi ohjelman indikaattoreista on: "Jokaisella lapsella/nuorella on harrastus". Kaiken kaikkiaan 14 mittarissa seurataan mm. yksinäisyyttä, kiinnittymistä kouluun ja vuorovaikutusta vanhempien kanssa. Monimuotoisuus on huomioitu ohjaavissa periaatteissa mm. siten, että "palveluita kehitetään tietoisesti ottamaan huomioon perheiden monimuotoisuus."

Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen (2017, asetettu 2016)

Työryhmän tehtävänä oli koota ehdotukset ja toimet, jotka on jo tehty lasten ja nuorten harrastuneisuuden edistämiseksi opetustoimen, kulttuurin, taiteen, liikunnan ja nuorisotoimen aloilla; kartoittaa esteet harrastamiselle, koota hyviä käytäntöjä ja tehdä ehdotuksia, jotka tulee vielä toteuttaa, jotta jokaiselle lapselle ja nuorelle voidaan taata mahdollisuus harrastukseen. Lisäksi on tullut tehdä ehdotus, miten mahdollisuus harrastukseen -tavoitteen saavuttamista tulee arvioida, sekä esittää näkemyksiä siitä, miten harrastuneisuuden tukeminen voidaan ottaa osaksi keväällä 2017 tehtävää valtakunnallista nuorisopoliittista ohjelmaa. Työryhmä esitti muun muassa, että koulussa tapahtuvaa harrastamista edistävät valtionavustusmuodot voitaisiin koota yhteisen otsikon alle.

Merkityksellinen Suomessa -toimintaohjelma vihapuheen ja rasismin estämiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden edistämiseksi (2016)

Ohjelma on läpileikkaavana usean rahoituksen painopisteissä. Tavoitteena on mm. Punainen kortti rasismille -hankkeen laajentaminen eri lajeihin. Lisäksi erityisesti harrastamiseen liittyen käynnistään Merkityksellinen Suomessa -haaste, jonka tavoitteena on yhteisen tekemisen ja harrastamisen avulla lisätä kanssakäymistä, keskinäistä tutustumista ja vuorovaikutusta kantaväestön ja maahanmuuttajien, muiden vähemmistöjen ja erityisryhmien välillä. Haasteprojekteja, joissa tehdään ja innostutaan yhdessä uusista asioista, tuodaan esille säännöllisesti. Tavoitteena on, että haaste näkyy ja kuuluu laajasti mediassa ja verkossa. Toimintaohjelman tavoitteiden mukaisesti lisätään "opetus- ja kulttuuriministeriön harkinnanvaraisiin valtionavustushankkeisiin ja ESR toimenpidekokonaisuuksien valintakriteereihinläpäisyperiaatteella monikulttuurisuuden, yhteisöllisyyden ja osallisuuden edistäminen".

3.4 Muiden hallinnonalojen toimenpiteet

Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonala

Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonalan keskeiset strategiset tavoitteet tarkastelujaksolla ovat liittyneet liikennejärjestelmien kehittämiseen, huoltovarmuuteen, viestintään sekä ilmatieteen edistämiseen ja turvaamiseen, tietoturvallisuuteen sekä eräisiin yksittäisiin hallinnonalan tehtäviin. Näissä ei lähtökohtaisesti esiinny harrastamiseen liittyviä teemoja.

Liikennejärjestelmän kehittämiseen liittyvässä laajassa työssä voidaan tunnistaa eräistä strategisia elementtejä, jotka kytkeytyvät hyvin välillisesti lasten tai nuorten toimintamahdollisuuksiin. Vuonna 2007 hallinnonalalla kartoitettiin erikseen lasten ja nuorten liikkumistarpeita liikennejärjestelmän suunnittelun tueksi (LVM 2007). Liikkuminen ymmärretään tässä liikenteennäkökulmasta. Vuonna 2011 julkaistu "Kävelyn ja pyöräilyn valtakunnallinen strategia 2020" sisältää lauseen:

> *" Kävely ja pyöräily ovat liikkujalle taloudellisesti hyvin edullisia kulkutapoja. Ne parantavat ihmisten yhtäläisiä liikkumismahdollisuuksia ja tasa-arvoa etenkin niiden ryhmien keskuudessa, jotka eivät autoile. Lapsille ja nuorille kävely ja pyöräily mahdollistavat itsenäisen liikkumisen, harrastamisen ja sosiaalisen elämän." (mt. s. 11)*

Strategiatyö on liittynyt hallinnonalan tutkimus- ja kehittämis-toimintaan (T&K), mutta se ei ole suoraan koskettanut muilta osin nuorten harrastusmahdollisuuksia. Mainittu kävelyyn ja pyöräilyyn liittyvä kehittämistyö on pyrkinyt pääasiassa näiden liikuntamuotojen saamista kiinteämmin osaksi kuntien liikennejärjestelmiä sekä erilaista pyöräilyyn ja kävelyyn liittyvää promootiotoimintaa (esim. LVM 2011b), jotka voisivat välillisesti edistää ao. harrastustoimintaa.

Liikennejärjestelmiin liittyvässä kehittämistyössä autoverotuksen palautuskäytäntöjä on ajoittain nostettu esiin tiettyjen ryhmien harrastusmahdollisuuksiin osallistumisen näkökulmasta. Vuonna 2015 epäkohtina vammaisjärjestöt ovat nostaneet esiin myös autoveron palautuksen enimmäismäärän, jota ei ole korotettu vuosiin sekä sen, että autoveron palautuksessa on ehtona työssäkäynti tai opiskelu varten, mutta ei vapaaehtoistyötä tai harrastuksia varten. (LVM 2015.)

Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonala

Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonala kattaa maa- ja puutarhatalouden, maaseudun kehittämisen, metsätalouden, eläinlääkintähuollon, eläimistä saatavien elintarvikkeiden valvonnan ja kalatalouden. Ministeriö hoitaa myös riista- ja porotaloutta, vesivarojen käyttöä ja maanmittausta. Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla harrastustoimintaa sivuavia teemoja liittyy maaseudun kehittämiseen sekä joltain osin metsätalouden kehittämiseen.

Maaseutupolitiikassa maaseutupoliittiset ohjelmat ovat olleet EU:n maaseutupolitiikan ohella keskeisiä strategisen tavoitteenasettelun keinoja. Maaseutupolitiikkaan liittyvää tahdonmuodostusta tapahtuu maaseutupolitiikan neuvostossa sekä tätä ennen työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalan ryhmissä. Strategisia tavoitteita linjataan kannanotoissa, lausunnoissa sekä maaseutukatsauksissa.

Hallinnonalalla ei ole eksplisiittisiä tavoitteita, jotka liittyvät lasten tai nuorten harrastustoimintaan. Toimintakertomuksissa ja katsauksissa on maaseutupolitiikan näkökulmasta kiinnitetty

huomiota erityisesti maaseutumaisten seutuihin syrjäseutuina. Harrastaminen nähdään osallisuuden keinona (Maaseutukatsaus 2017, s. 82). Harrastusmuotoina nähdään luontoharrastus, liikkuminen luonnossa metsästys sekä sellaiset harrastukset, jotka jäsentyvät kouluun.

Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonala

Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa yrittäjyyden ja innovaatiotoiminnan toimintaympäristöstä, työmarkkinoiden toimivuudesta ja työntekijöiden työllistymiskyvystä sekä alueiden kehittymisestä. Lisäksi maahanmuuttajien kotoutuminen on siirtynyt tarkastelujaksolla ministeriön hallinnonalalle. Strategisissa tavoitteissa ei ole välillisesti lasten ja nuorten harrastustoimintaan liittyviä tavoitteita. Sen sijaan kotouttamisen linjaukset sisältävät lasten harrastamiseen liittyvää informaatio-ohjausta.

Oikeusministeriön hallinnonala

Oikeusministeriön demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikkö vastaa kansalaisvaikuttamisen edistämistehtävistä ja mm. kielilain mukaan ministeriölle kuuluvista tehtävistä sekä huolehtii perusoikeuspolitiikan toimeenpanoon, suunnitteluun ja seurantaan liittyvistä tehtävistä. Oikeusministeriön rooli näkyy lasten ja nuorten harrastustoiminnan yhdenvertaisuusnäkökulmien edistämiseen tähtäävässä työssä.

Vuoden 2015 alusta uuden yhdenvertaisuuslain mukaiset yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistämisen valtakunnalliset tehtävät ja niihin liittyvät hankkeet sekä etnisten suhteiden neuvottelukunta siirtyivät sisäministeriöstä oikeusministeriön demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikköön. Lisäksi oikeusministeriön hallinnonalalle ja yksikön tulosohjaukseen siirtyivät yhdenvertaisuusvaltuutettu ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta sekä tasa-arvovaltuutettu ja lapsiasiavaltuutettu.

Hallinnonalan yhteistyö näkyy erityisesti OKM:n liikunta- ja nuorisopuolen strategisissa yhteyksissä, milloin kyse on ollut yhdenvertaisuuden edistämisestä, syrjinnän vähentämisestä tai suoraan lasten ja nuorten harrastustoimintaa järjestävien huomion kiinnittymisessä mm. kiusaamisen ehkäisyyn. OM:llä ei ole omaa rahoitusinstrumenttia, mutta hallinnonalan yhteistyö näkyy erityisesti OKM:n liikuntajärjestöjen rahoituksessa siten, että yhdenvertaisuussuunnittelu on edellytys rahoitukselle.

Asiaa on edistetty mm. Yhdenvertaisuus etusijalle (YES) -hankkeen avulla. YES-hanke toteutettiin vuosina 2007–2015 yhteistyössä eri ministeriöiden sekä syrjinnän vaarassa olevia ryhmiä edustavien kattojärjestöjen ja neuvottelukuntien kanssa. Hankkeen tavoitteena oli kasvattaa tietoisuutta ja valmiuksia yhdenvertaisen kohtelun ja syrjimättömyyden toteutumiseksi sekä edistää monimuotoisuuden hyväksymistä yhteiskunnassa. YES7-hankkeessa on mm. valmisteltu ohjeistusta ja materiaalia liikuntajärjestöjen yhdenvertaisuussuunnitteluun.

Ympäristöministeriön hallinnonala

Ympäristöministeriön hallinnonalan keskeiset tavoitteet liittyvät ilmastopolitiikkaan, hyvään ympäristön tilaan, monimuotoiseen luontoon sekä toimivaan asumiseen ja rakennettuun ympäristöön. Strategisissa tavoitteissa lasten ja nuorten harrastustoiminta ei esiinny. Välillisesti näkökulma on kuitenkin mukana, sillä rakennetun ympäristön ja rakentamisen esteettömyys perustuu maankäyttö- ja rakennuslainsäädännössä asetetuille tavoitteille. Yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön

kanssa on edistetty liikuntaharrastusta etenkin omaehtoisen liikkumisen osalta ja tuotettu tietoa liikunnan olosuhteiden ja elinympäristön suunnittelusta Liikuntakaavoitus.fi -sivustolla.

Puolustusministeriön hallinnonala

Puolustusministeriön hallinnonalalla varsinaista nuorten harrastustoimintaa sivuavat tavoitteet liittyvät ensisijaisesti puolustusvoimissa koulutettavien liikunnallisten harrastusten tukemiseen. Puolustusvoimien sotilaalliseen koulutukseen kuuluu liikuntaharjoittelua. VMTK-liikuntakerhot järjestävät toimintaa joukkuelajeista yksilölajeihin. Puolustusvoimat tarjoavat lisäksi jokaiselle varusmiehelle ja reserviläiselle ns. MarsMars-liikuntaohjelmapalvelun.

4 Rahoitusinstrumentit

Tässä luvussa on kartoitettu ja arvioitu lasten ja nuorten harrastustoiminnan rahoitusta. Selvityksen rajauksen mukaisesti analyysi kohdistuu valtion rahoitukseen, mutta mukana ovat myös kuntien valtionosuudet. Tarkempaan analyysiin on otettu vuoden 2016 rahoituspäätökset.

Yhteenveto

- **Valtio rahoittaa vuosittain lasten ja nuorten harrastustoimintaa noin 250–300 miljoonalla eurolla.** Summasta hyvin karkeasti arvioituna kaksi viidesosaa on ns. suoraan harrastustoimintaa edistävää, ja loput harrastustoiminnan edellytyksiä tukevaa rahoitusta.
- **2/3 rahoituksesta muodostuu kuntien valtionosuuksista.** Loppu 1/3 on erilaisia valtionavustuksia järjestöille ja muille alan toimijoille.
- **Kunnat saavat rahoitusta lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen vuosittain noin 200 miljoonaa.** Järjestöjen vuosittainen rahoitus samaan tarkoitukseen on noin 60 miljoonaa.
- **Vuonna 2016 lasten ja nuorten harrastamisen rahoituksesta erityisesti liikuntaan suunnattiin noin 60 miljoonaa euroa. Kulttuuriin suunnattu rahoitus oli yli 80 miljoonaa euroa.** Näissä ei ole kuitenkaan mukana ilman temaattista rajausta olevaa harrastustoiminnan rahoitusta, joka oli kokonaisuudessaan noin 120 miljoonaa. Tästä yksi merkittävä kokonaisuus on nuorisotyön ja -politiikan yleisavustukset, 15 miljoonaa, jotka kohdistetaan lähes lyhentämättöminä nuoriin. Rahoitus sisältää niin liikunta- kuin kulttuuriharrastamista, vapaaehtoistyön kautta määrittyvää harrastustoimintaa kuin myös harrastustoimintaa tukevaa toimintaa.
- **Erilaisia rahoitusinstrumentteja, joiden kautta lasten ja nuorten harrastamista edistetään, on yhteensä yli 20.** Yksin OKM:n hallinnonalalla on (vähintään) 15 eri valtionavustusta, joiden kautta rahoitetaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Tämä tarkoittaa vuosittain noin 2 500 erillistä rahoituspäätöstä ja niihin liittyviä haun ja raportoinnin prosesseja. Kun mukaan otetaan muiden hallinnonalojen avustukset, ja jos lisäksi huomioidaan valtionosuuksien jakaminen, nousee rahoituspäätösten määrä useisiin tuhansiin.
- **Erityisesti koulupäivän eheyttämisen näkökulmasta tarkasteltuna rahoitusinstrumentit ovat hajanaisia**, ja päällekkäisyyksien vaara on olemassa, vaikka rahoittajat tekevät yhteistyötä päällekkäisyyksien välttämiseksi.
- **Rahoituksesta valtaosa kohdistuu olemassa olevan toimijaverkon ylläpitämiseen (seurat, järjestöt, opetuksen järjestäjät)**, joilla mahdollisestaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Muilta osin voidaan todeta rahoituksen painopisteen olleen tarkastelujaksolla erityisesti koulupäivän liikunnallistamisessa ja kerhotoimintaan liittyvässä kehittämistyössä sekä vähän harrastavien saattamisessa harrastusten pariin.

Selvitystä varten on käyty läpi lasten ja nuorten harrastustoimintaa edistävien rahoitusmuotojen kokonaisresursointia vuosilta 2005–2016. Arvioinnin haasteena on, että rahoitusinstrumenttien kohderyhmät ja painopisteet (ja osin myös nimet) ovat vaihtuneet vuosien varrella. Osa rahoitusmuodoista on kohdennettu suoraan lapsiin ja nuoriin, osassa lapset ja nuoret ovat mukana eri väestö- ja ikäryhmien kanssa.

Elämänkaariajattelu on vahvistunut liikunta-avustuksissa seuranta-ajalla, jolloin voidaan teoriassa laajemmin huomioida harrastuneisuuden ylläpitäminen eri elämänvaiheissa, myös ns. drop-out-iän jälkeen. Kohderyhmien yhdistäminen vaikeuttaa kuitenkin nykyisellään seurantaa. Laajempi haaste liittyy rahoitusinstrumenttien kirjaviin seurantakäytäntöihin, mutta myös kokoavan sähköisen järjestelmän puuttumiseen. Suuri osa rahoitusmuodoista on suunnattu ensisijaisesti muuhun tarkoitukseen kuin ohjatun harrastustoiminnan edistämisen. Usea rahoitusmuoto sisältää sekä suoria että toimintaedellytyksiä tukevia toimintoja.

4.1 Rahoitusinstrumenttien analyysi

Lasten ja nuorten harrastustoiminnan rahoitusinstrumentit voidaan rahoituksen tavoitteiden perusteella jakaa neljään eri perustyyppiin.

Ensinnäkin osa rahoitusinstrumenteista kohdistuu suoraan lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset avustukset, joita järjestöt ja kunnat saavat harrastusten järjestämiseen lapsille ja nuorille. Monet rahoitusinstrumenteista kuitenkin luovat vain edellytyksiä harrastustoiminnalle; ne eivät siis suoraan kohdistu harrastuksen organisointiin ja toteutukseen. Tällaisia ovat esimerkiksi liikuntapaikkarakentamisen avustukset, joiden mahdollistetaan harrastustoiminnan edellyttämän infrastruktuurin kehitystä.

Toinen tekijä liittyy siihen, onko harrastustoiminta itsessään tavoite vai ainoastaan väline jonkin toisen tavoitteen saavuttamiseksi. Silloin kun harrastustoiminta on itsessään tavoite, saavat toimijat rahoitusta nimenomaan harrastuksen järjestämiseen tietyille kohderyhmille tai edellytysten luontiin harrastamiselle, eikä rahoituksen saajan tarvitse osoittaa sillä saavutettavan muita vaikutuksia. Vaikka rahoituksen perustelu on harrastaminen itsessään, on itse harrastamisen kohderyhmille ja toteutuksille erilaisia reunaehtoja. Tällaisia ovat esimerkiksi liikunta- ja urheiluseurojen avustukset. Toinen ryhmä on ne rahoitusinstrumentit, jotka rahoittavat harrastamista keinona jonkin toisen ensisijaisen yhteiskunnallisen päämäärän saavuttamiseksi. Usein perustelut liittyvät syrjäytymisen ehkäisyyn, osallisuuden vahvistamiseen tai muuhun ennaltaehkäisevään toimintaan (esim. päihteiden käyttö). Maahanmuuttajien kotoutumiseen liikunnan avulla annettavat avustukset ovat esimerkki tämän tyyppisestä avustuksesta, samoin kaikki RAY:n/STEA:n myöntämät avustukset.

Näiden tekijöiden perusteella rahoitusinstrumentit voidaan jakaa alla olevan kuvion mukaisesti neljään luokkaan.

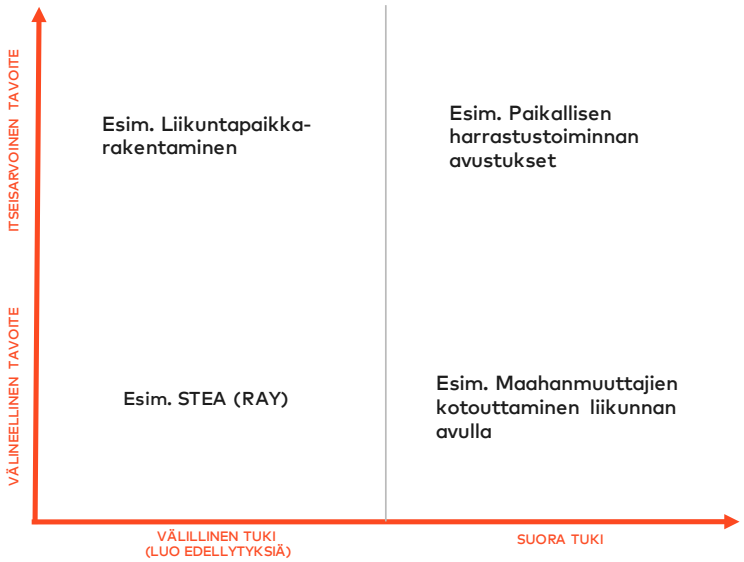

Kuva 7. Rahoitusinstrumenttien jako harrastustoimintaa suoraan ja välillisesti tukeviin

Monet rahoitusinstrumentit sisältävät sekä suoraa harrastustoiminnan tukemista että välillistä edellytyksiä luovaa rahoitusta. Vuoden 2016 rahoitusinstrumenttien perusteella karkeasti arvioituna noin 40 prosenttia kokonaisrahoituksesta kohdistui suoraan harrastustoiminnan tukemiseen ja suuri osa kohdentui siten edellytysten luontiin.

Muiden kuin OKM:n hallinnonalan rahoitusinstrumenteissa harrastus on tyypillisesti välineellinen tavoite, mutta myös osassa OKM:n rahoitusinstrumentteja harrastaminen nähdään selkeästi välineellisenä tavoitteena (esim. maahanmuuttajien kotouttaminen). Toisaalta joissain tapauksissa rajanveto on vaikeaa sekä kulttuurin että liikunnan puolella harrastaminen toimii myös välineenä ja väylänä ammattimaiseen toimintaan, alan koulutukseen ja huippu-urheiluun.

Rahoituksen jakautuminen rahoitusmuodoittain

Vuoden 2016 aikana rahoitusta myönnettiin lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen noin **250–300 miljoonaa euroa**. Alla olevassa taulukossa loppusumma on noin 260 miljoonaa, mutta rahoituksen kokonaismäärän laskeminen perustuu väistämättä suuntaa-antaviin arvioihin, koska osasta rahoitusinstrumentteja ei saada tietoa ikäryhmäkohtaisesti ja/tai siitä missä määrin rahoitus on kohdistunut harrastustoimintaan. Useimmat rahoitusmuodot kohdistuvat joko (a) laajempaan ikäryhmään (tyypillisesti ikärajausta ei ole) tai (b) rahoitus kohdistuu vain osittain harrastustoimintaan.

Kaksi kolmasosaa (66 %) lasten ja nuorten harrastustoiminnan rahoituksesta muodostuu kuntien valtionosuuksista. Loppu kolmannes on erilaisia valtionavustuksia (yleisavustuksia ja erityisavustuksia) järjestöille ja muille toimijoille. Erilaisia rahoitusinstrumentteja on yhteensä yli 20.

Instrumentti	Hallinnonala	Laji	Tyypittely	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)
Nuorisoalan järjestöjen toiminta-avustukset	OKM	Yleisavustus	Harrastustoimintaa tukevaa ja suora	15 306 000	13 775 400
Lastenkulttuurikeskusten avustukset	OKM	Yleisavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	1 400 000	1 400 000
Liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustus	OKM	Yleisavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	40 259 000	12 077 700
Taiteen perusopetuksen opetustuntikohtainen valtionosuus	OKM	Valtionosuus	Suora harrastustuki	78 818 000	78 818 000
Aamu- ja iltapäivätoiminnan valtionosuus	OKM	Valtionosuus	Harrastustoimintaa tukevaa	50 266 698	50 266 698
Kuntien liikuntatoimen rahoitus	OKM	Valtionosuus	Harrastustoimintaa tukevaa	19 399 000	14 549 250
Vapaa sivistystyö: kansalaisopistot	OKM	Valtionosuus	Suora harrastustuki	85 974 000	21 493 500
Kuntien nuorisotyön valtionosuus	OKM	Valtionosuus	Suora ja harrastustoimintaa tukevaa	8 048 000	7 243 200
RAY:n avustustoiminta/ STEAn jakamat avustuk	STM	Valtionavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	317 600 000	20 000 000
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (AVI)	OKM	Valtionavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	8 000 000	7 200 000
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (OKM)	OKM	Valtionavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	17 410 000	15 669 000
4h	MMM	Valtionavustus	Suora ja harrastustoimintaa tukevaa	3 913 000	3 913 000
Lastenkulttuurin saavutettavuuden parantaminen	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	1 060 400	1 060 400
Liikkuva koulu -ohjelma	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	4 711 900	4 711 900
Lasten ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelma	OKM	Erityisavustus	Harrastustoimintaa tukevaa	900 000	900 000
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	2 650 000	2 650 000
Koulujen kerhotoiminnan kehittäminen	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	4 865 000	4 865 000
Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	800 000	800 000
Kehittämisavustus kunnille maahanmuuttajien kotouttamiseen liikunnan avulla	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	1 430 000	1 144 000
Seuratoiminnan kehittämistuki/ seuratuki	OKM	Erityisavustus	Suora harrastustuki	3 767 000	3 767 000
Liikunnallisen elämäntavan ja alueellisten valtak	OKM	Erityisavustus	Suora ja harrastustoimintaa tukevaa	2 164 190	1 267 350
Liikunnallisen elämäntavan paikallisten kehittämishankkeiden avustukset	OKM	Erityisavustus	Suora ja harrastustoimintaa tukevaa	2 295 000	659 190
Valtionavustukset					48 606 840
Valtionsuudet					199 623 748

Rahoituksen temaattinen kohdentuminen

Liikunnan rahoitus

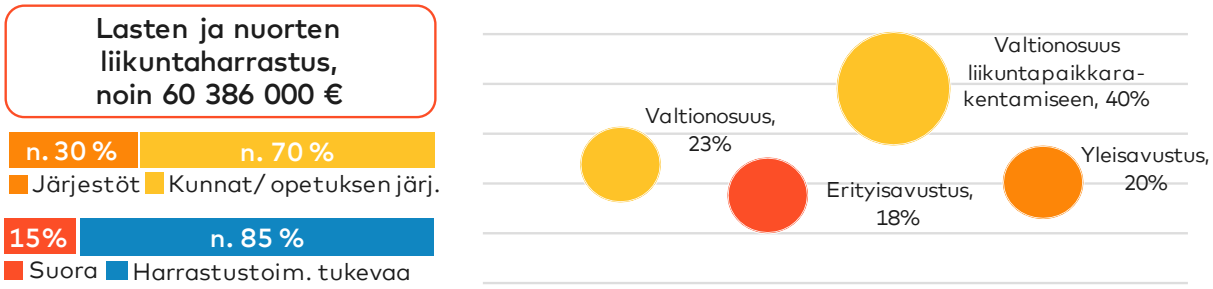

Kuva 8. Lasten ja nuorten liikuntaharrastuksen rahoituksen kokonaisresursointi vuonna 2016

Alla olevassa taulukossa on mukana ne rahoitusinstrumentit, joilla on vuonna 2016 rahoitettu puhtaasti liikuntaan (=yksinomaan) kohdistuneita hankkeita. Useimmat rahoitusinstrumentit eivät rajaudu erikseen vain lapsiin ja nuoriin, joten arvio on suuntaa antava. Osassa se perustuu hankepoimintaan, osassa arvioon lasten ja nuorten osuudesta toiminnassa.

Instrumentti	Kohderyhmä	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)	Ydintavoite
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (AVI): Terveyttä edistävä liikunta sekä lasten ja nuorten liikunta.	Kaiken ikäiset	8 000 000	7 200 000	Terveyttä edistävä liikunta sekä lasten ja nuorten liikunta.
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (OKM)	Kaiken ikäiset	17 410 000	15 669 000	Liikuntapaikkojen rakentaminen, hankkiminen, perusparannus ja varustelu.
Kuntien liikuntatoimen rahoitus	Kaiken ikäiset	19 399 000	14 549 250	Liikuntalain tavoitteet
Liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustus	Kaiken ikäiset	40 259 000	12 077 700	Edistää mahdollisuuksia liikkua ja harrastaa liikuntaa ja sitä kautta hyvinvointia ja terveyttä
Liikkuva koulu -ohjelma (vuodesta 2015 alkaen Kärkihanke "Liikutaan tunti päivässä")	Peruskoululaiset	4 711 900	4 711 900	Aktiivisempi ja viihtyisämpi koulupäivä; jokainen peruskoululainen liikkuu vähintään tunnin päivässä
Kehittämisavustus kunnille maahanmuuttajien kotouttamiseen liikunnan avulla	Kaiken ikäiset	1 430 000	1 144 000	Monikulttuurisen liikunnan edistäminen paikallistasolla.
Seuratoiminnan kehittämistuki/ seuratuki	Lapset ja nuoret	3 767 000	3 767 000	Matalankynnyksen harrastustoiminnan edistäminen
Liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisten kehittämishankkeiden avustukset	Kaiken ikäiset	2 164 190	1 267 350	Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen
Liikunnallisen elämäntavan paikallisten kehittämishankkeiden avustukset	Kaiken ikäiset	2 295 000	659 190	Terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan edistäminen
YHTEENSÄ		**99 436 090**	**60 386 200**	

Kokonaisuudessaan vuonna 2016 lasten ja nuorten liikuntaharrastamista rahoitettiin noin 60 miljoonalla eurolla. Tässä summassa on mukana siis vain ne instrumentit, jotka ovat nimenomaisesti suunnattu liikuntaan.

Kulttuurin rahoitus

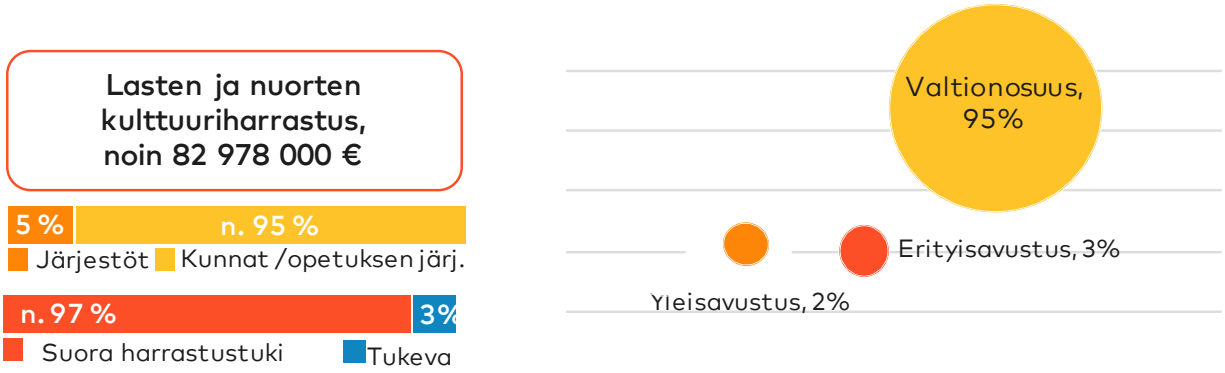

Kuva 9. Lasten ja nuorten kulttuuriharrastuksen rahoituksen kokonaisresursointi vuonna 2016

Alla olevassa taulukossa on mukana ne rahoitusinstrumentit, joilla on vuonna 2016 rahoitettu puhtaasti kulttuuriin (=yksinomaan) kohdistuneita hankkeita. Kaikki rahoitusinstrumentit ovat kohdistettu nimenomaisesti lapsiin ja nuoriin sekä harrastustoimintaan. Taiteen perusopetuksen valtionosuudella on kuitenkin lisäksi tarkoituksena luoda edellytykset hakeutua alan koulutukseen, joten se toimii suoraan myös väylänä ammattimaiseen toimintaan.

Instrumentti	Kohderyhmä	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)	Ydintavoite
Lastenkulttuurikeskusten avustukset	Lapset ja nuoret	1 400 000	1 400 000	Edistää lasten tasavertaista osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin koko maassa
Taiteen perusopetuksen opetustuntikohtainen valtionosuus	Lapset ja nuoret	78 818 000	78 818 000	Antaa valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua taiteenalan ammatilliseen ja korkeaasteen koulutukseen.
"Parannetaan taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta" -Kärkihanke	1-10 lk oppilaat	1 060 400	1 060 400	Harrastetuntien järjestämistä vuosiluokkien 1-10 oppilaille koulujen tiloissa ja niitä lähellä olevissa kulttuuritiloissa koulupäivän yhteydessä sekä varhaiskasvatusikäisten lasten taide- ja kulttuuriosallistumista.
Kulttuurin kärkihanke: Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen	1–10 lk oppilaat	800 000	800 000	Lisätä lastenkulttuurin ja taiteen perusopetuksen toimijoiden yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen toimijoiden
Lasten ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelma	Lapset ja nuoret	900 000	900 000	
YHTEENSÄ		**82 978 400**	**82 978 400**	

Kokonaisuudessaan vuonna 2016 lasten ja nuorten kulttuuriharrastamista rahoitettiin hieman yli 80 miljoonalla eurolla. Tässä summassa on mukana vain ne instrumentit, jotka ovat nimenomaisesti suunnattu kulttuuriin.

Yleinen harrastustoiminnan rahoitus (ei temaattista rajausta)

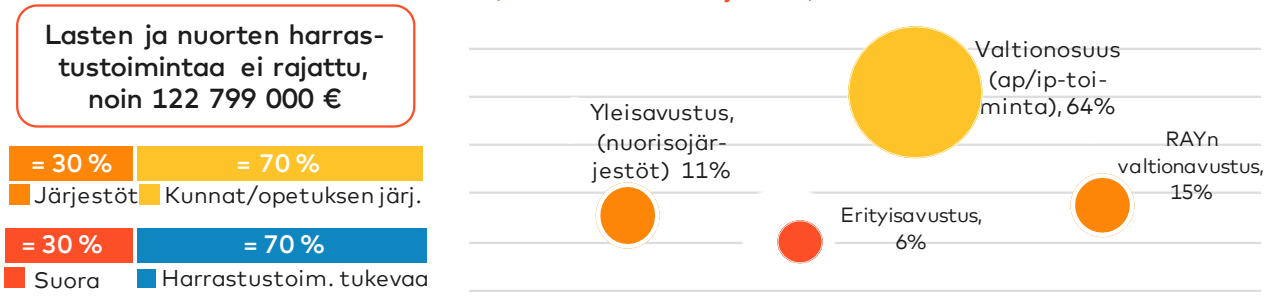

Kuva 10. Lasten ja nuorten ei harrastustoiminnan rahoituksen kokonaisresursointi vuonna 2016 toiminnan osalta, jota ei ole etukäteen rajattu kulttuuri- tai liikuntaharrastuksen mukaan.

Alla olevassa taulukossa on mukana ne rahoitusinstrumentit, joilla on vuonna 2016 rahoitettu sellaista lasten ja nuorten harrastustoimintaa, jolla ei ole muuta temaattista rajausta. Toisin sanoen harrastustoiminta voi olla luonteeltaan liikuntaa, kulttuuria tai esimerkiksi vapaaehtoistoimintaa mm. luonnon- ja ympäristönsuojelun parissa, pelastusalalla tai rauhankasvatustyössä.

Instrumentti	Kohderyhmä	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)	Ydintavoite
Aamu- ja iltapäivätoiminnan valtionosuus	1. ja 2. -lk ja erityisopetusta saavat	50 266 698	50 266 698	Lapsille mielekästä tekemistä koulupäivän jälkeen kun vanhemmat töissä.
Nuorisoalan järjestöjen toiminta-avustukset	Lapset ja nuoret	15 306 000	13 775 400	Edistetään nuorisolain 2 §:n tavoitteita
Kuntien nuorisotyön valtionosuus	Lapset ja nuoret	8 048 000	7 243 200	Edistetään nuorisolain 2 §:n tavoitteita
RAY:n avustustoiminta/STEAn jakamat avustukset	Kaiken ikäiset	317 600 000	20 000 000	Harrastetoiminnan tukeminen välillinen tavoite osana laajempia ennaltaehkäiseviä tavoitteita.
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	7-18-vuotiaat	2 650 000	2 650 000	Kouluajan ulkopuolella tapahtuvan harrastustoiminnan edistäminen
Koulujen kerhotoiminnan kehittäminen	Peruskoululaiset	4 865 000	4 865 000	Saada aikaan monipuolista, lapsen ja nuoren kasvua tukevaa vapaa-ajan toimintaa, joka vakiintuu osaksi lapsen ja nuoren iltapäivää
Vapaa sivistystyö	Kaiken ikäiset	85 974 000	21 493 500	Tarjota mm. aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta.
4H	Lapset ja nuoret	3 913 000	3 913 000	Lapsista ja nuorista kasvaa itsetuntoisia aikuisia, joilla on monipuoliset valmiudet toimia ja selviytyä muuttuvassa maailmassa
YHTEENSÄ		**488 622 698**	**104 206 798**	

Kokonaisuudessaan vuonna 2016 lasten ja nuorten harrastamista ilman temaattista rajausta rahoitettiin noin 120 miljoonalla eurolla. Tässä summassa on mukana siis vain ne instrumentit jotka eivät ole nimenomaisesti suunnattu liikuntaan tai kulttuuriin vaan rahoitusta voidaan käyttää mihin tahansa harrastustoimintaan. Edellisten lisäksi kokonaisuuteen kuuluu mm. maa- ja metsätalousministeriön maaseudun elävöittämisen tavoitteeseen tähtäävä rahoitus, jolla edistetään suoraan ja epäsuoraan harrastustoimintaa.

Rahoituspäätökset

Lasten ja nuorten harrastustoimintaa rahoitetaan valtion budjetista lukuisten eri valtionosuuksien ja valtionavustusten kautta. Yksin OKM:n hallinnonalalla on (vähintään) 15 eri valtionavustusmuotoa, joiden kautta rahoitetaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Tämä tarkoittaa vuosittain noin 2500 erillistä rahoituspäätöstä ja niihin liittyviä haun ja raportoinnin prosesseja. Kun mukaan otetaan muiden hallinnonalojen (STM, MMM) avustukset, ja jos lisäksi huomioidaan valtionosuuksien jakaminen, nousee rahoituspäätösten määrä useisiin tuhansiin. Alla olevaan taulukkoon on kerätty OKM:n valtionavustukset, joiden kautta rahoitetaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa.

Instrumentti	Myöntäjä	Rahoituksen saaja	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)	Rahoituspäätösten määrä	Rahoituspäätös € Median [min;max]
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (AVI)	AVI	Kunta, muu: muut yhteisöt	7 088 000	6 379 200	155	50 000 [5 000;166 000]
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset (OKM)	OKM	Kunta	17 410 000	15 669 000	27	740 000 [20 000;2 000 000]
Lastenkulttuurikeskusten avustukset	OKM	muu: Lasten- ja nuortenkulttuurikeskukset	1 400 000	1 400 000	20	70 000 [15 000;190 000]
Nuorisoalan järjestöjen toiminta-avustukset	OKM	Järjestö	15 306 000	13 775 400	124	50 000 [3 000;1 330 000]
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	AVI	Kunta, järjestö	265 000	265 000	676	4000 [500;29000]
Liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustus	OKM	Järjestö	40 259 000	12 077 700	120	165 500 [5 500;4 690 000]
Koulujen kerhotoiminnan kehittäminen	OPH	Kunta, muu: yksityinen opetuksen järjestäjä	4 865 000	4 865 000	325	9 000 [2 500;180 000]
Liikkuva koulu -ohjelma (vuodesta 2015 alkaen Kärkihanke "Liikutaan tunti päivässä")	AVI	Kunta, muu: yksityinen opetuksen järjestäjä	4 711 900	4 711 900	201	16 000 [1 400;200 000]
Kehittämisavustus kunnille maahanmuuttajien kotouttamiseen liikunnan avulla	AVI	Kunta	1 430 000	1 144 000	49	
Seuratoiminnan kehittämistuki/ seuratuki	OKM	Järjestö	3 767 000	3 767 000	399	10 000 [2 000;25 000]
"Parannetaan taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta" -Kärkihanke	OKM	Kunta	1 060 400	1 060 400	41	20 000 [1 700;90 000]
Kulttuurin kärkihanke: Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen	OKM	Kunta, järjestö, muu: oppilaitoksen ylläpitäjä	800 000	800 000	51	11 900 [2 800;42 400]
Liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisten kehittämishankkeiden avustukset	OKM	Järjestö, muu	2 164 190	1 267 350	51	40 000 [15 000;90 000]
Liikunnallisen elämäntavan paikallisten kehittämishankkeiden avustukset	AVI	Kunta	2 295 000	659 190	163	14 500 [10 00;75 000]
YHTEENSÄ			**102 821 490**	**67 181 950**	**2 402**	**20 000 [500;2 000 000]**

Päätösten keskikoot ovat useimmissa instrumenteissa hyvin pieniä. Pienin päätös vuonna 2016 oli 500 euroa ja ministeriötasolla tehtiin päätöksiä 2 000 euron avustuksista. Suurin päätös oli kaksi miljoonaa euroa ja mediaani oli 20 000 euroa (eri instrumenttien mediaanien mediaani).

Rahoituksen saajaryhmittäinen jakautuminen

Kunnat

Kunnat saivat vuonna 2016 (vähintään) 13 eri instrumentin kautta rahoitusta lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen. Lisäksi kuntien yleisellä valtionosuudella kunnat voivat eri tavoin edistää lasten ja nuorten harrastustoimintaa (tämä on kuitenkin jätetty huomiotta tästä tarkastelusta, koska tarkastelun kohteena ei ole ollut kunnan päättämä rahoituksen kohdentaminen). Noin 80 prosenttia rahoituksesta muodostuu aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä taiteen perusopetuksen valtionosuuksista. Muut 11 instrumenttia muodostavat siis jäljelle jäävän noin viidenneksen.

Instrumentti	Rahoituksen saaja	Kohderyhmä	Teema	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset	Kunta, muu: muut yhteisöt	Kaiken ikäiset	Liikunta	7 088 000	7 088 000
Liikuntapaikkarakentamisen avustukset	Kunta	Kaiken ikäiset	Liikunta	17 410 000	13 050 000
Aamu- ja iltapäivätoiminnan valtionosuus	Kunta	1. ja 2. luokkalaiset ja erityisopetusta	Ei rajausta	50 266 698	50 266 698
Taiteen perusopetuksen valtionosuus	Kunta	Lapset ja nuoret	Kulttuuri	78 818 000	78 818 000
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	Kunta, järjestö	7-18-vuotiaat	Ei rajausta	265 000	265 000
Kuntien liikuntatoimen rahoitus	Kunta	Kaiken ikäiset	Liikunta	19 399 000	14 549 250
Koulujen kerhotoiminnan kehittäminen	Kunta, muu: yksityinen opetuksen järjestäjä	Peruskoululaiset	Ei rajausta	4 865 000	4 865 000
Liikkuva koulu -ohjelma (vuodesta 2015 alkaen Kärkihanke "Liikutaan tunti päivässä")	Kunta, muu: yksityinen opetuksen järjestäjä	Peruskoululaiset	Liikunta	4 711 900	4 711 900
Kehittämisavustus kunnille maahanmuuttajien kotouttamiseen liikunnan avulla	Kunta	Kaiken ikäiset	Llikunta	1 430 000	1 144 000
"Parannetaan taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta" -Kärkihanke	Kunta, muu: kulttuurilaitokset	1-10 lk oppilaat	Kulttuuri	1 060 400	1 060 400
Kulttuurin kärkihanke: Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen	Kunta, järjestö, muu: oppilaitoksen ylläpitäjä	1–10 lk oppilaat	Kulttuuri	800 000	800 000
Liikunnallisen elämäntavan paikallisten kehittämishankkeiden avustukset	Kunta	Kaiken ikäiset	Liikunta	2 295 000	659 190
Vapaa sivistystyö	Kunta, muu: yksityiset opistot	Kaiken ikäiset	Ei rajausta	85 974 000	21493500
YHTEENSÄ				**274 382 998**	**198 111 748**

Järjestöt

Järjestöt saivat vuonna 2016 (vähintään) yhdeksän eri instrumentin kautta rahoitusta lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen. Noin 80 prosenttia rahoituksesta muodostuu kolmesta suurimmasta avustusmuodosta. Muut kuusi instrumenttia muodostavat siis jäljelle jäävän noin 20 prosenttia.

Instrumentti	Rahoituksen saaja	Kohderyhmä	Teema	Rahoituksen kokonaismäärä € (2016)	LNH-rahoitus (2016)
Nuorisoalan järjestöjen toiminta-avustukset	Järjestö	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	15 306 000	13 775 400
RAY:n avustustoiminta/ STEAn jakamat avustukset	Järjestö	Kaiken ikäiset	Ei rajausta	317 600 000	20 000 000
Lasten ja nuorten paikallinen harrastustoiminta	Kunta, järjestö	7-18-vuotiaat	Ei rajausta	265 000	265 000
Liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustus	Järjestö	Kaiken ikäiset	Liikunta	40 259 000	12 077 700
Seuratoiminnan kehittämistuki/ seuratuki	Järjestö	Lapset ja nuoret	Liikunta	3 767 000	3 767 000
Kulttuurin kärkihanke: Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen	Kunta, järjestö, muu: oppilaitoksen ylläpitäjä	1–10 lk oppilaat	Kulttuuri	800 000	800 000
Liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisten kehittämishankkeiden avustukset – terveyttä ja hyvinvointia edistäviin liikuntahankkeet	Järjestö, muu	Kaiken ikäiset	Liikunta	2 164 190	1 267 350
Lasten ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelma	Järjestö, muu	Lapset ja nuoret	Kulttuuri	900 000	900 000
4H	Järjestö	Lapset ja nuoret	Ei rajausta	3 913 000	3 913 000
Yhteensä				**384 974 190**	**36 765 450**

Kuntien ja järjestöjen saamaa rahoitusta on tarkasteltu seuraavissa luvuissa lähemmin. Rahoitusinstrumentin kuvauksessa on taustoitettu sen tavoitteita, kohderyhmää ja erityisesti vuoden 2016 painopisteitä ja tuloksia niiltä osin kuin on ollut saatavilla.

4.2 Kunnille kohdistettu rahoitus

Luvussa kuvataan rahoitusinstrumentteja, joiden kohteina ovat pääsääntöisesti kunnat. Siten osassa rahoitusinstrumentteja rahoitusta voidaan kohdentaa myös muille tahoille.

Taiteen perusopetus

Tavoitteet ja kohderyhmät. Taiteen perusopetus on koulun ulkopuolista, ensisijaisesti lapsille ja nuorille tarkoitettua, pitkäkestoista ja tavoitteellista taidekasvatusta. Taiteen perusopetusta annetaan muun muassa musiikkioppilaitoksissa, kuvataidekouluissa, tanssioppilaitoksissa ja käsityökouluissa. Oppilaitoksen ylläpitäjänä voi olla kunta, kuntayhtymä tai yksityinen koulutuksen järjestäjä. Taiteen perusopetuksessa noudatetaan koulutuksen järjestäjän hyväksymiä taiteenalakohtaisia opetussuunnitelmia, jotka perustuvat Opetushallituksen päättämiin opetussuunnitelman perusteisiin. Opetussuunnitelmissa määritellään oppimäärittäin opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Taiteen perusopetuksen oppimäärät jakautuvat laajaan ja yleiseen. Laajan oppimäärän opinnot sisältävät 1 300 opetustuntia, ja yleisen oppimäärän 500 opetustuntia, jotka jakaantuvat 10 opintokokonaisuuteen. Taiteen perusopetus on ensi sijaisesti lapsille ja nuorille tarkoitettua taidekasvatusta ja sen tavoitteena on antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen.

Rahoitus. Taiteen perusopetuksen valtionosuusrahoitus jakaantuu asukasmäärän perusteella rahoitettavaan toimintaan ja opetustuntimäärän perusteella rahoitettavaan toimintaan. Kunnilla on automaattisesti oikeus järjestää taiteen perusopetusta, ja valtio osallistuu taiteen perusopetuksen rahoitukseen kuntien peruspalvelujen laskennallisella valtionosuudella, mihin sisältyy taiteen perusopetuksen asukaskohtainen osuus (1,4 euroa/asukas)[6]. Laskentayksikkö on hieman laskenut, vuonna 2010 se oli 1,54 asukasta kohti. Opetus- ja kulttuuriministeriö voi myöntää kunnalle oikeuden saada valtionosuutta myös opetustuntimäärän ja opetustuntia kohden lasketun yksikköhinnan perusteella. (KARVI 2017).

[6] Laissa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998) säädettiin vuoteen 2010 saakka yleissivistävän koulutuksen eli myös taiteen perusopetuksen sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan valtionosuuksista. Tämän jälkeen voimaan tulleessa laissa kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta myös taiteen perusopetuksen asukaskohtaiset valtionosuudet siirrettiin valtiovarainministeriön pääluokkaan ja niitä alettiin käsitellä kuntien peruspalvelubudjetissa. Asukaskohtaisesti rahoitetun taiteen perusopetuksen valtionosuudet muutettiin ikäluokkaperusteisiksi ja sektorikohtaiset valtionosuudet keskitettiin valtionvarainministeriöön. Kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annettuun lakiin on tehty useita muutoksia, joista enimmät ovat johtuneet valtionhallinnon säästöpäätöksistä. (ks. KARVI 2017).

Vuonna 2016 taiteen perusopetuksen opetustuntimäärän perusteella jaettavan valtionosuuden määrä oli 78 818 342 euroa. Sen lisäksi toimintaa rahoitetaan opiskelijamaksuilla, joiden kokonaissumma oli vuonna 2016 32 342 000 euroa. Osuus on kasvanut seuranta-aikana hieman valtionosuusosuutta enemmän. Kovin kasvu oli ennen vuotta 2010. KARVIn (2017) selvityksen mukaan pienempien taiteenalojen, sirkustaiteen, käsityön, arkkitehtuurin ja sanataiteen osalta oppilasmaksujen kehitys ei seuraa kustannusten kehitystä, sillä näillä taiteenaloilla käyttökustannukset ovat samaan aikaan laskeneet.

Yksityiset järjestäjät tarvitsevat opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin päästäkseen opetus- ja kulttuuriministeriöltä koulutuksen järjestämisluvan, joita voidaan myöntää valtion talousarviossa vahvistetun opetustuntikiintiön rajoissa. Opetustuntikiintiötä kasvatettiin 14 prosenttia vuodesta 2006 vuoteen 2010, minkä jälkeen se samoin kuin yksikköhinta on pidetty vuoden 2010 tasolla. Taiteen perusopetuksen kokonaisrahoitukseen on vaikuttanut myös vuoden 2013 alusta voimaan tullut muutos, jonka mukaan taiteen perusopetuksen keskimääräisiin yksikköhintoihin ei ole tehty kustannustason muutoksesta johtuvia tarkistuksia eikä toteutuneen kustannustason erotuksesta aiheutuvia tarkistuksia (995/2012). Yksikköhintojen tarkistuksia alettiin tehdä neljän vuoden sijasta vuosittain. (KARVI, 2017.)

Kuva 11. Taiteen perusopetuksen valtionosuus vuosina 2005–2016 (ilman indeksikorjausta)

Erityisavustuksia on suunnattu tarkastelujakson aikana vuosittain yhteensä n. 1,4 miljoonaa euroa opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin kuuluville taiteen perusopetuksen oppilaitoksille mm. pedagogiikan ja sen osana oppilaitoksen toimintakulttuurin kehittämiseen. Summasta osan jakaa Opetushallitus ja osan opetus- ja kulttuuriministeriö. Lisäksi taiteen perusopetuksen järjestäjät ovat voineet hakea ja saada erityisavustuksia opetustoimen henkilöstön kehittämiseen ja oppimisympäristöjen kehittämiseen. Muuhun kuin opetustuntikohtaisen valtionosuuden piiriin kuuluvaan taiteen perusopetukseen myönnetään harkinnanvaraista yleisavustusta 150 000 euroa.

Tulokset. Vuonna 2016 opetustuntimäärän perusteella valtionosuutta saavissa oppilaitoksissa taiteen perusopetukseen osallistui noin 85 000 opiskelijaa. Eniten opiskelijoita on musiikissa (62 315), tanssissa (10 761) ja kuvataiteessa (7 522). Ero opiskelijamäärässä on suuri verrattuna muihin koulutuksiin, joita ovat käsityö (2 093), sirkustaide (1 466), teatteritaide (1014), arkkitehti (638) ja sanataide (366). Varhaisiän kasvatuksen oppilaita oli yhteensä 29 165 (34 %). Kokonaiskuvaa opiskelijoista ei saada kuin erilliskyselyillä. Aluehallintoviraston selvityksen mukaan taiteen perusopetuksen piirissä on Manner-Suomessa yhteensä noin 126 000 oppilasta.

Taiteen perusopetuksen piirissä on noin 12 prosenttia taiteen perusopetuksen pääasiallisesta kohderyhmästä, eli 2–19-vuotiaista. Vain joka neljäs oppilas on poika. Opetusta järjestävien oppilaitosten päätoimipaikkoja tai niiden sivutoimipaikkoja on Manner-Suomessa yli 900. Tarjonta keskittyy eteläiseen Suomeen, missä sijaitsee suurin osa oppilaitoksista. (AVI 2014.)

Taiteen perusopetuksen tilaa on seurattu osana koulutuksen ja peruspalveluiden arviointia. Tuorein taiteen perusopetuksen saavutettavuuden arviointi on vuodelta 2012 ja edellisen taiteen perusopetusta koskevan selvityksen teki Opetushallitus vuonna 2008. Alueelliseen saatavuuteen on kiinnitetty erityistä huomiota vuosien varrella, ja viimeisestä Aluehallintoviraston tekemästä valtakunnallisesta arviosta taiteen perusopetuksen saatavuudesta vuodelta 2012 (AVI 2014) ilmenee, että taiteen perusopetuksen tarjonnassa, kysynnässä ja saavutettavuudessa on yhä suuria eroja maakuntien välillä. Arvioinnissa nostetaan myös esiin, että taiteen perusopetuksen suunnitelmallista tilastointia, seurantaa, arviointia ja tutkimustyötä on tehtävä eri tahojen yhteistyönä.

Taiteen perusopetusta antaville oppilaitoksille ohjaukseen on kehitetty itsearviointiin Virvatuli-malli, ja sitä tukemaan on mm. tuotettu itsearviointiopas[7]. Taiteen perusopetusliiton ylläpitämään Virvatuli-arviointijärjestelmään on kehitetty sovellus kriteerien läpikäyntiin ja kyselyjärjestelmä.

Taiteen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamistyö käynnistyi vuonna 2016. Uusien opetussuunnitelmien on tarkoitus astua voimaan elokuussa 2018. Opetussuunnitelmassa korostuvat entistä enemmän taiteiden välisyys ja vaihtoehtoiset opintopolut, jotka monipuolistavat etenkin laajan oppimäärän opintoja. Opetussuunnitelmaperusteiden arvoperustaa on vahvistettu: arvoperusta rakentuu ihmisoikeuksien, tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja kulttuurien moninaisuuden kunnioittamiselle, ja yhteisen toimintakulttuurin tulee sitä myös edistää. (Opetushallitus: Määräykset ja ohjeet 2017: 11a ja 12a).

Taiteen perusopetuksen saavutettavuutta on lähdetty edistämään yksittäisten koulutuksen järjestäjien toimesta, mutta myös yksittäisissä hankkeissa. Mm. opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa SATA- hankkeessa (Sata – saavutettava lastenkulttuuri ja taiteen perusopetus) tavoitteena on lisätä erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten tasa-arvoista osallistumista kulttuurin harrastamiseen ja kulttuurielämään (Hélen, 2017).

[7] Taiteen perusopetuksen itsearviointiin ja Virvatuli-mallin käyttöönottoa on edistetty OKMn myöntämillä valtionavustuksilla (416 000 €/ 45 toimijaa vuosina 2013-2014 ja vuonna 2015 271 500 €/31 toimijaa).

Keskustelua opiskelijamaksuista ei ole käyty suuresti julkisuudessa. Taiteen perusopetusliitto on tehnyt kannanoton kohtuullisten lukukausimaksujen mahdollistamiseksi ja valtion ja kuntien rahoituksen kehittämiseksi siten, että oppilaitoksilla olisi tasapuolisemmin mahdollisuus myöntää tarpeen tullen maksuhuojennuksia, sisaralennuksia ja vapaaoppilaspaikkoja sen lisäksi, että kunnan sosiaalitoimen ja lastensuojelun mahdollisuuksia tukea vähävaraisten lasten harrastusmahdollisuuksia tulisi edistää.[8]

Taiteen perusopetuksen saatavuutta on lähdetty edistämään myös osana hallituksen kärkihanketta, josta varattiin erillinen 800 000 euron rahoitusosuus vuodelle 2016. Rahoitukseen on kytketty Niilo Mäki Instituutilta hankittu arviointi, jossa arvioidaan hallituksen kärkihankkeen (4, toimenpide 1) toteutumista tavoitteiden mukaisesti.

Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta

Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnasta tuli syksystä 2004 lähtien lakisääteistä, ja kunnilla on ollut mahdollisuus saada siihen valtionosuutta. Järjestäminen on silti vapaaehtoista. Toiminnan taustalla on jo 1990-luvun lopulla käyty laajempi keskustelu lasten turvattomista iltapäivistä. Tähän tarjontaan vastasivat aiemmin koulujen kerhot, jotka ajettiin alas 1990-luvun lamassa. Uudelleenkäynnistämistä kehitettiin ensin RAYn rahoittamana; RAY rahoitti vielä vuonna 2005 aamu- ja iltapäivätoiminnan kehittämistä ja käynnistämistä tukevia hankkeita.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Aamu- ja iltapäivätoiminta on tarkoitettu 1. ja 2. vuosiluokan oppilaille sekä muiden vuosiluokkien erityisopetukseen otetuille tai siirretyille. Toimintaa ohjaavat perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet (2011) ja perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulun kerhotoiminnan laatukriteerit (2012). Toiminnan tulee tukea koulun perustehtävää ja sitä toteutetaan vuoden 2011 aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteiden mukaisesti. Myös ohjaajien pätevyydestä on säädetty tarkasti. Toimintaa voidaan järjestää arkipäivisin pääsääntöisesti klo 7–17, kullekin osallistuvalle lapselle keskimäärin 3 tai 4 tuntia päivässä. Osallistuminen on lapselle vapaaehtoista.

Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnalla on laajat tavoitteet; mm. tukea lapsen tunne-elämän kehitystä ja eettistä kasvua, edistää lasten hyvinvointia ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa. Tavoitteena on myös tukea lapsen oikeutta vapaa-aikaan, leikkiin ja kulttuuriin, ennaltaehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta. Aamu- ja iltapäivätoiminta on huomioitu osana harrastustoimintaa tukevan selvityksen aineistoa, sillä sen tavoitteena on myös tarjota lapsille monipuoliset mahdollisuudet osallistua ohjattuun ja virkistävään toimintaan. Toiminta voi käytännössä olla hyvin moninaista kerhotoimintaa.

Rahoitus. Kunta saa valtionosuutta perusopetuslain mukaisen koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämiseen. Vuonna 2016 valtionosuus oli 50 239 813 euroa. Toimintaan osallistumisesta voidaan periä kohtuullisia asiakasmaksuja. Vuoteen 2015 saakka summa vaihteli laajuudesta

[8] http://www.artsedu.fi/

riippuen 60–80 euroa/kuukausi, ja lukuvuodesta 2016 alkaen maksu saa olla 570 tunnin osalta enintään 120 euroa ja 760 tunnin osalta enintään 160 euroa.

Opetushallituksen järjestäjäkyselyn mukaan puolet järjestäjistä (51 %) oli nostanut kuukausimaksuja ajanjaksolla 2010–2016, loput olivat pitäneet maksut ennallaan. Lukuvuodesta 2016–17 alkaen enimmäismaksut kaksinkertaistuivat, jolloin suurin osa järjestäjistä (64 %) korotti kuukausimaksuja, noin kolmasosa (36 %) piti ne ennallaan ja yksi järjestäjä laski maksuja. Vuodesta 2010 vuoteen 2015 valtionosuuden pohjana olevien ohjaustuntien määrä kasvoi noin 9 prosenttia ja yksikköhinta kohosi noin 7 prosenttia. (KARVI, 2017.)

Tulokset. Koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa järjestää järjestäjäkyselyn mukaan ensimmäisen luokan oppilaille lähes kaikki kunnat (n. 90 %). Toisen vuosiluokan oppilaille toimintaa on lähes yhtä useilla kunnilla (n. 87 %). Myös muilla vuosiluokilla oleville erityisen tuen oppilaille toimintaa tarjoaa suurin osa kunnista (n. 82 %). Vuonna 2016 lapsia oli mukana noin 52 000, ja vuonna 2015 noin 53 300. 1. vuosiluokan oppilaita on 55 %, 2. luokan oppilaita 27 % ja erityistä tukea tarvitsevia oppilaita oli n 6 %. Toiminta työllisti noin 7 500 ohjaajaa.

Perusopetuslainmukainen tuntimäärä (keskimäärin 3 tai 4 tuntia/päivä) oli vuonna 2016 3 473 861 (2015: 3 475 204). Ohjaustuntien määrä oli yhteensä 4 317 911 (ed. vuosi 4 365 784) tuntia vuodessa. Kustannukset olivat keskimäärin 2 083 euroa/oppilas (2015). Ohjaustunteja toteutettiin seuraavasti: omana toimintana 58 %, ostopalveluna 4 % ja avustettuna toimintana 38 %.[9]

Aamu- ja iltapäivätoimintaa on arvioitu vuonna 2009 (Iivonen 2009), minkä lisäksi on toteutettu järjestäjille erillisiä seurantakyselyitä. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus toteutti vuonna 2014 kyselyn koskien aamu- ja iltapäivätoiminnan haasteita: Kentän näkemysten mukaan merkittävimmät haasteet liittyvät erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden huomioimiseen ryhmissä. Virkamiesten näkemänä haasteet liittyivät mm. väheneviin resursseihin.

Kerhotoiminnan kehittäminen

Opetushallitus on myöntänyt vuodesta 2008 saakka vuosittain erityisavustusta koulujen kerhotoimintaan. Koulujen kerhotoiminnalla tarkoitetaan perusopetuslaissa mainittua ja opetussuunnitelman perusteissa määriteltyä toimintaa, jonka järjestämisen periaatteet tulee kirjata opetussuunnitelmaan. Kerhotoiminnan kehittäminen on osana perusopetuksen laatukriteereitä (2012).

Kerhotoiminnan tausta on pidemmällä, mutta järjestelmä ajettiin alas ja koulun kerhotoimintaa alettiin kehittää jälleen vuodesta 2008 osana Perusopetus paremmaksi (POP) -ohjelmaa. Kerhotoiminnan kehittämistyötä on tehty seuranta-ajalla mm. osana Lasten ja nuorten kehittämisoh-

[9] http://edu.fi/perusopetus/apip ja Esitys: Pia Kola-Torvinen, Ajankohtaista aamu- ja iltapäivätoiminnasta sekä koulun kerhotoiminnasta. Varkaus 15.5.2017.

jelmaa (ks. esim. Laakso 2009) ja laajempaa kehittämistyötä, johon on linkittynyt myös aamu- ja iltapäivätoiminnan rahoitus.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Koulujen kerhotoiminta on suunnattu erityisesti 3–9-luokkalaisille peruskoululaisille, joilla ei ole esimerkiksi perheen tuen puuttuessa mahdollisuutta harrastaa säännöllisesti. Käytännössä toimintaa suunnataan myös 1–2-luokkalaisille. Kerhotoimintaa on jo jonkin aikaa pyritty suuntaamaan erityisesti vähän harrastaville 7.–9. -luokkalaisille, ja alueille, joissa on tarjolla vähän harrastetoimintaa lapsille ja nuorille. Kehittämisen tavoitteena on saada aikaan monipuolista, lapsen ja nuoren kasvua tukevaa vapaa-ajan toimintaa, joka vakiintuu osaksi lapsen ja nuoren iltapäivää.

Rahoitus. Avustukset koulujen kerhotoimintaan jaetaan opetuksen järjestäjille, joilla on perusopetuksen järjestämislupa. Vuosittainen määräraha on vaihdellut, ja määrärahaan on vaikuttanut mm. hallituksen kärkihankeohjelmille suunnattu rahoitus. Vuonna 2016 kerhotoiminnan kehittämiseen suunnattu rahoitus oli 4 865 000, kun vuonna 2015 se oli vielä 7 245 000 euroa. Vuonna 2016 hakemuksia saapui yhteensä 325 (FI 306 ja SV 19), ja rahoitusta haettiin lähes 11,2 miljoonaa euroa. Valtionavustusta myönnettiin kaikille hakeneille opetuksen järjestäjille. Myöntösummat vaihtelivat 2 500 eurosta 180 000 euroon.

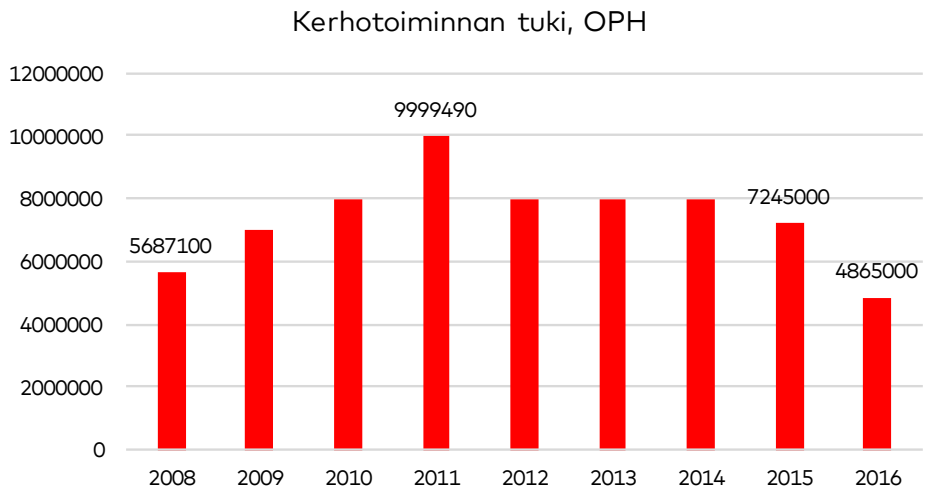

Kuva 12. Kerhotoiminnan tuen myönnöt 2008–2016 (ilman indeksikorjausta)

Tulokset. Toiminnan haasteena on aikaisemmin nostettu esiin 7.–9.-luokkalaisten oppilaiden osallistaminen kerhotoimintaan sekä kulttuurien väliseen yhteistyöhön vastaaminen (ks. OPH:n kerhotoimintaesitteet). Suuri osa osallistujista on kuitenkin ala-asteen oppilaita, vaikkakin 7–9.-luokkien prosentuaalinen osuus on ollut kasvussa. Esimerkiksi vuonna 2012 osuus oli 28 prosenttia, kun se vuonna 2016 oli jo 37 prosenttia vuosiluokkien oppilaista.

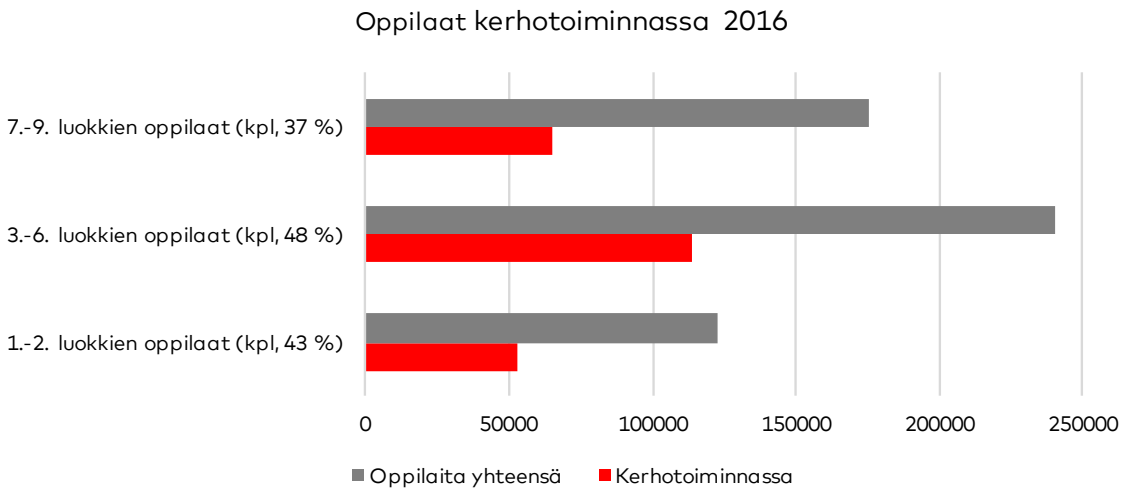

Kuva 13. Oppilaiden määrä kerhotoiminnassa (hakuvaiheen arvio) vuonna 2016 suhteessa oppilasmäärään (Lähde: OPH ja Vipunen)

Kerhotoiminnan rahoituksen painopisteet ja kriteerit vuodelle 2016 vastaavat hyvin harrastustoiminnan edistämisen strategisia tavoitteita: Oppilaiden kuulemisen tavoite on nostettu esiin vuoden 2016 rahoituskriteereissä. Kehittämisessä tulee myös huomioida kerhotoiminnan laatukriteerit. Painopisteissä on huomioitu se, että toiminta lisäisi oppilaiden mahdollisuuksia tutustua erilaisiin harrastuksiin. Kerhotoimintaa on suunnattu erityisesti vähän harrastaville 7.-9.-luokkalaisille ja alueille, joissa on tarjolla vähän harrastustoimintaa lapsille ja nuorille. Myös kulttuurisen moninaisuuden huomioiminen on nostettu esiin painopisteissä. Valintaperusteissa korostuu painopisteisiin vastaaminen, toiminnan tarvelähtöisyys ja sisällöllinen monipuolisuus. Lisäksi edellytetään, että toimintaa kehitetään yhteistyökumppaneiden ja verkostojen kanssa.

Nykyisin keskeisenä ohjaavana keinona on aamu- ja iltapäivätoiminnan ja kerhotoiminnan verkostotapaamiset. Opetushallitus on aikaisempina vuosina toteuttanut erilliset kyselyt kerhotoiminnan toteuttajille toiminnan kehittämiseksi. Valtionavustusta saaneiden kerhohankkeiden tulee toimittaa loppuselvitykset siitä, miten valtionavustuksella toteutetun kerhotoiminnan tavoitteet ja painopisteet ovat toteutuneet. Kerhotoiminnan osalta on yleisemmin seurattu oppilaiden määrän lisäksi alueellista kattavuutta, jota selvitetään myös aluehallintovirastojen peruspalveluiden arvioinnissa (2015). Kerhotoimintaan osallistuneiden määrä on suoraan suhteessa rahoitukseen, vaikka toimintakulut voivatkin vaihdella vakiintuneisuuden mukaan.

Kerhotoiminnan haasteina on nostettu esiin, että suuri osa kerhoista on opettajien ohjaamia, mikä voi joissain tapauksissa vähentää kiinnostusta osallistua kerhotoiminaan. Vuonna 2016 hakuvaiheessa noin 90 % rahoitusta hakeneista opetuksen järjestäjistä on ilmoittanut toteuttavansa kerhotoimintaa yhteistyössä yhden tai useamman tahon kanssa. Käytännössä ne voivat olla mitä vain kuljetusfirmasta, kunnan nuorisotoimeen, vanhempainyhdistykseen, seuroihin ja yksityisiin palveluntuottajiin. Paikalliset urheiluseurat, 4H-toimijat ja palveluntuottajista Wau ry on tuotu usein esiin yhteistyökumppaneina.

Maahanmuuttajien kotouttaminen liikunnan avulla

Suomen kunnilla on ollut vuodesta 2011 lähtien mahdollisuus hakea opetus- ja kulttuuriministeriön osoittamaa AVIen myöntämää[10] kehittämisavustusta maahanmuuttajien kotouttamiseen liikunnan avulla. Hanketuki kuuluu osaksi liikunnan yhdenvertaisuushankkeita. Avustuksella on tuettu toimintaa, jonka tavoitteena on maahanmuuttajien osallistuminen koko väestölle tarkoitettuun liikuntaan. Hankeavustuksen tarkoituksena on tukea liikuntalain (390/2015) ja kotoutumislain (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010) toimeenpanoa. Keskeisinä periaatteina ovat poikkisektoraalinen, -hallinnollinen ja -ammatillinen yhteistyö sekä liikunnan läpäisyperiaate suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Kehittämisavustusta voidaan myöntää monikulttuuriseen lasten ja nuorten liikuntaan, perheliikuntaan, aikuisten terveyttä edistävään liikuntaan sekä edellytysten luomiseen urheilu- ja liikuntaseurojen monikulttuuriseen liikuntaan. Erityiskohderyhmänä ovat naiset ja tytöt sekä vaikeimmin tavoitettavat maahanmuuttajaryhmät. Avustuksilla tuetaan toimintaa, jonka tavoitteena on maahanmuuttajien osallistuminen koko väestölle tarkoitettuun liikuntaan. Hankkeilla tulee luoda toimintamalleja monikulttuuriseen liikuntatoimintaan ja niiden on kytkeydyttävä osaksi paikallista liikuntatoimintaa ja maahanmuuttajien kotoutumista, osallisuutta ja sosiaalisten suhteiden kehittymistä.

Rahoitus. Kehittämisavustus on tarkoitettu kunnille, mutta kuntia kannustetaan tekemään yhteistyötä paikallisten liikunta- ja urheiluseurojen tai muiden järjestöjen kanssa. Kunnat voivat myös myöntää avustuksen eteenpäin seuroille ja järjestöille. Osa hankkeista on kahden kunnan yhteisiä. Vuosina 2011–2016 rahoitusta on jaettu 6 667 020 euroa, josta vuoden 2016 osuus on 1 430 000 euroa. Vuosina 2011–2015 kehittämisavustusta jaettiin 51 hankkeelle 48 kuntaan, ja vuonna 2016 tuki jakaantui 49 kunnan hankkeelle. Valtaosa avustusta saavista hankkeista on monivuotisia.

Tulokset. Hankkeiden tulosten seurantaa ja arviointia toteuttaa opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta Likes. Hankkeiden toiminnasta on tehty seurantatutkimusta vuosilta 2011–2013 ja 2015–2016, minkä lisäksi on tehty erillinen selvitys vuonna 2015 käynnistyneistä hankkeista. Seurannoista saadaan suuntaa antavaa tietoa lasten ja nuorten harrastustoiminannasta, ja laajemmat arvioinnin teemat vastaavat rahoituksen painopisteitä.

Maahanmuuttajien osuus hankkeisiin osallistuneista henkilöistä vuosina 2015 ja 2016 oli arviolta 65 prosenttia ja kantaväestön osuus 35 prosenttia. Säännölliseen liikuntatoimintaan arvioidaan osallistuneen vuonna 2015 yhteensä 12 643 henkilöä, ja erilaisiin kertaluonteisiin toimintoihin arvioidaan osallistuneen 9902 henkilöä.

Likes tuo arvioinnissaan esiin, että hankkeiden kautta monissa avustusta saaneissa kunnissa on valmiuksia tuottaa monipuolisempaa matalan kynnyksen liikuntatoimintaa kaikille paikkakuntalaisille, ja hanketoimijoiden usko liikunnan kotouttavaan vaikutukseen on laajaa. Yksi keskeinen tavoi-

[10] Rahoitusta on myönnetty ensin ELYjen kautta.

te, toiminnan järjestäminen kaikille paikkakuntalaisille pelkkien maahanmuuttajaryhmien sijaan, on edistynyt hankeseurantojen mukaan (vrt. Maijala 2014 ja Pekkanen ja Laine, 2017). Sen sijaan hanketoiminnan vakiinnuttamisen näkökulmasta seuranta-aineisto antoi kuvan tilanteesta, jossa suunnitelmat hanketoiminnan vakiinnuttamisesta osaksi kunnan perustoimintaa ovat monesti epäselvät tai toiminnan jatkuminen ilman hanketukea on vaikeaa. Kuitenkin kun tarkasteltiin jo toimintansa lopettaneiden hankkeiden vastauksia liittyen toiminnan vakiinnuttamiseen, kaikkien jo lopettaneiden hankkeiden toiminta oli jatkunut vähintään jollain tavalla, osalla myös varsin vakuuttavan oloisesti. (Pasanen ja Lainen 2017.)

LIKES-tutkimuskeskuksen seuranta-arvioinnissa on kysytty osallistujien prosentuaalista määrää. Siten osallistujista saadaan suuntaa-antavasti hankkeiden toimintaan osallistuneiden ikäjakauma. Noin viidesosa osallistujista on ollut lapsia (n. 7–12-vuotiaat), noin kymmenesosa pikkulapsia (n. 0–6-vuotiaat) ja reilu kolmannes nuoria (13–20-vuotiaat). Eniten hankkeiden toimintaan on osallistunut aikuisia, joiden ikähaarukka on luokiteltu hyvin laajaksi 20–64 (35 %). Pikkulapsia tavoitetaan osana perheliikuntaa. Lapsille suunnatussa toiminnassa tavoitetaan suunnilleen yhtä paljon tyttöjä ja poikia (51/49 %), ja nuorille suunnattuun toimintaan osallistui hieman enemmän poikia. Lapsille ja nuorille suunnatuista liikunnallisista toimintamuodoista useimmin mainittiin liikunnalliset kerhot, kurssit, leirit ja loma-ajan toiminnot. (Pasanen ja Lainen 2017.)

Liikunnan yhdenvertaisuustematiikkaan liittyen aineistossa oli vähän kuvauksia liikuntatoiminnan osallistumisen mahdollistamisesta myös niille maahanmuuttajaryhmille, joille tavalliseen toimintaan osallistuminen on syystä tai toisesta vaikeaa. Yhdenvertaisuuskysymysten huomiointi kohdistui hanketoiminnassa useimmiten uskontoon liittyvien seikkojen huomioimiseen naisten harrastamisessa tai vähävaraisten osallistujien taloudellisten esteiden madaltamiseen (esimerkiksi osallistumismaksujen tai lisenssien maksaminen). Erilaisia osallistumiskynnyksiä kohtaavalle henkilölle useimmiten mahdollistetaan osallistuminen jollain tavalla tuetusti (esimerkiksi vain maahanmuuttajanaisille tarkoitetut uintivuorot). Aktiiviset toiminnalliset tavoitteet kohdistuivat harvoin esimerkiksi tiloihin, vallitsevan toimintatavan muutokseen tai työhön kohti syrjimätöntä ja myönteisesti sallivaa ilmapiiriä. Rakenteelliseen syrjintään tai kantaväestön asenteisiin vaikuttamistyötä kuvattiin vain harvoissa vastauksissa. (Pasanen ja Laitinen 2017.)

Liikunnallisen elämäntavan edistäminen

Liikunta elämänkaarella -määrärahakokonaisuus pitää sisällään Liikunnallisen elämäntavan valtakunnalliset ja alueelliset sekä paikalliset hanketuet. Lisäksi rahoitus pitää sisällään Liikkuva koulu -ohjelman, jota käsitellään tässä raportissa erikseen. Kaikkiin edellisiin sisälty lasten ja nuorten harrastustoiminnan tukemiseen tähtäävää rahoitusta. Lisäksi kokonaisuuteen kuuluu Kunnossa kaiken ikää -ohjelman, jonka pääasiallisena kohderyhmänä on aikuisväestö.[11]

[11] Yhteensä liikunnallisen elämäntavan rahoitusta myönnettiin vuonna 2015 6 100 000 euroa. Tästä summasta suurin osa meni Kunnossa kaiken ikää -ohjelmalle, sen saadessa 2,3 miljoonaa euroa. Liikunnallinen elämäntapa -hankkeet saivat 2 029 000 euroa, ja Liikkuva koulu -ohjelmalle myönnettiin 1 770 600 euroa. Kunnossa kaiken ikää -ohjelman hankkeet voivat pitää sisällään myös aikuisille suunnattua toimintaa, jotka nuorisolain mukaan ovat vielä nuoria eli alle 29-vuotiaita. Mukana

Liikunnallisen elämäntavan edistämisen erityisavustusten painopisteet muuttuivat vuonna 2015: Aikaisemmin kahteen eri avustusmuotoon suunnatut haut (aikuisten terveyttä edistävään liikuntaan ja lasten ja nuorten liikuntaan) yhdistettiin. Nykyisin rahoitusta voi hakea läpi elämänkulun eri ikäryhmiin kohdistuvaan toimintaan ja myös eri ikäryhmien yhteisiin, kuten perheliikuntaan tai luontoliikuntaan. Valtakunnallisiin ja alueellisiin hankkeisiin voi hakea avustusta opetus- ja kulttuuriministeriöstä, ja paikallisiin, enemmän ruohonjuuritason toimintaa tukeviin kuntien hankkeisiin aluehallintovirastojen (AVI) kautta.

Rahoitusmuoto on käytännössä korvannut ennen vuotta 2015 rahoitetut lasten ja nuorten liikunnan kehittämiseen varatut vuosittaiset määrärahat valtion liikuntabudjetista (ks. Lasten ja nuorten liikuntaohjelma), ja esimerkiksi AVIt jakoivat vielä ennen Liikkuva koulu -kärkihanketta avustuksia Lasten ja nuorten liikunnan kehittämishankkeisiin, viime vuodet erityisesti koulupäivän liikunnallistamiseen kohdistuen.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisten, alueellisten ja paikallisten kehittämisavustusten tavoitteena on terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen koko elämänkulussa, kaikissa ikäryhmissä. Hankeavustusten tarkoituksena on tukea sosiaali- ja terveysministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön "Muutosta liikkeellä! Valtakunnallisten yhteisten linjausten terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020" -strategian ja toimeenpanosuunnitelman tavoitteita (STM: 2013:10) sekä uuden liikuntalain (390/2015) linjauksia koko elämänkaaren mittaisen liikunnan toteuttamisesta. Linjaukset kohdentuvat erityisesti terveytensä ja hyvinvointinsa kannalta riittämättömästi liikkuvien aktivoimiseen sekä organisaatioiden toimintakulttuurien liikunnallistamiseen elämänkulun eri vaiheissa. Tukena on myös Muutostaliikkeellä.fi-sivusto. Lisäksi tavoitteena on erityisesti tukea hallitusohjelman (2015) kärkihankkeen "Uudet oppimisympäristöt ja digitaaliset materiaalit peruskouluihin" toimenpiteen "Liikutaan tunti päivässä laajentamalla Liikkuva koulu -hanke valtakunnalliseksi" toimeenpanoa. (Hakuohje 24.9.2015. Liikunnallisen elämäntavan valtakunnalliset kehittämisavustukset vuonna 2016.)

Vuonna 2016 OKM:n suoraan myöntämillä Liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisilla ja alueellisilla kehittämisavustuksilla sekä AVIen myöntämillä paikallisilla kehittämisavustuksilla on tuettu eri ikä- ja väestöryhmiin kohdentuvia terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan kehittämishankkeita, joiden avulla lisätään suomalaisen väestön liikuntaa liikuntasuositusten mukaisesti. Rahoituksella on edistetty liikunnallisen elämäntavan omaksumista osaksi arkea, erityisesti vähän liikkuvien keskuudessa. Vuoden 2016 haun osalta hanke on voinut kohdentua yksittäisiin kohderyhmiin, kuten varhaiskasvatukseen, koulupäivään, ikäihmisiin ja erityisryhmiin tai niissä on vaihtoehtoisesti voitu yhdistää eri ikä- ja kohderyhmiä, kuten luontoliikunta tai perheliikunta. Vielä vuonna 2016 erityisenä painopisteenä on ollut koulun toimintakulttuurin liikunnallistaminen liittyen Liikkuva koulu

---

on esimerkiksi 1 500 euroa avustusta saanut hanke, jonka kohderyhmänä ovat aivovamman saaneet aikuiset ja nuoret aikuiset. Hanke kannustaa kokeilemaan eri liikuntalajeja omien kykyjen ja vamman tuomien rajoitteiden mukaan sekä tarjoaa vertaistukea elämänmuutoksen myötä. Lähde: https://www.kkiohjelma.fi/filebank/2117-2-2016_hanketuki%2C_verkkosivuille.pdf

-ohjelman tavoitteisiin. Lähtökohtana tavoitteiden toteuttamisessa on sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Keskeisinä hakuperiaatteina on poikkisektoraalinen, -hallinnollinen ja -ammatillinen yhteistyö, ja haussa on toivottu erityisesti useiden eri hakijoiden yhteishankkeita. (Opetus- ja kulttuuriministeriön muistio 17.3.2016: Liikunnallinen elämäntapa ja Liikkuva koulu 2016; 2016 hakuohjeet).

AVIen jakamat paikalliset hankkeet on suunnattu kunnille, kuntayhtymille, varhaiskasvatuksen ja koulutuksen järjestäjille, mutta ei kuitenkaan yksittäisen kunnan varhaiskasvatusyksiköille ja kouluille. Valtakunnalliset ja alueelliset hankkeet on suunnattu järjestöille ja säätiöille.

Rahoitus. Opetus- ja kulttuuriministeriöstä vuonna 2016 myönnetyistä valtakunnallisista ja alueellisista hankkeista (yht. 2 164 190 €) noin 60 prosenttia on suunnattu selkeästi lasten ja nuorten liikuntaan. Kuvassa alla on luokiteltu rahoitusosuudet ensisijaisen kohderyhmän mukaan. Nuoriin aikuisiin/opiskelijaliikuntaan kohdentuvat hankkeet ovat pääasiassa korkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen hankkeita, joissa keskeisimpiä toimenpiteitä ovat eri korkeakoulujen liikuntapalveluiden yhdistäminen ja kehittäminen, liikuntaneuvonnan ja terveyspalveluketjun sekä vertaistukimallien kehittäminen ja opiskelijoiden osallistaminen. Ammattiin opiskeleviin nuoriin kohdentuu Suomen ammatillisen koulutuksen kulttuuri- ja urheiluliitto SAKU ry:n hanke Liikkuva amis – tilaa liikkeelle! Hankkeen tavoitteena on luoda malli toimintakulttuurin liikunnallistamiseksi ammattikouluympäristössä ja levittää se valtakunnalliseen käyttöön.

Kuva 14. Liikunnallisen elämäntavan valtakunnalliset ja alueelliset kehittämisavustukset 2016 lapsiin ja nuoriin kohdistuen (OKM:n myöntämät).

Vuonna 2016 paikallisissa AVIen rahoittamissa hankkeissa (yht. 2 295 000 €) on mukana eri kohderyhmiä, ja omana osuutenaan vielä vuonna 2016 osa oli kohdennettu Liikkuva koulu -tavoitteiden edistämiseen (659 190 €). Kyseessä oli vuoden 2016 käytäntö, jolloin avustusta pystyi hakemaan koulupäivän aikaisen liikunnan edistämiseen vielä alkuvuodelle 1.1.2016–30.6.2016[12], koska Liikkuva koulu -kärkihankeavustus kunnille peruskouluihin kohdentuvaan toimintaan alkoi vasta elokuussa 2016. Vuonna 2017 koulupäivän aikaisen liikunnan kehittämiseen on jo oma rahoitus (ks. erikseen Liikkuva koulu).

Paikallisista hankkeista ei saa tarkkaa kokonaiskuvaa siitä, mikä osuus on suunnattu lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen, sillä kohderyhmät vaihtelevat hankkeittain tai hankkeet voivat kohdistua useampaan kohderyhmään: Esimerkiksi vuoden 2016 Itä-Suomen 19 hankkeesta (24 hakemuksesta) yhteensä 132 000 euron avustuksista yksi hanke kohdistui varhaiskasvatukseen, yksi nuoriin ja kahdeksan kouluikäisiin. Hankkeiden saama avustus vaihteli 500–14 000 euron välillä.

Tulokset. Rahoituksen vaikuttavuuden seuranta on kytketty Muutosta liikkeellä! -linjausten /terveyttä ja hyvinvointia edistävän liikunnan linjausten seurantajärjestelmään, joka koostuu ohjelman kuvauksen perusteella 1) Ydinseurannasta eli indikaattoreista, jotka luovat kokonaiskuvan linjausten kokonaisuudesta ja 2) laajasta seurannasta eli valtion liikuntaneuvoston (VLN) liikuntalain (4 §) mukaisesta valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arvioinnista liikunnan alueella. (ks. lisää Muutosta liikkeellä! s. 52–53.)

Vuoden 2016 hankehaun yhteydessä on tullut toimittaa hankkeen toimintasuunnitelma, josta ilmenevät toimintaympäristö, tavoite, sisältö, suunnitellut toimenpiteet sekä seuranta ja arviointi aikatauluineen. Lisäksi on pitänyt toimittaa suunnitelma hakijatahon johdon sitoutumisesta hankkeen toteutukseen ja toimenpiteiden vakiinnuttamisesta osaksi normaalia palvelujärjestelmää. Käytännössä seurantaa ja arviointia toteutetaan Likes-tutkimuskeskuksen toimesta. Vuoden 2016 osalta yhteenvetoa ei ollut mahdollista tehdä vastausmäärän jäädessä hankekyselyyn liian vähäiseksi.

Liikkuva koulu -ohjelma

Liikkuva koulu -ohjelma on opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama ohjelma, joka on hallituksen kärkihanke. Liikkuva koulu -ohjelmaa toteutetaan yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön, Opetushallituksen, aluehallintovirastojen sekä laajan verkoston kanssa. Ohjelman koordinoinnista vastaa Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES.

Erilaisia koulupäivän liikunnallistamiseen tähtääviä kehittämistoimenpiteitä on kehitetty koko selvityksen kohteena olleen seurantakauden ajan (2005–2016) eri rahoituksilla ja ohjelmilla. Varsinainen Liikkuva koulu -konsepti syntyi pilottivaiheessa 2010–2012, ja sitä jatkettiin ns. ohjelmavaiheessa 2012–2015. Syksystä 2015 lähtien Liikkuva koulu -ohjelma on ollut osa Suomen hallituksen hallitusohjelman osaamisen ja koulutuksen kärkihanketta (”Uudet oppimisympäristöt ja digitaaliset

[12] Vuoden 2015 avustus myönnettiin kalenterivuodeksi, ja vuoden 2016 avustus lukukaudelle.

materiaalit peruskouluihin" toimenpide "Liikutaan tunti päivässä laajentamalla Liikkuva koulu -hanke valtakunnalliseksi").

Tavoitteet ja kohderyhmät. Liikkuvan koulun tavoitteena on aktiivinen ja viihtyisä koulupäivä. Toiminnan toteutuksessa keskeistä on oppilaiden osallisuus, oppimisen edistäminen sekä liikkumisen lisääminen ja istumisen vähentäminen. Jokainen koulu toteuttaa liikkuvampaa koulupäivää omalla tavallaan, ja koulut saavat kehittämistyöhön tukea alueellisilta ja valtakunnallisilta verkostoilta. Avustamisen tarkoituksena on tukea kuntia ja yksityisiä koulutuksen järjestäjiä Liikkuva koulu -ohjelman tavoitteiden ja keskeisten toimenpiteiden toteuttamisessa peruskouluissa.

Rahoitus. Hallituksen kärkihankkeen myötä ohjelman toteuttamiseen kunnissa on varattu yleisistä budjettivaroista yhteensä 21 miljoonaa euroa vuosina 2016–2018. Liikkuva koulu -ohjelman toteuttamiseen ja sen tavoitteiden mukaiseen toimintaan on lisäksi myönnetty valtionavustuksia kuntien ja koulujen toiminnan, tutkimuksen, liikuntaseurojen ja koulujen välisen yhteistyön, koulupihojen kunnostamisen ja varustamisen, liikuntavälineiden hankkimisen sekä järjestötoiminnan osalta. (toim. Aira ja Kämppi, 2017.) Liikkuvan koulun raportissa (toim. Aira ja Kämppi 2017) summataan vuonna 2016 kohdennettua rahoitusta seuraavasti:

- Kehittämisavustukset kunnille ja opetuksenjärjestäjille ovat olleet myönnetyistä avustuksista merkittävin kokonaisuus. Vuonna 2016 aluehallintovirastojen kautta kohdennettiin yhteensä 4,7 miljoonaa euroa kunnille Liikkuva koulu -ohjelman tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Avustusmäärä kohdennettiin hallituksen kärkihankerahasta.
- Aluehallintovirastot ovat lisäksi vuosittain myöntäneet noin 2,2–3,6 miljoonaa euroa koulujen ulkoliikuntapaikkojen, pääsääntöisesti koulupihojen rakentamiseen ja kunnostamiseen. Vuosittain on mahdollistettu noin 40–60 koulupihan tai niiden välittömässä läheisyydessä olevan liikuntapaikan rakentaminen tai kunnostaminen.
- Yksittäisiin tutkimus- ja kehittämishankkeisiin on vuosittain myönnetty eri momenteilta yhteensä 60 000–282 000 euroa. Pääsääntöisesti avustukset ovat kohdentuneet Move! -järjestelmän kehittämiseen sekä akateemisiin, vertaisarvioituihin tutkimushankkeisiin.
- LIKES-tutkimuskeskukselle on vuodesta 2010 myönnetty valtionavustusta Liikkuva koulu -ohjelman toteuttamiseen. Avustusmäärä on noussut vuosien 2010–2016 välisenä aikana 0,7 miljoonasta eurosta noin 1,6 miljoonaan euroon vuodessa.
- Liikuntaa edistävien järjestöjen, seuratoiminnan kehittämistukien ja muiden toimijoiden määrä, sisällöt ja tuloksellisuus Liikkuva koulu -kokonaisuuteen liittyen arvioidaan kokonaisuudessaan vuonna 2018 toteutettavan arvioinnin yhteydessä.

Tulokset. Pilottivaiheessa oli mukana 21 hanketta ja 45 koulua, joissa oli noin 10 000 oppilasta. Pilottivaiheessa hankkeen seurannan tavoitteena oli selvittää, miten hanke toteutui kouluissa ja mitkä olivat hankkeen vaikutukset koulun toimintakulttuuriin, oppilaiden fyysiseen aktiivisuuteen ja kouluyhteisöön. Lisäksi pilottivaiheeseen liittyvällä tutkimuksella lisättiin tietoa peruskouluikäisten fyysisestä aktiivisuudesta. (toim. Tammelin ym., 2012; Tammelin ym., 2013; Haapala, 2017). Ohjelmavaiheessa toiminta laajeni 815 kouluun ja rahoitusta myönnettiin 17 kokeilukunnalle, joissa tehtiin valtakunnallista Liikkuva koulu -toiminnan kehittämistä. Vuoteen 2016 mennessä noin 80 pro-

senttia kouluista oli rekisteröitynyt mukaan toimintaan. Kärkihankkeen aikana syksyyn 2017 mennessä toiminta on jo laajentunut yli 2 000 kouluun[13].

LIKES-tutkimuskeskus hallinnoi Liikkuva koulu -ohjelmaa, tekee ohjelman etenemisen seurantaa, aiheeseen liittyvää tieteellistä tutkimusta sekä tuottaa tietoa ohjelman ulkoisen arvioinnin tueksi Loppuvuodesta 2014 lähtien koulujen toiminnan seuraamiseen on ollut käytössä Liikkuvan koulun nykytilan arviointi -työkalu. Nykytilan arvioinnin tiedot on koottu visuaaliseen tietokanta Virveliin[14], jossa pääsee tarkastelemaan tietoja kuntakohtaisesti, maakunnittain, AVI-alueittain sekä valtakunnallisesti. Työkalu tuottaa tietoa Liikkuva koulu -toiminnan tilanteesta koululle itselleen, kunnalle kunnan kaikkien koulujen tilanteesta sekä valtakunnallisesti Liikkuva koulu -toiminnan kehittymisestä.

Liikkuvan koulun tavoite on tunti liikuntaa jokaisena päivänä. Fyysisen aktiivisuuden tavoitetta ei vielä ole saavutettu. Liikkuva koulu -väliraportissa kuvattujen LIITU-tutkimuksen tulosten mukaan Liikkuvissa alakouluissa liikuntasuosituksen täyttyminen on kuitenkin yleisempää verrattuna muiden alakoulujen oppilaisiin. Väliraportissa myös todetaan, että lasten ja nuorten fyysisen aktiivisuuden tutkimusaineistojen välistä yhteistyötä ja vuoropuhelua on syytä kehittää kansallisen tason tilannekuvan syventämiseksi. Täsmällinen fyysisen kokonaisaktiivisuuden määrän muutos ja Liikkuvan koulu -ohjelman vaikutukset on mahdollista arvioida kattavammin vuonna 2018, jolloin kansallinen LIITU-tutkimus seuraavan kerran toteutetaan. (Aira ja Kämppi, 2017.)

Ohjelman positiiviset tulokset kouluissa liittyvät erityisesti kouluviihtyvyyteen ja lisääntyneeseen työrauhaan. Myös ymmärrys koulujen mahdollisuudesta lisätä oppilaiden liikkumista monialaisesti on lisääntynyt. Koulujen omien arvioiden (nykytilan arviointi) mukaan vahvimpia osa-alueita liikkumisen edellytyksistä ovat Liikkuva koulu -toiminnan organisointi ja välituntitoiminta. Joka toisessa koulussa on käytössä pitkä toimintavälitunti. Lisäksi koulujen tiloja on muokattu toiminnallisuutta tukeviksi ja koulun lähiympäristöä hyödynnetään sekä liikkumisessa että opetuksen tukena. Samoin tutkimusnäkökulmat liikunnan vaikutuksista mm. oppimiseen ja koulumenestykseen ovat laajentuneet. Vaikutukset koulujen toimintakulttuuriin tulevat näkymään vasta pidemmällä aikajänteellä. (Aira ja Kämppi, 2017.)

Haasteina on vielä tunnistettu mm. oppilaiden osallisuus erityisesti yläkoulussa, ja vähän liikkuvien oppilaiden aktivointi: vain noin 20–25 prosentissa kouluista on tähän selkeästi kohdennettuja toimia, yläkouluissa vähiten (n. 11 %) (ks. Virveli-tietokanta). Soveltavan liikunnan huomiointi puuttuu indikaattoreista, joten sen toteutumisesta ei saa läpinäkyvästi tietoa. Hakuvaiheen koonneista päätellen vammaiskohderyhmien huomiointi on mukana 14 hankkeessa (7 %), kun rahoitusta on saanut 207 koulua. Toisaalta vähän liikkuvien huomioimisen sisällyttämisellä nykytilan arviointiin on haluttu kiinnittää huomiota eri syistä vähän tai riittämättömästi liikkuviin lapsiin ja nuoriin. Tavoit-

[13] Keväällä 2016 1 518 koulua. Syksyllä 2016 1 833 koulua. Vuoden 2017 loppuun mennessä yli 2 000 koulua.

[14] Ks. https://liikkuvakoulu.fi/nykytila ja
https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiODFmNDhhNmUtMDA0MC00YWY3LWFmNzQtOGY4YWNmZDAxYzczIiwidCI6IjA3MjlmNzA0LTIwMTktNGY2ZC05MmU0LTMzNjdiMmRhOWMxMSIsImMiOjh9

teita maahanmuuttajataustaisten lasten osalta on hakuvaiheen koonnin perusteella kehitetty yksittäisissä hankkeissa.

Vapaa sivistystyö

Tavoitteet ja kohderyhmät. Vapaan sivistystyön tarkoituksena on "edistää ihmisten monipuolista kehittymistä ja järjestää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukevaa koulutusta". Vapaana sivistystyönä toteutettava koulutus on avoin kaikille. Koulutus ei ole tutkintotavoitteista, eikä sen sisältöjä säädellä lainsäädännöllä. Vapaan sivistystyön opinnot ovat yleissivistäviä, harrastustavoitteisia ja yhteiskunnallisia opintoja.[15]

Vapaan sivistystyön järjestäjinä toimivat kansanopistot, kansalais- ja työväenopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot ja liikunnan koulutuskeskukset. Tähän tarkasteluun on otettu kansalaisopistot, joiden ylläpitäjinä toimivat etupäässä kunnat. Kansalaisopistojen tehtävänä on vastata alueellisiin ja paikallisiin sivistystarpeisiin ja tarjota mahdollisuuksia omaehtoiselle oppimiselle ja kansalaisvalmiuksien kehittämiselle. Opetuksen painopiste on erilaisissa taideaineissa, kädentaidoissa sekä kielissä. Kansalaisopistot vastaavat suuresta osasta taiteen perusopetusta. Ne tarjoavat myös avointa yliopisto-opetusta.

Rahoitus. Kansalaisopistojen valtionosuus vuonna 2016 oli 85 974 000 euroa. Hyvin karkean arvion mukaan lasten ja nuorten osuus on ollut 21 493 000 euroa. Tilastokeskuksen vuoden 2005 erillisselvityksen mukaan alle 29-vuotiaiden osuus kansalaisopistoissa on ollut noin 25 % (Seppänen, 2014).

Kansallinen koulutuksen arviointikeskuksen selvityksen (2017) mukaan vuosina 2011–2015 kansanopistojen opiskelijamaksut ovat kohonneet keskimäärin 23 prosenttia, liikunnan koulutuskeskusten taas laskeneet (KARVI 2017).

Tulokset: Vapaan sivistystyön kohderyhmittäisestä toiminnasta on hyvin vähän tietoa etenkin harrastustoiminnan näkökulmasta. Kansalaisopistojen (yht. 181) osalta ei ole saatavissa kootusti tietoa osallistujamääristä lasten ja nuorten osalta. Vuonna 2016 123 kansalaisopistoa on tilastoinut OPHn rahoitusjärjestelmän raporttien mukaan taiteen perusopetuksen tunteja. Kohderyhmästä suurin osa opiskelijoista on lapsia ja nuoria, mutta muun lapsille ja nuorille suunnatun opetuksen (harrastustoiminnan) osalta ei ole saatavissa päivitettyä arviota. Opiskelijoiden ikäjakauma vaihtelee luonnollisesti opistoittain. Myös mm. liikunnan koulutuskeskukset toteuttavat vapaan sivistystyön toimintaa, jonka kohderyhmänä on koko väestö. Vaikka toimintaa seurataan vuosittain, tietoa ei saada erikseen ikäluokittain tai lasten ja nuorten harrastustoiminnan osalta.

Tarkentavat tiedot edellyttävät erillisiä kyselyitä, sillä tietoa ikäryhmittäin ja toiminnoittain ei kerätä minkään tahon toimesta. Tämä nähdään selkeänä puutteena. Kansalaisopistojen liitto on to-

[15] Ks. esim. OPH http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/vapaa_sivistystyo

teuttamassa erillisen kyselyn liittyen taiteen perusopetuksen toteutukseen alkuvuodesta 2018 uusien opetussuunnitelmien perusteiden johdosta.

Liikuntapaikkarakentaminen

Tavoitteet ja kohderyhmät. Opetus- ja kulttuuriministeriö ja aluehallintovirastot myöntävät avustuksia liikuntapaikkojen sekä niihin liittyvien vapaa-aikatilojen perustamishankkeisiin. Rahoituksella opetus- ja kulttuuriministeriö ohjaa liikuntapaikkarakentamista ja luo edellytyksiä liikunnan ja urheilun harrastamiseen. Suurin osa avustuksista suunnataan laajoja käyttäjäryhmiä palveleviin hankkeisiin. Vuoden 2016 painopisteenä olivat erityisesti terveyttä edistävä liikunta sekä lasten ja nuorten liikunta. Rakentamisavustusten painospisteenä oli kaikille avoimet, asuinympäristöihin ja koulujen yhteyteen sijoitetut lähiliikuntapaikat.

Rahoitus. Valtio on tukenut liikuntapaikkarakentamista vuosittain noin 25 miljoonalla eurolla. Valtion rahoituksen osuuden arvioidaan olevan noin 10–20 prosenttia. Opetus- ja kulttuuriministeriö on valtionapuviranomainen, kun hankkeen kustannusarvio on yli 700 000 euroa. OKM kokoaa päätösvaltaansa kuuluvista hankkeista valtakunnallisen esityksen ja pyytää siitä lausunnon valtion liikuntaneuvostolta. Avustettavat hankkeet nimetään ennakoivasti neljäksi seuraavaksi vuodeksi laadittuun liikuntapaikkojen rahoitussuunnitelmaan. Suunnitelma laaditaan vain opetus- ja kulttuuriministeriön päätösvaltaan kuuluvista hankkeista. Suunnitelma on ohjeellinen ja se tarkistetaan vuosittain. OKM rahoitti vuonna 2016 27 rakennushanketta yhteensä 17,4 miljoonalla eurolla. Pienemmissä hankkeissa valtionapuviranomainen on ao. aluehallintovirasto. AVIen kautta liikuntapaikkojen perustamishankkeiden avustamiseen maksatuksia tehtiin noin 4,2 miljoonalla 90 kuntaan.

Rahoituksen ehtona on esteettömyysmääräysten noudattaminen, jolloin yhdenvertaisuusnäkökulma huomioidaan läpileikkaavasti. Vuonna 2014 julkaistun Liikuntapaikkarakentamisen Suunta-asiakirjan mukaisesti valtionavustusta hakevat ovat jo velvoitettuja liittämään hakemukseen hanketta koskevan esteettömyysselvityksen ja peruskorjausten osalta esteettömyyskartoituksen. (Liikuntaneuvosto 2015:4).

Tulokset. Pääosa avustuksista on suunnattu laajoja käyttäjäryhmiä palveleviin hankkeisiin kuten uima, - liikunta- ja jäähallien sekä lähiliikuntapaikkojen rakentamiseen, perusparantamiseen tai korjaamiseen. Toiminnan tuloksia ei voida suoraan arvioida lasten ja nuorten edunsaajanäkökulmasta, saati ohjatun harrastustoiminnan näkökulmasta. Tätä vasten tulisi tuottaa kuntakohtaiset käyttäjämääräarviot. Kuntien liikuntapaikkoja koskevien seurantojen perusteella voidaan kuitenkin arvioida, että lapset ja nuoret ovat merkittäviä edunsaajia.

Määräysten noudattamista varten on tuotettu alan perusoppaita, kouluttamalla esteettömyyskartoittajia sekä teettämällä selvitykset liikunnan koulutuskeskusten esteettömyydestä.

Liikuntapaikkojen rakentamista, ylläpitoa tai käyttöä palveleva tutkimus- ja kehitystyötä on tuettu opetus- ja kulttuuriministeriöstä 700 000–800 000 eurolla vuodesta 2007.

Kuntien valtionosuudet

Tässä yhteydessä on eritelty kuntien liikuntatoimintaan ja nuorisotyöhön suunnatut kuntien valtionosuudet.

Kuntien liikuntatoiminta

Tavoitteet ja kohderyhmät. Vuonna 2015 voimaan tullut liikuntalaki ohjaa kuntia tarkastelemaan toimintaansa kokonaisuutena riippumatta siitä, hoidetaanko tehtäviä kunnan omassa organisaatiossa, kuntayhtymässä, kunnan omistamissa yhtiöissä tai ostopalveluina. Sen tarkoituksena on luoda edellytykset kunnan asukkaiden itsehallinnon sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumiselle kunnan toiminnassa. Kunnan tehtävänä on edistää asukkaidensa hyvinvointia, edistää alueensa elinvoimaa ja järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestävällä tavalla. Liikunnan edistämisen kannalta uusi kuntalaki voidaan nähdä mahdollisuutena, sillä se vahvistaa kuntien kokonaisvaltaista strategista suunnittelua. Kuntastrategiassa tulee ottaa huomioon mm. kunnan asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen, palvelujen järjestäminen ja tuottaminen ja kunnan asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet. (VLN 2015.)

Rahoitus. Vuonna 2016 kuntien liikuntatoimen rahoitus oli 19 399 000 euroa.

Tulokset. Tilannetta kuntien osalta voidaan seurata AVIen tuottamasta peruspalveluiden arvioinnista ja TEAviisarista. Yhä useampi kunta seuraa kahden vuoden välein tai useammin eri ikäryhmien liikunta-aktiivisuutta. Vuoden 2016 tiedonkeruun perusteella kunnat seuraavat useimmiten lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuutta (67 %), minkä tekee vähintään joka toinen vuosi jo kaksi kolmesta kunnasta. Vuonna 2010 osuus oli vain 36 %. Kuitenkin vain noin joka kolmas kunta raportoi vuosittain tiedot lasten ja nuorten ja muiden kohderyhmien liikunta-aktiivisuudesta osana hyvinvointikertomusta tai vastaavaa asiakirjaa. Kunnista, joissa oli laadittu liikuntasuunnitelma tai liikunnan kehittämisohjelma (49 %), vain joka kolmas oli huomioinut sukupuolten tasa-arvon edistämisen. Liikunta-aktiivisuuden seurantaa sukupuolittain tehtiin myös vain harvassa kunnassa, yleisimmin sitä tehtiin lasten ja nuorten osalta (25 % kunnista). Kunnan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyy kuntalaisten liikunnan edistäminen sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta tarkasteltuna vain 14 prosentissa kunnista. Joka toinen kunta oli määritellyt tavoitteet soveltavan liikunnan edistämiseksi ja vain reilu viidennes kunnista oli tehnyt tämän maahanmuuttajien liikunnan osalta. Suurin osa tavoitteita määritelleistä kunnista oli myös määritellyt resurssit tavoitteiden toteutumiseksi. (TEAviisari, 2016).

Peruspalveluarviointien perusteella lasten ja nuorten painottaminen kohderyhmänä käyttömaksupolitiikassa kunnissa on noussut 73 prosenttiin (2015), kun se vuonna 2007 oli vielä 52 prosenttia. Erikseen mainittuna soveltavan liikunnan ryhmiä painotetaan vain 5 prosentissa, eikä tilanne ole muuttunut. Lasten ja nuorten ilmaiset liikuntapaikat ovat lisääntyneet koko maassa. Kun vuonna 2007 39 prosentissa kunnista tarjosi ilmaisia liikuntapaikkoja, vuonna 2015 niitä tarjosi jo 59 prosenttia. Suurin luku oli maaseutumaisissa kunnissa (71 %) ja heikoin kaupunkimaisissa kunnissa (43 %). Eri AVI-alueilla lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen kustannusten nousu on huomioitu ilmaisten käyttövuorojen lisäksi alennetuilla hinnoilla noin neljännessä kunnissa. Pieni osa on huo-

mioinut muilla tavoin, kuten tuella käyttövuorojen ostoon. (AVI 2016).

Vaikka suurin osa kunnista tarjoaa seuroille maksuttomat harjoitusvuorot lasten ja nuorten harjoitusten järjestämiseen, maksuttomien harjoitusvuorojen yleisyys on kuitenkin tasaisesti vähentynyt tiedonkeruuvuosien 2010–2016 aikana. Lasten ja nuorten harjoitusvuoroista maksuja perivistä kunnista suuri osa on pitänyt maksut kuitenkin nimellisinä (max. 10 % todellisista kustannuksista). Liikuntatilojen maksuttomuus on yleisempää maaseudulla kuin kaupungeissa. (TEAviisari 2016.)

Kuntien nuorisotyö

Nuorisotyö ja -politiikka kuuluvat kunnan tehtäviin (1285/2016, 8 §). Kunnan nuorisotyöhön kuuluvat muun muassa nuorten kasvatuksellinen ohjaus, toimintatilat ja harrastusmahdollisuudet, tieto- ja neuvontapalvelut, nuorisojärjestöjen ja muiden nuorisoryhmien tuki, liikunnallinen, kulttuurinen, kansainvälinen ja monikulttuurinen nuorisotoiminta ja nuorten ympäristökasvatus. Toteuttaessaan nuorisolain 2 §:n tavoitteita ja lähtökohtia kunnan tulee paikalliset olosuhteet huomioon ottaen luoda edellytyksiä nuorisotyölle ja -toiminnalle järjestämällä nuorille suunnattuja palveluja ja tiloja sekä tukemalla nuorten kansalaistoimintaa. Kunnan tulee nuorisolain 1 momentissa tarkoitettua tehtävää hoitaessaan olla tarpeen mukaan yhteistyössä muiden nuorille palveluja tuottavien viranomaisten sekä nuorten, heidän perheidensä, nuorisoalan järjestöjen, seurakuntien ja muiden nuorisotyötä tekevien tahojen kanssa.

Rahoitus. Kunnan järjestämän nuorisotyön rahoitus perustuu kunnan alle 29-vuotiaiden asukkaiden määrään ja alle 29-vuotiasta asukasta kohden määrättyyn yksikköhintaan. Opetus- ja kulttuuriministeriö vahvistaa yksikköhinnat kunnan alle 29-vuotiasta asukasta kohden vuosittain valtion talousarvion rajoissa[16]. Vuonna 2016 valtionosuus oli yhteensä 8 048 000 euroa ja valtionosuutta nuorisotyöhön saivat kaikki kunnat. Valtionosuus tulee käyttää nuorisotyöhön, mutta kunnat päättävät itse nuorisotyöhön käytettävistä varoista.

Tulokset. Nuorisotyön palveluista on kootusti tietoa nuorisotilastot.fi-palvelussa. Kattavampaa tietoa saa kootusti aluehallintovirastojen tekemästä peruspalvelujen arvioinnissa vuodelta 2015: Tehdyssä peruspalveluiden arvioinnissa luodaan yleiskuva myös harrastustoimintaa tukevasta nuorisotyöstä, vaikkei harrastamista ole erikseen kuvattu.

Arvioinnin mukaan suurimmat alueelliset erot nuorisotyön palvelujen saatavuudessa oli monikulttuurisen nuorisotyön palveluissa. Niitä oli eniten saatavilla Lapissa (43 %, n=21 kuntaa). Vähiten palveluja oli saatavissa Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa (9,3 %:ssa alueen kunnista, n=43). Liikunnallisia nuorisotyön palveluja oli parhaiten saatavilla Lapin AVI-alueen kunnissa. Tilanne oli hyvä muuallakin Suomessa. Vähinten liikunnallisia nuorisotyön palveluja oli saatavilla Itä-Suomen

[16] Vuodelle 2016 ministeriö vahvisti nuorisotyön yksikköhinnaksi 15,00 euroa/ alle 29-vuotias asukas. Myönnettävän valtionosuuden määrä on 29,70 prosenttia euromäärästä, joka saadaan, kun kunnan alle 29-vuotiaiden asukkaiden määrä kerrotaan asukasta kohden määrätyllä yksikköhinnalla.

AVI-alueella, missä niitä oli saatavilla reilusti yli puolessa (60 %, n=46) kunnista. Pienryhmä- tai kerhotoimintaa oli tarjolla noin 70 % kunnista. (AVI 2016.)

4.3 Järjestöille kohdennettu rahoitus

Luvussa kuvattu rahoitus voi suuntautua myös muille kuin pelkästään järjestöille. Rahoituksen kohde tarkennetaan instrumentin kuvauksessa.

Paikallisen harrastustoiminnan avustaminen

Tavoitteet ja kohderyhmät. Lasten ja nuorten paikalliseen harrastustoimintaan on varattu valtion talousarvioon harkinnanvarainen määräraha vuodesta 1999 alkaen. Aamu- ja iltapäivätoiminta-lain astuessa voimaan alettiin nuorisotoimen valtionapua suunnata 3.–9.-luokkalaisiin koululaisiin, jotta heille olisi tarjolla vähintään yksi tunti harrastustoimintaa viikossa. (Opetusministeriön nuorisoyksikkö 2006; Munter 2009.)[17] Rahoitusta suunnattiin alkuun vahvemmin koululaisten iltapäiväkerhotoimintaan, minkä lisäksi rahoitusta on voinut alusta saakka käyttää koulujen loma-aikoina tapahtuvaan päiväleiritoimintaan[18]. Kun kerhotoiminnan kehittämisrahoitus käynnistyi Opetushallituksessa, painopistettä muutettiin: Päiväleiritoiminnan mahdollisuus on yhä mukana rahoitusmuodossa, mutta muuten nykyisin rahoituksen painopisteenä on kouluajan ulkopuolisen harrastustoiminnan tukeminen.

Rahoituksella tuetaan tällä hetkellä 7–18-vuotiaiden koko lukuvuoden kestävää kouluajan ulkopuolella tapahtuvaa harrastustoimintaa, minkä lisäksi tuetaan myös koulujen loma-aikoina tapahtuvaa päiväleiritoimintaa. Tavoitteena on lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien lisääminen, lasten ja nuorten yhteisöllisyyden ja osallistumisen vahvistaminen sekä uusien, monipuolisten elämysten saaminen yhdessä ikäistensä kanssa. Avustuksilla edistetään nuorten osallisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä vahvistetaan nuorten yhteisöllisyyttä ja toimintamahdollisuuksien saavutettavuutta voimassa olevan nuorisolain tavoitteiden ja OKM:n nuorisotyölle ja -politiikalle asettamien, valtion talousarviossa esitettyjen vaikuttavuustavoitteiden mukaisesti.

Avustuksella on tuettu vapaa-aikana tapahtuvaa, säännöllisesti, pitkäjänteisesti ja laadukkaasti toteutettavaa harrastustoimintaa. Tuetulla harrastustoiminnalla on pyritty edistämään mm. hallituksen hyväksymän Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman mukaisesti lasten ja nuorten hyvinvointia luomalla tasapuolisia harrastusmahdollisuuksia asuinpaikasta ja perheen tulotasosta riippumatta.

---

[17] https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/78822/gradu02391.pdf?sequence=1

[18] Yläluokkien osalta tuettiin myös Avartti-painotteisiin iltapäiväkerhojen toimintaan osallistumista. IP-kerhotoimintaan pystyi osallistumaan ne 1. ja 2. -luokkalaiset, jotka eivät osallistu lakisääteiseen ap/ip-toimintaan, mutta ensisijaisesti painotettiin 3–9/10-luokkien kerhotoimintaa. Liikunnalllinen urheilutyö oli mahdollista, mutta kilpaurheilu tai valmennus oli poissuljettuja.

Rahoitus. Rahoitusta voi hakea kunnat ja paikallistason yhdistykset tai organisaatiot (ei kouluille, koulutuksen järjestäjille, rekisteröitymättömille tai voittoa tavoitteleville yhteisöille). Vuonna 2016 rahoitusta on myönnetty vapaa-aikoina tapahtuvaan toimintaan, jolla edistetään säännöllistä, pitkäjänteistä, laadukasta ja monipuolista harrastustoimintaa. Lisäksi painopisteissä on mainittu rahoituksen suuntaaminen syrjäytymistä ehkäisevään sekä monikulttuuriseen harrastustoimintaan. Ehtona on myös ohjaajan asiantuntijuus. Lapsilta ei saa edellyttää jäsenyyttä, jos avustuksen saaja on järjestö tai yhdistys. Muuten pieni osallistumismaksu on mahdollinen.

Avustuksia myönnettäessä kiinnitetään erityistä huomiota toiminnan sisällön yleiseen laatuun ja monipuolisuuteen sekä rahoituspohjan realistisuuteen. Hakemusten arvioinnissa ja vertailussa voidaan katsoa eduksi, jos toiminta tai hanke edistää yhtä tai useampaa seuraavista yleisistä tavoitteista: monikulttuurisuus, tasa-arvo sekä kestävä kehitys. Lisäksi viitataan valtionavustuslakiin (7 § 1 mom.) ja erillisiin ehtoihin.

Vuonna 2016 myönnettiin yhteensä 2 650 000 euroa. Hakemuksia tuli yhteensä 719 ja rahoitettuja hankkeita oli 676. Suurin avustussumma oli 29 000 euroa, mutta pääsääntöisesti hankkeet ovat varsin pieniä, pienimmillään 500 euroa. Kunnille myönnettyjä hankkeita oli 137, rahoitusosuuden ollessa 28 % kokonaisuudesta. Rahoituksen kokonaisresursointia vuosina 2005–2016 on kuvattu kuvassa alla.

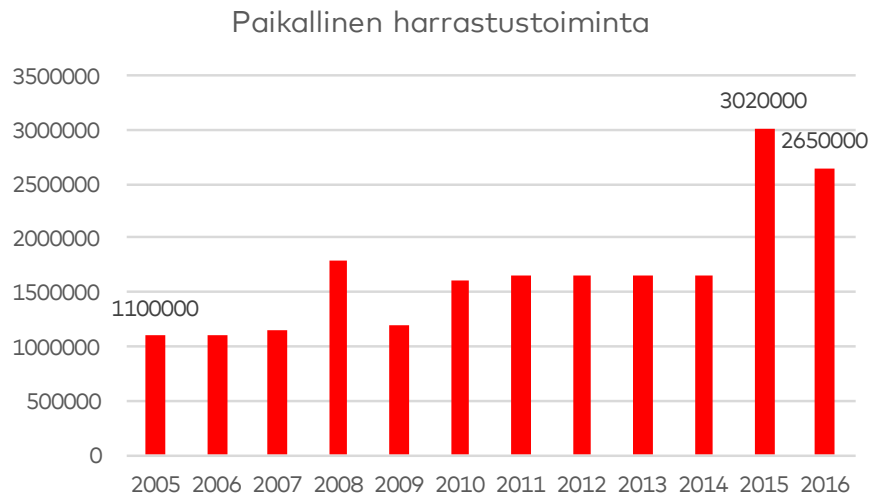

Kuva 15. Paikallisen harrastustoiminnan erityisavustuksen rahoitus (ilman indeksikorjausta) vuosina 2005–2016

Tulokset. Opetus- ja kulttuuriministeriö seuraa harrastustoiminnan toteumatietoja. Vuonna 2015 harrastustoimintaan osallistui 69 401 nuorta noin 4 000 ryhmässä, ja vuonna 2016 toimintaan osallistui 93 858 nuorta 6 147 ryhmässä. Tarkempaa seurantaa toteutetaan AVIen-tasolla, mutta tietoja ei hyödynnetä laajemmin. Aluehallinnon kautta tuettujen paikalliset harrastustoimintaryhmien määriä seurataan myös talousarvioesityksessä.

Paikallisten harrastuskerhojen toimintaa toteuttajat edustavat hyvin monenlaisia tahoja, kuten: 4h ja nuorisoseurat, kunnan nuorisopalvelut ja muiden valtakunnallisten järjestöjen paikallistoimijat

(mm. MLL, Icehearts, partiolaiset), vanhempainyhdistykset, monikulttuurisuusyhdistykset, urheiluseurat, asukastalot ja seurakunnat.

Toiminnan toteutuksesta on varsin vähän koottua tietoa saatavilla. Opetusministeriön kanssa yhteistyössä toteutetussa pro gradu -tutkimuksessa vuodelta 2008 on nostettu esiin kysymys siitä, onko toiminnassa onnistuttu tavoittamaan niitä, joilla ei ole harrastustoimintaa (Munter, 2008).

Pohjois-Suomen Aluehallintovirasto on tuottanut Kainuun ja Pohjanmaan osalta alueellisen koosteen lasten ja nuorten paikallisen harrastustoiminnan valtionavustuksen käytöstä 2014[19]: Liikuntakerhojen ja yhteiskunta- ja osallisuuskerhojen kävijöistä selkeä enemmistö on ollut poikia (68 % ja 62 %). Tytöt puolestaan olivat reilusti enemmistönä kotitalous (72 %), kädentaidot (67 %), teatteri (77 %), luonto (73 %), taide (71 %) sekä muu-kategoriaan kuuluvissa kerhoissa (77 %). Kävijöitä kerhoa kohden oli keskimäärin noin 16 henkeä. Selvitystä varten saadut seurantatiedot Etelä-Suomen AVIn seurantatietojen perusteella hankkeiden osallistujista vuonna 2016 hieman suurempi määrä on ollut tyttöjä.

Valtionavustukset liikuntaa edistäville järjestöille

Tavoitteet ja kohderyhmät. Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää valtionavustuksia liikuntaa edistäville järjestöille. Järjestöt luovat puitteita harrastustoiminnalle, ja osa avustuksista kohdistuu myös suoraan lasten ja nuorten liikunnan ja urheilun harrastustoiminnan tukemiseen. Liikuntajärjestöjen yleisavustukset ovat harkinnanvaraisia.

Valtakunnallisten ja alueellisten liikuntajärjestöjen valtionavustusten tavoitteena on liikuntalain tarkoituspykälän (390/2015, 2 §) mukaisesti edistää eri väestöryhmien mahdollisuuksia liikkua ja harrastaa liikuntaa; väestön hyvinvointia ja terveyttä; fyysisen toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista; lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä; liikunnan kansalaistoimintaa mukaan lukien seuratoiminta; huippu-urheilua; liikunnan ja huippu-urheilun rehellisyyttä ja eettisiä periaatteita sekä eriarvoisuuden vähentämistä liikunnassa. Tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina ovat tasa-arvo, yhdenvertaisuus, yhteisöllisyys, monikulttuurisuus, terveet elämäntavat sekä ympäristön kunnioittaminen ja kestävä kehitys.

Liikuntaa edistävien järjestöjen valtionavustuksen piiriin hyväksymisen ja valtionavustuksen saamisen perusteet muuttuivat liikuntalain (2015) uudistuksen myötä. Valtionapukelpoiseksi voidaan hyväksyä sellainen rekisteröity yhdistys, jonka tarkoituksena on liikunnan edistäminen ja joka toimii lain tavoitteiden mukaisesti. Toiminnan valtakunnallista tai alueellista kattavuutta ei enää painoteta, mikä mahdollistaa paremmin uusien lajien ja uudenlaisen toiminnan valtionavustamisen. Laji-

[19] Pohjois-Suomen Aluehallintovirasto. Opetus- ja kulttuuritoimi vastuualue, Nuorisotoimi https://www.avi.fi/documents/10191/7082478/PSAVI+Harrastustoiminta+raportti+2015/6eae626e-d181-404d-be6c-3fbd4f4c17e6

liitoista voidaan hyväksyä vain yksi valtakunnallinen liitto kustakin lajista (HE 190/2014; Valtion liikuntaneuvosto 2015:4.)

Rahoitus. Vuonna 2016 järjestöjen toimintaan myönnettiin yhteensä 40 259 000 euroa lajiliitoille (53 %), liikuntaa edistäville järjestöille (10 %), alueellisille yhteisöille (9 %), muille liikuntajärjestöille (1 %), liikuntaa edistäville palvelujärjestöille (24 %), koululais- ja opiskelijaliikuntajärjestöille (2 %) sekä liikuntaa edistäville erityisryhmille (1 %). Valtionavustuksen osuus järjestöjen tuloista vaihtelee huomattavasti.

Rahoitus on lakisääteistä siten, että avustuksen hakijat hyväksytään ensin liikuntalain (nykyisin 390/2015) perusteella valtionapukelpoisiksi. Liikuntalaissa tai liikunnan edistämisestä annetussa valtioneuvoston asetuksessa (550/2015) määritellään avustuskelpoisuus ja avustuksen määräytymisperusteet, ja avustuksia koskevista menettelytavoista sovelletaan valtionavustuslakia.

Arviointia tehdään ensimmäisen kerran, kun järjestö hakeutuu valtionavustuksen piiriin. Lisäksi arviointia tehdään vuosittain valtionavustusta haettaessa. Valtionavustuksen määrää harkittaessa otetaan huomioon (12§) liikuntaa edistävän järjestön toiminnan laatu, laajuus ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Lisäksi huomioidaan, miten järjestö toteuttaa liikuntalain tavoitteita sekä liikunnan ja urheilun eettisiä periaatteita, miten järjestö noudattaa Suomea sitovia kansainvälisiä säännöksiä ja miten järjestö edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Tämän lisäksi järjestöryhmittäin voidaan antaa tulosperusteisia arviointipainotuksia. Järjestöjen toiminnan arviointi koostuu määrä- ja laatuarvioinnista.

Liikuntaa edistävän järjestön toiminnan laatua arvioidaan suhteessa kunkin järjestön asettamiin tavoitteisiin ja niiden toteutumiseen sekä tulosperusteisiin. Toiminnan laajuutta arvioitaessa otetaan huomioon järjestön säännöllisen toiminnan piirissä olevien henkilöiden määrä sekä toiminnan vaikuttavuus ja alueellinen kattavuus. Arvioitua todennettua jäsenmäärää, painotetaan lasten ja nuorten määrää (0–18 v.). Yhteiskunnallista vaikuttavuutta arvioitaessa otetaan huomioon järjestön aktiivisuus yhteiskunnallisissa asioissa:

Laadun ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden osalta arvioinnin painopisteenä on ollut yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteuttaminen liikuntaa edistävissä järjestöissä: Ministeriö edellyttää valtionapua hakevilta liikuntaa edistäviltä järjestöiltä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa oman toimintansa osalta[20]. Liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustuksen haussa ei kuitenkaan vielä vuonna 2016 pyydetty tarkemmin erittelemään liikuntalain tavoitteiden edistämistä ja seurantaa. Lajiliitoilta[21] on jo pyydetty yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmat, joiden pisteytyksessä on

[20] Suurella osalla on ollut jo vuonna 2014 yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmat, joskin niiden sisältö on voitu ymmärtää hyvin laajasti ja eri tavoin. (Lehtonen ja Mäkinen, 2015)

[21] Siten yhdenvertaisuus- ja tasa-avosuunnitelmaa ei ole pisteytetty liikuntaa edistäviltä järjestöiltä ja liikuntaa edistäviltä erityisryhmiltä, koululais- ja opiskelijajärjestöiltä, liikuntaa edistäviltä palvelujärjestöiltä, muilta liikuntajärjestöiltä ja alueellisilta yhteisöiltä. Vuoden 2017 suunnitelmat on jo pisteytetty kaikilta: Vuoden 2017 avustusta myönnettäessä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmat käytiin järjestöjen osalta läpi, arvioitiin suhteessa järjestön yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, pisteytettiin ja sen perusteella avustusta on korotettu niiden osalta, joiden suunnitelmat olivat laadukkaimpia. (Hannu Tolonen, OKM)

arvioitu liiton yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman laatu, eettisten kysymysten huomiointi sekä liiton toiminnan tila vammaisurheilun ja soveltavan liikunnan osalta. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman toimittamisen lisäksi hakulomakkeella on tullut selvittää mm. yhteiskunnallisten vaikutusten edistämiseen tähtäävät toimet.

Liikunta-asetuksen mukaan avustuksen tarvetta harkittaessa otetaan huomioon järjestön taloudellinen tila. Taloudellisuutta arvioitaessa kiinnitetään huomiota yleishyödyllisen toiminnan osuuteen järjestön kokonaismenoista, järjestön oman toiminnan tuottoihin, hallinnon kustannusten osuuteen kokonaiskustannuksista sekä toiminnan tuottavuuteen.

Tulokset. Arvioitaessa harrastustoiminnan osuutta, haasteita tuo se, ettei yleisavustuksen rahoituksen pisteytyksestä eikä seurannasta selviä selkeästi, mikä osa toiminnasta edistää lasten ja nuorten harrasteliikuntaa. Asiaan on kiinnitetty huomiota ja valtionavustusten tulosohjausta ja seurantaa on pyritty muokkaamaan vuosien saatossa myös tältä osin.

Ennen vuotta 2015 liikuntajärjestöjen avustuspolitiikan perusasetelma perustui 1990-luvun alussa määriteltyihin tulosperusteisiin, joiden mukaisesti valtionavustusta painotettiin kolmelle tulosalueelle; lasten ja nuorten liikuntaan, kunto- ja terveysliikuntaan sekä kilpa-ja huippu-urheiluun. Lasten ja nuorten osa-alueen suuntaa antava painotus on ollut 50 %. Liikuntaneuvoston vuoden 2012 selvityksen mukaan järjestöjen henkilöstön sijoittumisessa ja kustannusten kohdentumisessa ei ollut tapahtunut tulosohjauksen suuntaista muutosta 2000-luvulla lasten ja nuorten liikuntaan. Lajiliittojen toiminnassa huippu-urheilu oli edelleen suurin toimiala kattaen kolmanneksen kustannuksista. Toiseksi eniten järjestöjen kustannuksista kohdistui kansalaistoimintaan (25 %) ja vasta kolmanneksi lasten ja nuorten liikuntaan (24,5 %). Lasten ja nuorten liikunnan parissa työskentelevien osuus järjestötehtävissä oli vastoin avustusten painopistekriteerejä laskenut. Valtion liikuntaneuvoston arvioinnissa todettiin, että heikko ohjauspolitiikka on omalta osaltaan edesauttanut sitä, että valtio on joutunut erillismäärärahoilla vauhdittamaan haluttua kehitystä muun muassa terveyttä edistävän ja lasten ja nuorten liikunnan sekä seuratoiminnan parissa, vaikka näillä alueilla taannoisen liikuntalain mukaisesti tulisi lähtökohtaisesti huolehtia perustoimintojen yhteydessä. (toim. Mäkinen, 2012.)

Liikuntatoimi tilastojen valossa -julkaisussa tehdyn aikasarjan mukaan vuosina 2007, 2011 ja 2013 yli kolmannes lajiliittojen toiminnan kuluista kohdentui huippu-urheiluun, kolmannes järjestö- ja seuratoimintaan, reilu viidennes lasten ja nuorten liikuntaan ja noin 15 prosenttia aikuisten terveysliikuntaan. Liittojen varsinaiseen toimintaan käyttämien varojen kohdentumista on tehty liittojen tilinpäätöksistä. (Valtion liikuntaneuvosto 2015:4.)

Rahoituksen suuntaa-antavia osuuksia uudistettiin vuonna 2014 siten, että harrasteliikuntaan (sekä kilpailullinen että ei-kilpailullinen) osuudeksi painotettiin 55 %, huippu-urheiluun 25 % sekä järjestö- ja seuratoimintaan 20 %. Uudet tulosalueet pohjautuivat elämänkaarimalliin ikäryhmiin perustuvan jaottelun sijaan. Ei-kilpailullisen liikunnan näkökulma korosti liittojen jäsenseurojen roolia ei-kilpailullisen harrasteliikunnan edistämisessä ja niiden kykyä rekrytoida uusia liikkujia. (OKM 2016.) Painotuksesta on luovuttu. Tautalla on myös se, että keskimäärin avustus kattaa vain noin

kolmanneksen liikuntaa edistävien järjestöjen menoista; lajiliitoilla noin 25 %, ja 70–75 % toiminnan rahoituksesta tulee järjestöjen kattaa omalla varainhankinnalla.

Selvityksen tekohetkellä ei ole mahdollista muodostaa kokonaiskuvaa lasten ja nuorten harrastustoiminnan toteutumisesta: Valtionavustusten hakuvaiheessa on tullut eritellä järjestön jäsenenä olevat henkilöjäsenet ikäluokittain (alle 12-v, 12-18, 19-34 jne.). Lajiliittojen hakemuksessa on kysytty lajin rekisteröityjen harrastajien lukumäärät samoissa ikäluokissa. Toimenpiteiden kohdentumisen seurannan näkökulmasta on nostettu haasteena esiin, että järjestöt tulkitsevat eri tavoin sen, ketkä ovat jäseniä, ja mm. lisenssijärjestelmistä ei voi vetää johtopäätöksiä toiminnan harrastuneisuudesta. Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimuskeskus KIHUn tekemän lajiliittojen seurantakorttien yhteenvedon perusteella (2017) yleisavustusta saaneissa seuroissa vuonna 2016 (tai jos tietoa ei ole ollut saatavilla, vuonna 2015) oli yhteensä 1,4 miljoonaa jäsentä, ja lisenssejä oli hieman vajaa 700 000. Alle 19-vuotiaiden osuus lisensseistä oli n. 43 %. Lasten (alle 13-vuotiaiden) osuus lisensseistä oli 27 % ja nuorten (13–19-vuotiaiden) osuus oli 16 % (vuoden 2015 lisenssimäärät suhteutettuna vuoden 2016 lisenssien kokonaismäärään). Tyttöjen osuus lisensseistä on keskimäärin kolmannes lasten ja nuorten lisensseistä. Kyseessä ovat lajien itse ilmoittamat luvut, jotka on kerätty KIHUn ylläpitämään lajiliittojen seurantakorttiin valtionavustuslomakkeista vuosilta 2015 ja 2016. (KIHU 2017. Lajiliittojen seurantakortti.)

Lajiliitoilla on erilaisia käytäntöjä sekä jäsenmäärien ilmoittamisessa, että lisenssien myymisessä. Osalla lajiliitoista on selvästi enemmän jäseniä kuin lisenssejä. Toisilla jäsenmäärä on sama kuin lisenssimäärä. Osa liitoista pyrkii myymään lisenssiä kaikille harrastajille ja lisäksi tuomarit ja toimitsijat lisensioidaan (mukana luvuissa), kun taas osa myy lisenssiä ainoistaan kilpaharrastajille. Suuntaus on tällä hetkellä, että lisenssiä myydään kaikille. (KIHU 2017. Lajiliittojen seurantakortti.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan järjestön jäsenseuroihin tai -yhteisöihin kuuluvien henkilöjäsenten määrän seuranta tulee jatkossa muodostamaan suuremman painoarvon toiminnan laajuuden arvioinnissa. Tämä edellyttää järjestöiltä nykyistä luotettavamman ja yhteismitallisen seurantajärjestelmän kehittämistä.

Rahoituksen toiminnan temaattista kohdentumista on myös vaikea arvioida ilman erillisselvitystä. Vammais- tai soveltavan urheilun osalta voidaan tuoda toimijatason yhteenvetotietoja hakemusvaiheen yhteenvedon perusteella: Vammais- tai soveltavaa liikuntaa ja urheilua tuetaan kolmen palvelujärjestön rahoituksella (Soveli, Paraolympiakomitea ja Vau ry). 19 pienestä lajiliitosta kuusi, 14:sta keskisuuresta kolme ja 16 isosta lajiliitoista yhdeksän oli vuoden 2016 hakuhetkellä yhteenvedon perusteella huomioinut vammaisurheilun.

Kilpa- ja huippu-urheilun tutkimussäätiön ja Liikunnan ja Kansanterveyden edistämissäätiön ja ministeriön yhteisprojektina kehitetään järjestöjen tuloskortteja, joihin pyritään keräämään hakulomakkeita ja tiliselvityksistä olennaisimpia indikaattoreita. Valtionavustusryhmässä valmistellaan uusia selvitysohjeita ja -lomakkeita. Tavoitteena on, että kootut tiedot mahdollistavat ylipäänsä pitkäjänteisemmän seurannan. Vertailukelpoisuutta vähentää yhä mm. se, ettei käytössä ole yhdenmukaisia määritelmiä seurattaville sisällöille.

Nuorisoalan järjestöjen toiminta-avustukset

Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee avustuksin valtakunnallisia nuorisojärjestöjä, niiden piirijärjestöjä, nuorisotyön palvelujärjestöjä sekä nuorisotyötä tekeviä järjestöjä, ja niiden piirijärjestöjä.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Avustuksella edistetään nuorisolain tavoitteita ja lähtökohtia, joita uudistetun nuorisolain 2 §:n mukaan on edistää nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä kykyä ja edellytyksiä toimia yhteiskunnassa. Tavoitteena on myös tukea nuorten kasvua, itsenäistymistä, yhteisöllisyyttä sekä niihin liittyvää tietojen ja taitojen oppimista. Nuorten harrastamisen tuki on niin ikään sisään kirjoitettu. Avustuksen tavoitteena on edistää nuorten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä oikeuksien toteutumista, ja parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteen toteuttamisessa lähtökohtina ovat yhteisvastuu, kulttuurien moninaisuus, kansainvälisyys, kestävä kehitys, terveet elämäntavat sekä ympäristön ja elämän kunnioittaminen ja monialainen yhteistyö. OKM:n avustuksen perusteluissa nostetaan esiin, että nuorisoalan järjestöt tarjoavat puitteet nuorten kansalaistoiminnalle ja harrastamiselle sekä väyliä osallistumiselle ja vaikuttamiselle. Ne ovat myös keskeisiä toimijoita nuorisotyön palvelutarjonnan kentässä kuntien ja seurakuntien ohella.

Valtakunnallisten nuorisojärjestöjen, nuorisotyön palvelujärjestöjen ja nuorisotyötä tekevien järjestöjen valtionavustuksista on säädetty nuorisolaissa. Nuorisotyötä tekevien järjestöjen toiminta voi olla ammattimaisempaa, mutta niiden osalta korostuu mm. harrastustoimintaa edistävä ja mahdollistava toiminta. Valtionavustus jaetaan valtakunnalliselle järjestölle, ja osa avustuksista jakautuu liittotasolle ja paikallistasolle, joiden tarkempaa toimintaa ei yläjärjestön perusteella voi arvioida. Myös poliittisten nuoriso- ja opiskelijajärjestöjen toiminta tulkitaan harrastustoiminnaksi.

Rahoitus. Valtakunnallisten nuorisojärjestöjen yleisavustuksiin osoitettu summa vuonna 2016 oli 15,5 miljoonaa euroa. Nuorisotyön yleisavustusten jakoa ohjaa tarkemmin Nuorisolaki (1285/2016, ja sitä ennen 72/2006) ja Valtioneuvoston asetus nuorisotyöstä ja -politiikasta (103/2006, nykyisin myös asetus nuorisotyöstä ja -politiikasta 211/2017) ja valtionavustuslaki (688/2001). Rahoituksessa on selkeää nousua vuodesta 2004–2009, mutta summa on pysynyt 14–15,5 miljoonan välillä sen jälkeen.

Toiminnan ja rahoituksen suhde (ohjattuun) harrastustoiminaan ovat moninaisia ja hankala rajata. Kokonaisuuden sisällä on toimijoita, jotka edistävät suoraan lasten ja nuorten harrastustoimintaa, jopa liikuntaa. Vuoden 2016 rahoituksesta nuorison kulttuuri- ja harrastusjärjestöjen osuus on ollut n. 3 miljoonaa euroa. Niistäkin noin kaksi kolmasosaa on miellettävissä perinteistä harrastustoimintaa tukeviksi ja edistäviksi järjestöiksi (mm. partio, rullalautaliitto, Helkanuorten kerhotoiminta jne.). Loput ovat muuta nuorisotyötä tekeviä järjestöjä, joilla harrastustoiminta näyttäytyy pikemminkin toteutuvan vapaaehtoistyön tai yhdistystoiminnan kautta määrittyvään harrastustoimintaan (esim. Taksvärkki ry. Suomen Sadankomitea ry, Seta ry). Toiminnankuvausten tai toimialan perusteella ei voi yksiselitteisesti arvioida, mikä osa edistää suoraan harrastustoimintaa.

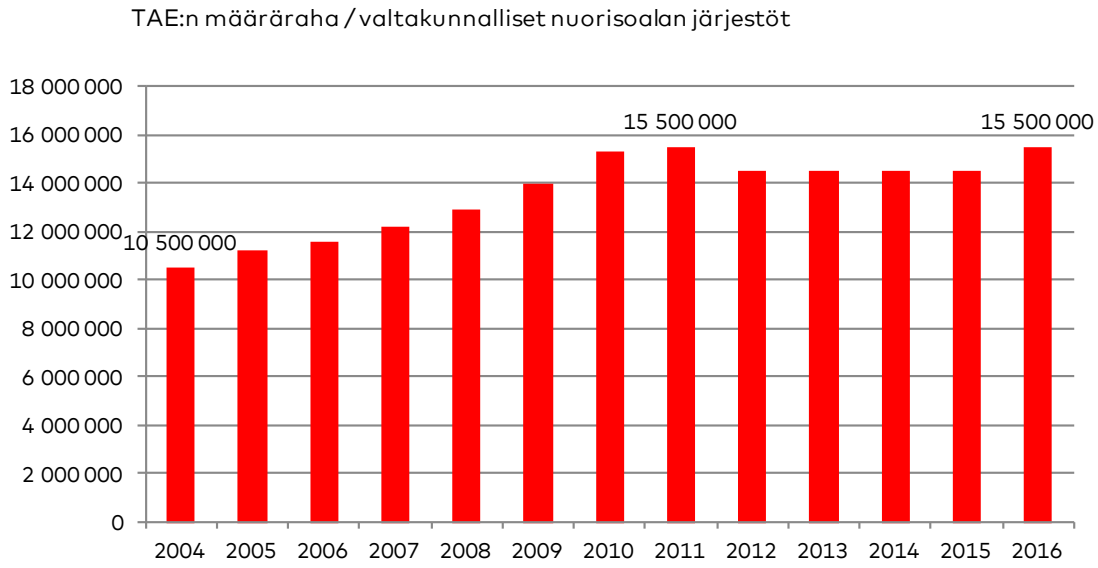

Kuva 16. Nuorisojärjestöjen yleisavustukset vuosina 2004–2016 (ilman indeksikorjausta).

Valtioneuvoston asettama nuorisolakiin perustuva arviointi- ja avustustoimikunta tekee vuosittain opetus- ja kulttuuriministeriölle esityksen valtakunnallisten nuorisojärjestöjen ja valtakunnallisten nuorisotyön palvelujärjestöjen valtionavustusten jaosta. (Arviointi- ja avustustoimikunta 2015–2019 asettamispäätös OKM/23/040/2015)

Nuorisotyötä tekevien järjestöjen hakemukset avustuksen saamiseksi on vuonna 2016 ollut yksivaiheinen, mutta kaksivaiheinen nuorisojärjestöille ja nuorisotyön palvelujärjestöille: Ensin hyväksytään järjestö valtionavustuksen saajaksi, mikä itsessään ei vielä takaa valtionavustusta. Toisessa vaiheessa on valtionavustuksen myöntöprosessi. Myöntöprosessissa vielä 2016 arvioitiin valtionavustuksen määrää nuorisolain ja -asetuksen mukaisesti tulosperusteisesti (103/2006, 6 §), ja arviointi on tehty suunnitellun ja toteutuneen toiminnan perusteella. Tulosperusteita ovat toiminnan laatu toteutuminen, laajuus, ja taloudellisuus, avustuksen tarve sekä ajankohtainen yhteiskunnallinen merkitys. Ministeriö on ottanut huomioon järjestöjä arvioidessaan nuorisolain perusteet (72/2006: yhteisöllisyys, yhteisvastuu, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, monikulttuurisuus ja kansainvälisyys, terveet elämäntavat, ympäristön ja elämän kunnioittaminen). Erikseen pisteytettyjä kohtia vuonna 2016 ovat olleet toiminnan laatu ja tavoitteiden toteutuminen, nuorten osallisuus eli mahdollisuudet vaikuttaa nuorisotoimintaan ja järjestön päätöksentekoon, toiminnan piirissä olevien määrä, yhteistyö ja verkostoituminen sekä toiminnan vaikuttavuus. Nuorisolain tavoitteiden toteutumista ei ole arvioitu avustuksen jaon yhteydessä vaan valtionapukelpoisuuskäsittelyssä. Nuorisotyötä tekevien järjestöjen kohdalla avustusta ei ole myönnetty lainkaan, mikäli lain tavoitteita ei ole järjestöjen toiminnassa noudatettu. Arvopohja-arvio on voitu tehdä vasta uuden nuorisolain astuttua voimaan vuonna 2017. Aiemmassa laissa arvopohjan arviointi kuului valtionapukelpoisuuskäsittelyyn, ja järjestöjen, jotka ovat saaneet avustusta on katsottu täyttävän valtionapukelpoisuuskriteerit myös lain arvopohjan täyttämisessä.

Tulokset. Toiminnan tuloksia ja vaikuttavuutta peilataan järjestön itse asettamiin tavoitteisiin, joista raportoidaan vuosittain. Arviot pisteytetään ja pisteytyksellä on myös vaikutusta avustussummiin. Sen sijaan rahoituksen kokonaisvaikuttavuudelle ei ole erillisiä mittareita vaan vuosittainen kokonaisvaikuttavuus on tehty kokonaisarviointina pisteytyksen tendenssejä järjestöjen välillä arvioiden. Tällainen kokonaisarviointi on pyritty vuosittain avaamaan esittelymuistioissa. Valtioneuvosto asettama nuorisolakiin perustuva arviointi- ja avustustoimikunnan tehtävänä on tehdä arviointeja avustettavien järjestöjen toiminnasta. (Arviointi- ja avustustoimikunta 2015–2019 asettamispäätös OKM/23/040/2015). Avustustoimikunta ei ole toistaiseksi tehnyt erillisiä arviointeja, eikä nuorisojärjestöjen yleisavustusten vaikuttavuudesta ja painopisteiden heijastumisesta kentälle ja jäsenjärjestöihin ole erillisiä selvityksiä.

Jäsenmäärä tai osallistuneiden määrä kuvaa osin järjestön oman toiminnan laajuutta, joten toiminnan moninaisuuden vuoksi ei esimerkiksi voida tehdä johtopäätöksiä siitä, kuinka pitkäjänteisesti ja säännöllisesti henkilöt ovat toimintaan osallistuneet. Säätiöiden ja palvelujärjestöjen osalta ei seurata jäsenmääriä: säätiöllä ei ole jäseniä, ja palvelujärjestöjen tavoite on palveluissa, ei jäsenissä. Myös nuorisotyötä tekevien järjestöjen toiminnasta vain osa on nuorisotyötä, joten jäsenrakenne ei ole keskiössä. Eniten jäsenmäärä vaikuttaa nuorisojärjestöillä. Keskeisin tunnusluku on toimintaan osallistuneiden määrä, jossa ei ole ikäryhmittäistä tarkastelua vaan sitä kysytään koskien kaikkia alle 29-vuotiaita. Koska toimintaan on voinut osallistua nuoria useaan otteeseen, luku on huima: vuonna 2016 alle 29-vuotiaita osallistujia oli n. 4,9 miljoonaa. Määrä on hieman laskenut vuoteen 2015 verrattuna. Kuten edellä tuotiin esiin, puhtaasti harrastustoimintaan osallistuneiden määrää on vaikea arvioida.

Seuratoiminnan kehittämistuki/ Seuratuki

Paikallisiin järjestöjen ja yhteisöjen hankkeisiin on myönnetty erityisavustuksia jo pidempään, mutta erityisesti liikuntaseurojen toteuttamiin lasten ja nuorten hankkeisiin on rahoitusta suunnattu suoraan opetus- ja kulttuuriministeriön Seuratoiminnan kehittämistuen kautta vuodesta 2013.

Kokonaisuudessaan opetus- ja kulttuuriministeriö on jakanut tukea urheiluseuroille veikkausvoittovaroista vuodesta 1999 lähtien noin 30 miljoonaa euroa. Tuki kanavoitiin seuroille vuoteen 2009 asti Nuori Suomi ry:n kautta. (Liikuntatoimi tilastojen valossa 2015). Vuosina 2009–2012 haku- ja jakoprosessista vastasivat yhdessä Suomen Liikunta ja Urheilu (SLU), Nuori Suomi ry ja Kuntoliikuntaliitto ry. Vuodesta 2013 seuratoiminnan kehittämistuen on jakanut suoraan opetus- ja kulttuuriministeriö.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Nykyisin seuratukea myönnetään lasten ja nuorten liikuntaan sekä perheliikuntaan liikuntalain (390/2015) 14 §:n nojalla. Lain yhtenä tarkoituksena on tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla. Tavoitteena on, että seuratuen avulla vahvistetaan urheilu- ja liikuntaseurojen toiminnan laatua, kehitetään ja uudistetaan perustoimintaa, sekä mahdollistetaan liikunnan harrastaminen taloudellisesti erityisesti lapsille ja nuorille. Seuratuen avulla vahvistetaan myös yhteisöllisyyttä ja tuetaan seurojen tekemää vapaaehtoistyötä, ja edistetään monimuotoisen liikunnan kansalaistoiminnan toteutumista. Seuratuen avulla toteutetaan myös hallitusohjelman linjauksia erityisesti lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien tasa-arvosta ja

yhdenvertaisuudesta, sekä edistetään matalan kynnyksen seuratoiminnan kehittämistä ja toimenpiteitä.

Liikuntalain tavoitteiden lisäksi ja niitä täydentäen haussa on 12 eri painopistettä, joilla edistetään liikunnan monipuolista harrastamista, saavutettavuutta, liikunnallista elämäntapaa, perheliikuntaa, syrjäytymisvaarassa olevien huomiointia, drop outin ehkäisyä, maahanmuuttajien kotoutumista, yhteisöllisyyden vahvistamista, harrastuskustannusten hillitsemistä, harrastajamäärien lisäämistä, innovatiivisia toimintamalleja. Lisäksi on laatua, laajuutta ja vaikuttavuutta kuvaavia tekijöitä.

Seuratuki voidaan luokitella ns. suoraksi harrastustueksi. Seuratukea voivat hakea järjestöt ja yhteisöt, myös usean toimijan yhteiset. Erityisavustuksella voidaan rahoittaa joko toiminnallisia hankkeita tai palkkaushankkeita. Reunaehtona on 50 euroa/kuukausi maksimikustannus harrastuksen perustoimintaan.

Arviointiin vaikuttaa hakemuksessa esitetyt tiedot koskien hankkeen sisältöä, tavoitteita ja tavoitteiden mittaamista. Lisäksi arvioinnissa huomioidaan mm. toteutuksen organisointi sekä hakemuksessa suunniteltujen toimintojen vakiinnuttaminen osaksi normaalia toimintaa.

Rahoitus. Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämän seuratuen kehittämisohjelman tuki on vaihdellut vuosittain osuuden ollessa vuonna 2016 3 755 000 euroa. Lisäksi seuratuen seurantaan ja arviointiin myönnettiin Likesille 115 000 euroa. Tuki jakautui 398 hankkeelle. Keskimääräinen tukisumma oli 9 435 euroa. Pienin myöntö oli 2000 euroa, suurin 25 000. Keskimääräinen tuki pieneni selvästi aiemmista vuosista (Pyykönen 2015; Isosomppi 2014; Lehtonen ym. 2014), mikä selittyy maksimitukisumman rajaamisella 15 000 euroon, sillä aiempina vuosina yksittäinen hanke saattoi saada tukea jopa 30 000 euroa (Metsälä, 2017).

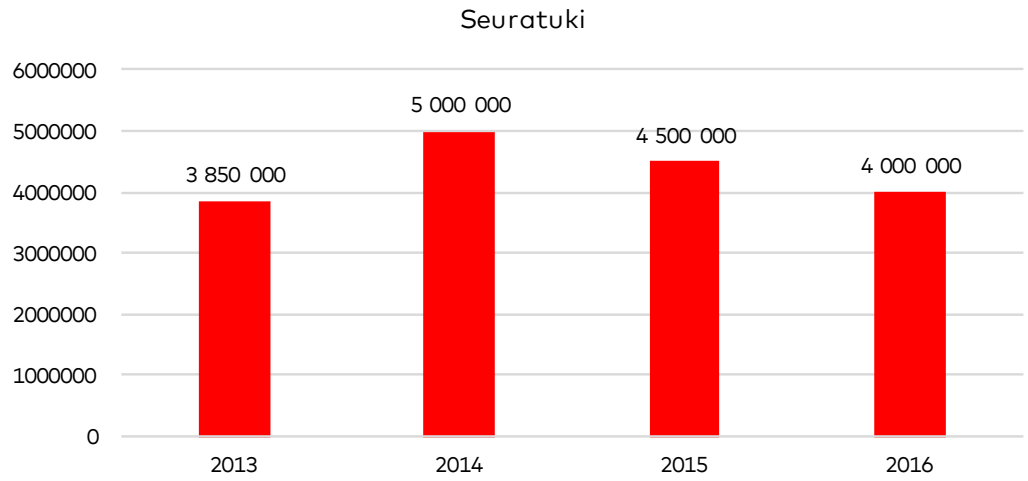

Kuva 17. Seuratuen rahoitus vuosina 2013–2016

Tulokset. Likes tekee opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta seuratuen seurantaa ja arviointia. Vuosilta 2013, 2014, 2015 ja 2017 on tuotettu hakemusarvioinnin kokoavat raportit, minkä

lisäksi on tuotettu "Seuratuen toimintavuoden tulokset 2014-2015", "Urheiluseuran kehittäminen seuratuen avulla - Havaintoja vuosilta 2013–2016" sekä "Ideoita liikuntaseuroille" -julkaisu (2017) mm. palkkauksen käytännöistä. Hakemusseuranta tuottaa tietoa mm. siitä, kuinka erityisryhmien liikuntaa on aiottu edistää. Vuoden 2017 hakemusvaiheessa erityisliikkujien huomiointi sisältyi yhdeksään prosenttiin hankkeista, tyttöjen erityishuomiointi oli teemana seitsemässä prosentissa hankkeista. Nuorten osallistaminen toiminnan suunnittelun oli painopisteenä 11 prosentissa hankkeista. Maahanmuuttajien erityishuomiointi oli mukana 23 prosentissa hankkeista. Erityisryhmien huomiointi eli soveltavan liikunnan osuus on hieman kasvanut vuoden 2017 haussa.

Lähes kaikkien seurojen tavoitteena oli jäsenmäärän kasvattaminen. Seuroista 44 prosenttia tekee tavoitteellista yhteistyötä koulujen kanssa. (Metsälä, 2017). Arvioinnin kokonaisuudesta puuttuu kuitenkin toistaiseksi kokoava tieto siitä, kuinka tämä on näkynyt hankkeiden toteutuksessa, sillä tietoa ei ole seurattu toiminnan tuloksia arvioivissa raporteissa.

LIKES-tutkimuskeskuksen "Seuratuen toimintavuoden tulokset 2014–2015" -arvioinnin kyselyseurannassa (Hentunen ym. 2016) nostetaan esiin, että seurojen mukaan toiminta oli laajentunut toimintavuoden aikana (esim. harrastajamäärän lisääntymistä tai toiminnan monipuolistumista). Seuroissa myös koettiin, että toiminnan laatu oli parantunut. Ongelmia puolestaan tuotti erityisesti vapaaehtoistoimijoiden vähäinen määrä. Muutoksia lasten ja nuorten harrastajamäärissä oli myös havaittavissa: Uusissa hankkeissa (n=148) oli yhteensä 6 109 uutta liikkujaa, keskimäärin 41 liikkujaa hanketta (21 % lisäys) kohden ja jatkohankkeissa (n=131) oli yhteensä 2 432 uutta liikkujaa, keskimäärin 19 liikkujaa hanketta kohden. Harrastajamäärien kehittyminen oli kuitenkin hyvin eriytynyttä. Lisäystä harrastajamäärään oli saatu uusilla harrastajaryhmillä. Joissakin seuroissa mukaan otettiin uusia harrastamisen muotoja ja toimintaa kehitettiin entistä monipuolisemmaksi. Seurat saattoivat myös laajentaa toimintaansa ja toimintaa eriytettiin kilpa- ja harrastetoimintaan, minkä lisäksi lisättiin harjoitusmääriä. Joissakin seuroissa mahdollistettiin useamman lajin harrastaminen seuran sisällä. Alle 13-vuotiaita lapsia liikuttavissa uusissa hankkeissa uusien liikkujien lisäystä oli 22 prosenttia (osallistujat lisäyksen jälkeen yht. 24 529) ja 13–18-vuotiaita liikuttavissa hankkeissa 18 prosenttia (osallistujat lisäyksen jälkeen yht. 10 963). Jatkohankkeissa lisäys oli noin viisi prosenttia. Ensimmäisen hankevuoden jälkeen tilanne vaikutti sitten muuttuvan: jatkohankkeista hieman yli puolessa lasten ja nuorten määrä lisääntyi ja hieman alle puolessa vähentyi. Noin joka seitsemännessä jatkohankkeessa harrastajamäärä oli pienentynyt yli 25 prosenttia. Harrastajia menetettiin siis saman verran kuin edellisenä vuonna keskimäärin oli saatu mukaan. LIKESin arvioinnin mukaan tämän tiedon ilmoittamiseen saattoi vaikuttaa myös kysymyksen asettelu.

Vuoden 2016 osalta ei ole koottua seurantatietoa, sillä rahoituksesta on raportoitu vasta jatkohankkeiden osalta. Vuonna 2015 avustusta toimintaansa saaneet useampivuotiset hankkeet raportoivat 2016 haun yhteydessä toiminnasta. Näistä jatkohankkeista 64 raportoi toimintaan tulleen yhteensä 8100 uutta liikkujaa. Osassa näistä on laskettu mukaan tosin myös kouluvierailut ja lajikokeilussa aloittaneet.

Seuratoiminnan rahoituksella on hyvin laajat tavoitteet ja painopisteet. Vaikuttavuutta on mitattu erityisesti uusien harrastajien määrällä ja hintarakenteella. Vuonna 2016 seuratoiminnan kehittämistukea myönnettiin 120 kuntaan, joiden asukasluku kattaa 82 prosenttia Suomen väestöstä.

Valtion liikuntaneuvosto (2015:4) taas on arvioinnissaan nostanut esiin, että valtion seuratukea saa suhteellisen pieni osuus, kun seuroja arvioidaan olevan kunnallisen avustusjärjestelmän piirissä noin 6 000. Tässä mittakaavassa valtionhallinnon ohjausvaikutukset voidaan nähdä rajallisina.

LIKESin omassa vuoden 2014–2015 hankeseurannassa todetaan myös, että "jatkossa tarvitaan tarkempaa analyysiä siitä, mitä seuratuella voidaan saada aikaan palkkaushankkeissa tai toiminnallisissa hankkeissa. Lisäksi tarvitaan selkeämpää määritelmää seuratuen tarkoituksesta. Vastaako se, mitä seuratuella nyt näytetään saavan aikaan sitä, mitä seuratuella valtakunnallisesti tavoitellaan? Kaikkien hankkeiden osalta ei voida puhua pitkäjänteisestä kehittämisestä, uuden innovoimisesta tai uusista rakenteellisista ratkaisuista. Toisaalta pienikin toiminta voi olla paikallistasolla merkittävää, vaikka valtakunnalliset kriteerit eivät täyttyisikään."

Parannetaan taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta -kärkihanke

"Taiteen ja kulttuurin saatavuuden parantaminen lapsille ja nuorille" on osa Sipilän hallitusohjelman kärkihanketta. Tässä lapsia ja nuoria koskevassa kärkihankeosiossa lisätään lastenkulttuurin ja taiteen perusopetuksen toimijoiden yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen toimijoiden kanssa.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämien lastenkulttuurin saavutettavuuden parantaminen -avustuksen tavoitteena on ollut lisätä perusopetuksen vuosiluokkien 1–10 oppilaiden tasavertaisia mahdollisuuksia harrastaa taidetta ja kulttuuria koulupäivän yhteydessä koulujen tiloissa ja niitä lähellä olevissa kulttuuritiloissa. Tavoitteena on vahvistaa lasten luovuutta, kulttuurikompetenssia sekä lisätä tietoisuutta taiteesta ja kulttuuriperinnöstä. Avustettavalla harrastustoiminnalla vahvistetaan lasten kiinnittymistä kouluun sekä vuorovaikutus- ja työskentelytaitojen kehitystä ja niiden ansiosta myös koulumenestystä. Tarkoituksena on, että harrastustoiminta vähentää lasten turvattomuutta, yksinäisyyttä ja tekemisen puutetta iltapäivisin koulupäivän jälkeen ja aamuisin ennen koulupäivän alkamista sekä edistää maahanmuuttajalasten kotoutumista. Tavoitteena on vahvistaa koulun toimintakulttuuria, jossa koulun tilat ovat iltapäivisin (kello 12–16) monipuolisessa lasten harrastekäytössä. Toimet täydentävät ja tukevat koulun taide- ja kulttuurikasvatusta sekä laajentavat ja monipuolistavat perusopetuksen oppimisympäristöjä. Toiminnan tulee lähteä siitä, että lasten ja nuorten toiveet otetaan huomioon ja toimijat ovat alan ammattilaisia.

Taiteen perusopetuksen osalta tavoitteena on parantaa epätasaisesti jakautunutta taiteen perusopetuksen ja lastenkulttuurin saatavuutta taiteenalakohtaisesti maan eri osissa sekä edistetään lasten ja nuorten luovia taitoja. Tavoitteena on lisätä lastenkulttuurin ja taiteen perusopetuksen toimijoiden yhteistyötä koulujen ja varhaiskasvatuksen kanssa, jotta lapsilla ja nuorilla olisi tasavertaiset mahdollisuudet harrastaa taidetta ja kulttuuria.

Ohjelmalla on varsin tarkat toteutusraamit. Esimerkiksi koulujen tilojen tulee olla maksutta lasten ja nuorten harrastuskäytössä, jotta luodaan uusia mahdollisuuksia lasten ja nuorten harrastus-, taide- ja kulttuuritoimintaan ja lisätään opetusta tukevaa yhteistyötä. Hankkeessa myönnetään

avustusta, joka mahdollistaa toiminnan käynnistämisen maksuttomana tai kohtuullisella osallistumismaksulla. Harrastetuntien suunnittelusta ja ohjauksesta vastaavat taiteen ja kulttuurin ammattilaiset sekä kädentaitojen osaajat. Pääosa avustuksista kohdistuu viikoittaiseen ja koko lukuvuoden kestävään harrastustoimintaan.

Rahoitus. Lastenkulttuurin saatavuuden parantaminen -avustusta ovat voineet hakea lastenkulttuurikeskukset, kunnat, taidelaitokset, museot, kirjastot, perinneyhdistykset ja muut taide- ja kulttuuritoimijat, joilla on osaamista lasten kanssa työskentelystä. Vuonna 2016 rahoitusta on myönnetty yhteensä 1 060 400 euroa 41 eri kulttuuriorganisaatiolle kulttuuriharrastustoimintaan, johon osallistuu 390 koulua. Pienin avustus on ollut 1 700 euroa ja suurin 90 000 euroa.

Taiteen perusopetuksen saatavuuden parantaminen -avustusta ovat voineet hakea taiteen perusopetuksen järjestäjät sekä taiteen perusopetusta järjestävät vapaan sivistystyön oppilaitosten ylläpitäjät. Rahoitusta on myönnetty vuonna 2016 yhteensä 800 000 euroa 51 hankkeelle. Pienin avustus on ollut 2 800 euroa ja suurin 42 400.

Osana kärkihanketta on toteutettu kaksi koululaiskyselyä eli valtakunnallista kuulemista lasten harrastustoiveista: Opetus- ja kulttuuriministeriön toteuttaman kyselyn enemmistö koululaisista toivoi lisää harrastetunteja ja mahdollisuuksia käyttää koulun tiloja ja välineitä omatoimiseen harrastamiseen. Hankkeessa avustettavat harrastetunnit järjestetään lasten valtakunnallisessa tai paikallisessa kuulemisessa ilmaiseman kiinnostuksen mukaisesti. Harrastetuntien taide- ja kulttuurisisällön tulee vastata koululaisten kiinnostuksen kohteita kussakin koulussa. Lasten tulee myös saada vaikuttaa tuntien toteutukseen. Kyselyiden tulosyhteenvedot ovat julkisesti saatavissa.

Rahoituksessa on otettu huomioon toiminnan laatu ja monipuolisuus sekä mahdollinen eri taiteen ja kulttuurin alojen yhdistäminen. Myös liikunnan ja taiteen perusopetuksen sisältöjen yhdistäminen lastenkulttuurin sisältöihin on mahdollista lasten kulttuurin saatavuuden parantaminen -avustusmuodossa.

Tulokset. Ohjelman seurantaa ja arviointia toteutetaan Niilo Mäki Instituutissa: Seuranta ja arviointi kattaa kaikki on vuonna 2016 rahoituksen saaneet hankkeet (yht. 92): Hankkeiden osalta arvioidaan kärkihankkeen tavoitteiden toteutumista, kartoitetaan hyviä käytänteitä ja toimintatapoja sekä onnistumista edistäviä ja estäviä tekijöitä. Arvioinnissa selvitetään myös koulujen ja taide- ja kulttuuritoimijoiden verkottumista ja yhteistyön lisääntymistä, koulujen tilojen käyttöä iltapäivisin, taide- ja kulttuuritoimijoiden aktivoitumista koulujen, oppilaiden ja vanhempien kanssa.

Ensimmäisen vuoden toteutuksen pohjalta on jo nähtävissä, että kunnan opetus-, sivistys-, kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen yhteistyöllä päästää parhaiten lapsi- ja nuorilähtöiseen toteutukseen (esim. tiedotus oppilastietojärjestelmän kautta, harrastetuntien sovittaminen lukujärjestyksiin ja koulukuljetuksista sopiminen). Yhteistyö mahdollistaa harrastustoiminnan tarjoamisen koulupäivän yhteydessä jopa kaikille kunnan lapsille ja nuorille. Koulujen ja harrastetuntien järjestäjien yhteistyöllä harrastetunnit onnistuvat parhaiten tukemaan opetuksen tavoitteita, täydentämään koulun antamaa taide- ja kulttuurikasvatusta sekä laajentamaan oppimisympäristöjä. (OKM 2017.)

Sosiaali- ja terveysalan hanketuet

Tammikuusta 2017 lukien RAY:n avustustoiminta siirtyi sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen, missä toimii avustusten valmistelua, maksatusta ja seurantaa varten perustettu Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA). Lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistäminen on ollut osana laajempia tavoitteita jo pitkään, mutta harrastustoimintaa ei ole rahoitettu suoraan. Rajanvedosta OKM:n ja Veikkauksen rahoittaman yleisen urheilu- tai kulttuuritoiminnan välillä pyrittiin pitämään kiinni, vaikka RAY:n avustustoiminnalla on rahoitettu jo pitkään toimintaa, joka on ollut harrastustoimintaa tukevaa. Asiantuntijahaastattelun mukaan raamit harrastustoiminnan edistämiselle löytyy terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävässä kehittämistoiminnasta ja erityisryhmien näkökulman huomioimisessa, jossa on alkuun painottunut huoli kehitysvammaisten tukemisesta. Painopistettä on siirretty viime vuosina myös laajemmin erityisnuorten kysymyksiin. Koska harrastustoiminnan edistäminen ei ole ollut erillinen tavoite, toiminnan laajuutta ja vaikuttavuutta ei ole aikaisemmin erikseen selvitetty.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Vuosien 2002–2015 kolmessa eri avustusstrategiassa toistuu RAYn perustehtävässä annettuina tavoitteina sosiaalista hyvinvointia edistävän järjestötoiminnan perusedellytysten turvaaminen sekä terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistaminen tai sitä uhkaavien ongelmien ehkäiseminen. Vuoden 2005 avustusvalmistelun taustamuistion mukaan rahoitus sisälsi kuntoutuksen avustuksia, tukihenkilö- ja vapaaehtoistoiminnan tukea sekä kurssi-, leiri- ja sosiaalista lomatoimintaa, jotka ovat voineet sisältää lapset ja nuoret kohderyhmiä. Poikkeuksellisena voidaan nähdä vielä vuonna 2005 käynnissä ollut pienten koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan rahoitus 0,5 miljoonalla eurolla. Tämän jälkeen rahoitus on päättynyt.

Tavoitealueet vuodelle 2016 olivat 1) Järjestöjen toimintaedellytysten turvaaminen, 2) terveyden ja toimintakyvyn edistäminen, 3) yhteisöllisyyden ja osallistumismahdollisuuksien edistäminen, sekä 4) erityisryhmien asumisen tukeminen, 5) kriisiauttaminen ja arjen turvallisuuden edistäminen sekä 6) työelämäosallisuus. Eri tavoitealueissa korostuu eritysryhmien huomiointi, ja esim. tavoitealue kolmen (3) sisällä on erikseen nostettu esiin eri väestöryhmien yhteiskuntaan integroitumisen ja vähemmistöjen aseman vahvistaminen. Avustuspäätöksessä vuodelle 2016 painottui terveyttä ja toimintakykyä edistävä järjestötoiminta (RAY:n vuosi- ja vastuuraportti 2016). Käytännössä lasten ja nuorten harrastus toiminnan tukeminen voi olla tavalla tai toisella mukana kaikissa tavoitealueissa. Tavoitealueiden lisäksi RAY oli valinnut viisi teemaa, joihin avustuksia suunnattiin erillisellä teemarahoituksella. Teemat leikkasivat osittain tavoitealueita ja ne yhdistivät niistä useampia. Vuoden 2016 teema oli järjestöjen ja kuntien yhteistyön edistäminen.

Harrastustoiminnan näkökulma voidaan RAYn rahoittamissa hankkeissa ymmärtää laajasti: toisaalta useassa hankkeessa edistetään nuorten osallisuutta esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan harrastuksen kautta. Samat vapaaehtoiset voivat järjestää tapahtumia ja suoraa harrastustoimintaa toisille nuorille. Yleisemmin hankkeissa harrastustoiminnan tuki on välillistä siten, että nuoret saatetaan muiden palveluiden muassa myös harrastustoiminnan piirin, mikäli se on hänen tilannetta edistävää. Hankkeissa voidaan myös tuoda harrastusmahdollisuuksia tutuiksi, tai harrastusmahdollisuus on ns. sisäänheittotuote, laajempien tavoitteiden edistämiseksi.

Rahoitus. Vuonna 2016 avustuksia myönnettiin RAY:n avustustoiminnan linjausten (2016–2019) mukaisesti (ks. edellä)[22]. Lasten ja nuorten ohjatun harrastustoiminnan edistämiseen tähtäävästä rahoituksesta saadaan vain suuntaa antava kuva. Selvitystä varten tehdyn hankkeiden haku- ja raportointitietojen sisältöanalyysin perusteella lasten ja nuorten harrastustoimintaa edistettiin vuonna 2016 selkeämmin 126 hankkeessa, joita rahoitettiin yhteensä noin 20,3 miljoonalla eurolla. Samalla on hyvä huomioida, että summa sisältää monessa tapauksessa myös muita kohderyhmiä, ja suurimmassa osassa hankkeita harrastustoiminnan edistäminen on hyvin välillistä. Analyysin perusteella lasten ja nuorten harrastustoimintaa edistävät hankkeet jakautuvat seuraavasti:

- Väljä yhteys: 58 hanketta (n. 10,55 miljoonaa euroa): Hankkeissa lasten ja nuorten harrastustoiminta on usein hyvin välillistä, tai lasten ja nuorten osuus on pieni osa muuta laajempaa kohderyhmää (esim. vamma tai toimintakyvyn haaste määrittelijänä). Tällöin esimerkiksi sopeutumisvalmennuskurssin yhtenä selkeänä tavoitteena voi olla antaa tietoa harrastustoiminnasta ja madaltaa kynnystä osallistua harrastuksiin. Harrastustoiminta on voinut myös olla keino tehdä esim. päihdetyötä, jolloin tietoa on lisätty paikallisista ja valtakunnallisista harrastus- ja osallistumismahdollisuuksista. Useassa hankkeessa itse tavoitteena oleva vapaaehtoistyö on tulkittavissa harrastukseksi. Yksi kiinnostava hanke kytkeytyy teemaan siten, että osana muita laajempia tavoitteita, lasten ja nuorten harrastustoimintaa edistetään jakamalla harrastustavaroita.

- Vahvempi yhteys: 50 hanketta (n. 8,3 miljoonaa euroa): hankkeissa toiminta on yleisemmin jo kohdennettu lapsiin ja/tai nuoriin. Osassa kohderyhmä on laajemmin aikuiset, ja alle 29-vuotiaat edustavat selvityksen kohderyhmää. Kategorian rahoituksen kohteina on mm. tyttöjen taloja, jotka voivat mahdollistaa nuorten pääsyn vapaa-ajan toiminnan piiriin, mutta itse toiminta tarjoaa harrastusmahdollisuuksia. Ensisijaisina kohderyhminä kategoriassa ovat maahanmuuttajataustaiset (9 hanketta), työttömät tai talousahdingossa olevat (7 hanketta), kehitysvammaiset tai fyysisesti vammautuneet/vammaiset (5), lapsiperheet (4), mielenterveysongelmaiset (3), asunnottomat (3), näkövammaiset (3), kuntapäättäjät/työntekijät (2), kuulovammaiset (2), neurologiset sairaudet ja oppimisvaikeudet (2), romanit (1), vapaaehtoistoimijat (1) ja masentuneet (1).

- Yksinomaan harrastustoimintaa kehittäviä hankkeita on 17 (yht. n. 3,6 miljoonaa euroa). Rahoituksella tuetaan mm. Iceheartsin joukkueurheilua. Muutamassa hankkeessa tarjotaan mm. mahdollisuus harrastusten kokeiluun (liikuntavammaiset, maahanmuuttajat). Mukana on myös hanke, jolla on liikkuva koulun, aamu- ja iltapäivätoiminnan ja kerhotoiminnan tavoitteita, ja kohderyhmänä on erityisesti monikulttuuriset ja vähävaraiset perheet. Yhdessä useamman vuoden toimineessa hankkeessa edistetään erityiskansanopiston harrastustoimintaa vammaisille. Mukana on myös hankkeita, joilla mahdollistetaan ohjattu harrastustoiminta lasten loma- ja leiritoiminnassa.

[22] Avustusten myöntämistä säätelee arpajaislaki, laki raha-automaattiavustuksista ja sosiaali- ja terveysministeriön kanssa solmittu sopimus avustustoiminnan tulostavoitteista.

Tulokset. Rahoituksesta kootaan hankkeiden vertaistuki- tai harrasteryhmiin osallistujista ikäryhmittäin ja sukupuolittain (lasten ja nuorten osalta ikäluokittain 0–6, 7–17, 18-29). Lisäksi saadaan tietää mm. järjestettyjen vertaistuki- tai harrasteryhmien lukumäärä. Kokoavaa yhteenvetoa ei ole mahdollista tehdä tähän seurantaan johtuen hankkeiden raportointisyklistä. Tilastot jo raportoineista 74 hankkeessa 0–29-vuotiaita on ollut jollain tavalla kohderyhmänä yli 70 000. Koska hankkeiden tavoitteet ovat moninaiset, seurannan perusteella ei voida vetää johtopäätöksiä siitä, kuinka moni hankkeiden toimenpiteiden kohteena olevista on osallistunut nimenomaan harrastustoimintaan tai hyötynyt harrastustoimintaa kehittävistä toimenpiteistä. Määrällisten tietojen lisäksi hankkeet raportoivat mm. keskeiset tulokset kohderyhmän, työntekijöiden, vapaaehtoisten ja yhteistyökumppanien näkökulmasta.

Tulosten arviointia ohjataan. Keskeisimpiä avustusten valvonta- ja arviointitoimenpiteitä ovat avustusten maksatukseen liittyvät tarkastukset, vuosiselvitysten, tuloksellisuus- ja vaikutusselvitysten, väli- ja loppuraporttien sekä investointien loppuselvitysten analysointi, tarkastuskäynnit sekä erillisselvitykset. Vuonna 2016 avustusten hallinta siirtyi kokonaan sähköiseen asiointijärjestelmään. Yhtenä ohjauskeinona RAY:n koulutti ja neuvoi järjestöjä avustusten hakemisessa ja käytössä. Ohjeistuksissa myös kannustetaan arvioivaan ja kehittävään työotteeseen ja uudistumiseen.

Lastenkulttuurikeskusten rahoitus

Tavoitteet ja kohderyhmät. Vuonna 2013 Taikalamppu-verkoston korvaamaan perustettu Lastenkulttuurikeskuksien avustuksen tarkoitus on edistää lasten tasavertaista osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin koko maassa ja tukea lastenkulttuurikeskusten toimintaa ja niiden verkostoitumista.

Lastenkulttuurikeskukset perustettiin vastaamaan Taikalamppu-verkostoa laajempaan tarpeeseen. Toimintaa kuvataan verkkosivuilla seuraavasti: Suomen lastenkulttuurikeskukset tekevät yhteistyötä valtakunnallisesti kierrättäen näyttelyitä ja taidetyöpajoja, tekemällä esitys- ja menetelmävaihtoa sekä tuottamalla yhteishankkeita. Keskukset toimivat alueillaan läheisessä yhteistyössä kuntien eri hallinnonalojen, kuten varhaiskasvatuksen, koulujen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Suomen lastenkulttuurikeskukset tuovat saavutettavaa taidekasvatusta mahdollisimman monen lapsen ja nuoren arkeen sekä lisäävät lasten hyvinvointia taiteen ja kulttuurin keinoin.

Rahoitus. Vuonna 2016 lastenkulttuurikeskusten toiminta-avustus oli 1 388 000 euroa. Avustusta myönnetään lastenkulttuurikeskusten verkoston koordinointiin sekä lastenkulttuurikeskuksille, joissa taiteen ja kulttuurin ammattilaiset tuottavat lastenkulttuuripalveluja ensisijaisesti lapsille. Nykyisin opetus- ja kulttuuriministeriö tukee yleisavustuksella 22 lastenkulttuurikeskusta Suomessa.

Lastenkulttuurin edistäminen on kytketty niin ikään eheytetyn koulupäivän tavoitteeseen, jolloin on vahvistettu kouluissa tapahtuvaa taiteen harrastamista. Lastenkulttuurikeskusten yhtenä keskeisenä avustuskriteerinä on ollut viime vuosina yhteistyö koulun ja varhaiskasvatuksen kanssa.

Tulokset. Lastenkulttuurin edistämistä on seurattu aikaisemmin Taikalamppu-toiminnan säännöllisenä arviointina, ja kymmenvuotisen Taikalamppu-toiminnan työn tuloksena lastenkulttuurin arvostus on kasvanut ja ymmärrys lasten ja nuorten tarpeista on lisääntynyt, todetaan verkoston vaikuttavuutta koskevassa arvioinnissaan. Keskeisinä kehittämistarpeina nostettiin esiin muun muassa alueellisen saatavuuden vahvistaminen, erityisryhmien huomioonotto ja pitkäkestoisten harrastusmahdollisuuksien lisääminen. (Korkeakoski ja Pääjoki, 2014.)

Lasten ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelma ja Taiken muut avustukset

Opetus- ja kulttuuriministeriön alaisessa Taiteen edistämiskeskuksessa hallinnoidaan Lasten- ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelmaa (2016–2020). Ohjelmaa on toteutettu eri muodoissa koko kartoituksen seuranta-ajan. Taiteen edistämiskeskuksen ja kehittämisohjelman yhtenä olennaisena tavoitteena on edistää lastenkulttuuria tekevien ammattitaiteilijoiden työtä ja asemaa, minkä voi nähdä epäsuorasti luovan myös laajemmin edellytyksiä lasten ja nuorten harrastustoiminnalle.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Lasten- ja nuortenkulttuurin kehittämisohjelman nykyisinä tavoitteina on

- vahvistaa lasten- ja nuortenkulttuurin parissa työskentelevien ammattitaiteilijoiden asemaa ja arvostusta
- tukea lasten- ja nuortenkulttuurin ja taiteen saatavuutta ja saavutettavuutta ja kiinnittää huomiota maantieteellisiin ja sosioekonomisiin tekijöihin taiteen saavutettavuudessa
- nostaa esille lapsille tehtävän taiteen vaatimaa laatua.

Rahoitus. Taike kohdensi esimerkiksi vuonna 2016 lasten- ja nuortenkulttuuriin yli 900 000 euroa: Kehittämisohjelmassa työskentelee kuusi läänintaiteilijaa, jotka toteuttavat lasten- ja nuortenkulttuuriin liittyviä projekteja eri puolilla Suomea yhteistyössä keskeisten alan toimijoiden kanssa. Taike on myöntänyt viime vuosina lastenkulttuurin valtionavustuksia 570 000 lasten- ja nuortenkulttuurin edistämiseen. Hankkeiden erityisenä painopisteinä vuonna 2016 oli lastenkulttuuria tekevien taiteilijoiden työskentelyn edistäminen. Apurahoilla mm. kirjoitetaan lasten- ja nuortenromaaneja ja näytelmiä ja valmistetaan tanssiteoksia ja teatteriesityksiä. Toteutuksissa nousee pienessä roolissa esiin myös toiminta, joka voidaan tulkita harrastustoiminnaksi: Taiken tuella lapsille ja nuorille järjestetään taideleirejä ja -työpajoja, joilla aktivoidaan lasten osallistumista taiteeseen ja kulttuuriin.

Taiken jakamista muista valtionavustuksista osa edistää ainakin epäsuorasti lasten ja nuorten harrastustoimintaa. Esimerkiksi apurahat ja avustukset elokuvien käsikirjoittamiseen, elokuvatapahtumien järjestämiseen ja muihin elokuvataidetta edistäviin hankkeisiin voivat pitää sisällään myös lapsia ja nuoria osallistavia tavoitteita ja toimenpiteitä, mutta koska harrastustoiminta ei ole itsessään edistettävä asia, paikallistason toiminnasta ei tietoa ole saatavissa. Muita keskeisiä teeman kannalta rahoitusmuotoja ovat avustus vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin

saavutettavuuden edistämiseen sekä rahoitus monikulttuurisuuden edistämiseen ja rasismin torjuntaan:

Avustusta vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen kohdennetaan laajasti eri ikäryhmien eduksi. Siten sen kohdentumista lapsille ja nuorille ei voi luontevasti jäljittää. Valtionavustuksia koskevassa kokoavassa selvityksessä tuodaan esiin, että avustusta on käytetty myös retkien, leirien ja harrastusryhmien toimintaan, mutta toiminta näyttää raportin mukaan olevan marginaalista. Lisäksi viitataan siihen, että rahoituksessa on vuosina 2005–2007 laitettu etusijalle lasten ja nuorten kulttuurihankkeet. Eri lasten ja nuorten kulttuuriharrastustoimintaa tukevista toimenpiteistä huolimatta pääpaino on ollut laajemmin vammaisyhteisöjen kulttuuritoiminnan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämisessä. Selvityksessä tuodaankin esiin, että saavutettavuus on kymmenen vuoden aikana edistynyt, mutta yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia vaikeuttavat edelleen muun muassa fyysiset ja asenteelliset esteet sekä viittomakielisten palvelujen puute. Alueellisesti avustukset kohdistuvat usein Uudellemaalle ja toiminta-avustusta saavien yhteisöjen valtakunnallinen toiminta kärsii taloudellisten resurssien vuoksi. (Lahtinen ym. 2017.)

Avustuksilla monikulttuurisuuden edistämiseen ja rasismin torjuntaan (765 000 euroa) edistetään osallisuutta ja osallistumista kulttuuriin sekä kulttuurien välistä vuoropuhelua. Apurahoja myönnettiin vuonna 2016 ammattitaiteilijoille tai heidän muodostamilleen työryhmille hankkeisiin. Apurahojen tarkoituksena on ollut 1) vahvistaa siirtolaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden mahdollisuuksia harjoittaa taiteellista toimintaa ja osallistua tasavertaisesti Suomen taideelämään sekä 2) tukea monikulttuurisuutta, kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja rasisminvastaisuutta edistäviä taidehankkeita Suomessa. Apurahan sai 40 taiteilijaa tai työryhmää 208 hakijan joukosta (yht. 105 000 €). Avustuksen sai 90 yhteisöä 207 hakijan joukosta. Yleisavustuksina myönnettiin yhteensä 250 500 euroa ja erityisavustuksina yhteensä 409 500 euroa. Yksittäiset apurahat olivat muutamien tuhansien eurojen suuruisia. Osa myönnetyistä kohteista edistävät suoremmin harrastustoimintaa esimerkiksi työpajojen tai kerhotoiminnan muodossa[23].

Tulokset. Taiken jakamien valtionavustusten seurannassa ei kiinnitetä erityistä huomiota lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen. Talousseurannan lisäksi virasto tuottaa opetus- ja kulttuuriministeriön tulossopimuksen[24] mukaisesta kokoavaa tietoa. Vuonna 2016 hallitusohjelmaan nivoutuvan tulossopimuksen mukaan Taike osaltaan edistää mm. seuraavia tavoitteita: Lasten ja nuorten osallisuutta on vahvistettu koulutuksen, kulttuurin ja liikunnan keinoin. (T2), parannettu taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta (T2, T3, T4), vahvistettu yhteiskunnan avoimuutta, yhteenkuuluvuutta ja luottamusta ja vihapuheeseen ja rasismiin on puututtu ennalta ehkäisevästi ja osallisuutta edistävin toimin (T3). Tavoitteiden mukaan viraston toimenpiteitä kohdistetaan OKM:n kartoittamille alueille, joissa lapsen oikeus taiteeseen toteutuu heikosti. Lasten ja nuortenkulttuurin edistämiseen myönnetyn tukimäärän (2016 yht. 600 000 euroa eli 2 % viraston jakamista avustuksista) lisäksi seuraavina vuosina 2017–2019 tavoitteeksi on nostettu, että lasten- ja nuorten kulttuurin edistämistä on tuettu myös muista määrärahoista. Tulossopimukseen sisältyy 13–17-

[23] http://www.taike.fi/fi/uutinen/-/news/1037794
[24] http://minedu.fi/documents/1410845/4084740/2017-2019+Tulossopimus+Taike.pdf

vuotiaille suunnatun taide- ja kulttuuritarjonnan lisääminen sekä heidän osallistumisensa lisääminen (2016: projekteista 1/4 kohdistuminen lapsiin ja nuoriin). Kulttuurisen moninaisuuden ja liikkuvuuden kehittäminen -kehittämisohjelman projektien kohdentamisen osalta todetaan tavoitteeksi vuorovaikutuksen lisääminen kantaväestön ja maahanmuuttajien välillä (Merkityksellinen Suomessa -haasteen kohta 10). Tavoitteena tulevina vuosina on, että 25 prosenttia ao. kehittämisohjelman projekteista kohdistuu vuorovaikutuksen lisäämiseen. (Taiken tulossopimus 2017–2019.)

4.4 Muut rahoitusmuodot

Lasten ja nuorten liikuntaohjelma (1999-2015)

Lasten ja nuorten liikuntaohjelma (LNLO) on saanut alkunsa jo vuonna 1999. Ohjelmaa on toteutettu varsin avoimena. Ohjelman kolmas vaihe toteutui vuosina 2008–2011, ja neljännen vaiheen on viitattu vielä vuosina 2012–2015 (Liikuntatoimen perustilastot 2014), ja rahoitusta on suunnattu aluehallintovirastojen kautta vielä vuoteen 2015.

Tavoitteet ja kohderyhmät. Ohjelman perimmäisenä tarkoituksena oli lisätä vähän liikkuvien lasten fyysistä aktiivisuutta. Ohjelman sisällöllisiä painopisteitä ovat olleet mm. seuratoiminnan laadun kehittäminen, koulupäivän aikana tapahtuva liikunta sekä varhaiskasvatus ja päivähoito, mutta myös 3–9-luokkalaisten välittömästi koulupäivän jälkeisen toiminnan kehittäminen. Ohjelman kolmannen vaiheen aikana (vuodesta 2008 alkaen) lasten ja nuorten liikuntaohjelman on kuvattu toteuttaneen hallitusohjelman linjausta, jonka mukaisesti liikuntapolitiikalla on edistetty väestön hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä elämänkaaren eri vaiheissa. Tuolloin jo tavoitteena oli (a) jatkaa ja syventää ohjelman toteuttamista, (b) saada uusia kuntakoordinoituja kuntien ja kansalaistoimijoiden yhteishankkeita erityisesti kasvukeskuksiin sekä (c) löytää toimintamalleja, joissa eri toimijat voisivat entistä paremmin tehdä poikkihallinnollista yhteistyötä erityisesti koulutuksen, nuorisotyön ja liikunnan välillä. (ks. mm. Laakso, 2009 ja Rajala, 2010.) Ohjelman neljännessä vaiheessa vuosina 2012–2015 tavoitteena on ollut toteuttaa hallitusohjelman linjauksia koko elämänkaaren mittaisen liikunnan sekä harrastusmahdollisuuksien tasa-arvon edistämisestä lasten ja nuorten keskuudessa. Ohjelman päätavoitteena on ollut lisätä lasten ja nuorten fyysisen aktiivisuuden määrää suositusten mukaiseksi.

Rahoitus. Lasten ja nuorten liikuntaohjelman rahoitus ja kohderyhmät ovat vaihdelleet. Alla olevassa kuvassa on esitetty kokonaisresursointi toteutusvuosina liikuntatoimen perustilastojen tietojen perusteella.

Kuva 18. Lasten ja nuorten liikuntaohjelman rahoitus (ilman indeksikorjausta)

Tulokset. Ohjelmaa on kuvattu yhdeksi 2000-luvun keskeisimmistä liikuntaohjelmista sekä merkittäväksi avaukseksi ja lisäresurssiksi lasten ja nuorten liikunnan kehittämiseksi paikallistasolla, mutta samalla ohjelman epämääräisyyttä on myös kritisoitu (esim. Laakso 2009). LNLO:n kuvattu jätetyn tarkoituksellisesti avoimeksi, minkä on nähty mahdollistavan nopean reagoinnin toimintaympäristön muutoksiin.[25] Ohjelmaa on kuvattu myös sateenvarjoksi, jonka alle on koottu hallituskausien aikana tehtäviä lasten ja nuorten liikuntaan liittyviä kokeiluja ja kehittämishankkeita. Tällaisia hankkeita ja kokeiluja ovat olleet muun muassa Nuoren Suomen erilaiset lasten ja nuorten liikunnan kehittämisteemat, opetus- ja kulttuuriministeriön tukemat yksittäiset hankkeet sekä ELY-keskusten ja myöhemmin AVIen avustamat paikalliset kehittämishankkeet.

Yksi liikunnan yhdenvertaisuuden edistämiseksi keskeisenä nähtävä kokonaisuus on Lasten ja nuorten liikuntaohjelmasta rahoitettu Liikuntaa Kaikille Lapsille (LKL) -hanke, joka käynnistyi vuonna 2002. LKL -hanke syntyi vastaamaan lasten liikunnan uusiin haasteisiin. Hanke oli alun perin Nuoren Suomen tukema, mutta myöhemmin se sai rahoitusta myös suoraan opetusministeriöltä (Laakso, 2009). Hankkeessa etsittiin toimintamalleja avoimen ja kaikille soveltuvan lasten liikunnan toteuttamiseksi yhdessä lajiliittojen, liikunnan aluejärjestöjen, paikallisten urheiluseurojen ja muiden lasten liikuntaa toteuttavien tahojen kanssa. LKL-hanke koostui vuonna 2005 päättyneestä lajiliittohankkeesta sekä vuoden 2008 keväällä päättyneestä inkluusiohankkeesta. Hankkeen tavoitteena oli luoda lasten liikunnalle toimintaympäristö ja palvelut, jotka ovat avoimia kaikille harrastajille; jokaisen lapsen tasa-arvoinen mahdollisuus harrastuspaikan ja -muodon valitsemiseen. LKL -hankkeen tavoitteisiin pyrittiin muun muassa kehittämällä mallia koulutuksesta, joka madaltaisi tukea tarvitsevan lapsen kynnystä osallistua yleiseen liikuntaan.

[25] Ks. http://www.lts.fi/tutkimus/lts-hankkeet/liikuntahankkeet/hankkeiden-ja-hyvien-kaytantojen-info/liikunnan-hankemaailman sekä mm. Laakso, 2009.

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toimeenpano (vuoteen 2015)

Tavoitteet ja kohderyhmät. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toimeenpanoa varten on myönnetty erityisavustusta, jonka tavoitteet on nivottu edeltävän Nuorisolain (72/2006) mukaiseen joka neljäs vuosi hyväksytyn nuorisopolitiikan kehittämisohjelmaan, joka on linjannut valtakunnalliset lapsi- ja nuorisopoliittiset tavoitteet sekä valtion aluehallinnon ja kuntien vastaavan ohjelmatyön suuntaviivat. Ohjelman strategiset tavoitteet ovat liittyneet aktiiviseen kansalaisuuteen ja sosiaaliseen vahvistamiseen, vapaa-ajantoimintaan, työllisyyteen ja toimeentuloon, terveyteen, asumiseen, yhdenvertaisuuteen, koulutukseen sekä muihin lapsia ja nuoria koskeviin ajankohtaisiin asioihin.

Rahoitus. Aluehallintovirastot ovat jakaneet avustuksia noin 2 miljoonalla eurolla vuosittain nuorisotyön ja -toiminnan alueellisiin ja paikallisiin kehittämishankkeisiin sekä hankkeisiin, joiden avulla alueelliset ja paikalliset nuorisoalan toimijat edistävät nuorisotoimialan ja nuorisotyön kansainvälistymistä. Tukea on suunnattu järjestöille ja kunnille. Esimerkiksi vuonna 2015 tukea myönnettiin 33 hankkeelle. Uuden nuorisolain valmistelun vuoksi rahoitusta ei ole jaettu vuonna 2016.

Tulokset. Hankkeille vuonna 2013 toteutetun kyselyn perusteella LANUKE-hankkeissa tavoitteena on ollut lasten ja nuorten kuuleminen sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet (29 kpl); rasismi, syrjintä ja suvaitsemattomuus (21); lasten ja nuorten oma toiminta (17); lasten ja nuorten parissa toimivien osaaminen (17); alueellinen yhdenvertaisuus (15). Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma arviossa tuodaan esiin, että vuoden 2013 43:sta hankkeessa 16:ta oli mukana konkreettisia harrastustoimintaa. Yksi esimerkki on kulttuuriharrastusten saavutettavuutta edistävä ja kulttuuripalveluiden kehittämiseen tähtäävä hanke, jossa sosiaalitoimi on ollut yksi toteuttaja. Harrastustoiminnan edistäminen on siten voinut olla yksi osa kokonaisuutta, ja tavoitteena on voinut olla parantaa harrastustoiminnan edellytyksiä (esim. monikulttuurisen taustan huomioiminen ja harrastusmahdollisuuksien kehittäminen).

Liikunta-alan tiedolla johtamisen kehittäminen

Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa harrastustoimintaa tukevaa tutkimusta. Liikuntatutkimuksen vuoteen 2017 ulottuvan suunta-asiakirjan (2013) mukaisesti yhtenä tavoitteena on selvittää väestön liikunnan edistämiseen liittyviä tekijöitä ihmisen koko elämänkulussa. Rahoitettavien tutkimusten odotetaan tuottavan tutkittua tietoa ja sovellettavia tuloksia eri ikäryhmien fyysisestä aktiivisuudesta, liikuntasuhteen ja liikunnallisen elämäntavan syntymisestä sekä liikuntaa edistävistä toimintamalleista. Toisen teema-alueen tavoitteena on selvittää liikunnan saavutettavuuteen ja polarisaatioon liittyviä kysymyksiä aina maantieteellisistä ja kunnallisista liikuntapalvelurakenteista ja -sisällöistä liikuntalaissa kuvattuun liikunnan arvopohjaan: tasa-arvoon, suvaitsevaisuuteen ja monikulttuurisuuteen. Painopisteen alla rahoitettavien tutkimusten odotetaan tuottavan tutkittua tietoa ja sovellettavia tuloksia tehokkaiden interventiotoimenpiteiden tuottamisesta, liikunnan alueellisista mahdollisuuksista, uhista, heikkouksista ja vahvuuksista sekä syrjäytymisen, eriarvoisuuden ja yhteiskunnan jakautumisen merkityksistä liikunnan alueella. Kolmas teema-alue

on liikunta ja -urheilukulttuurin muutokset, josta rahoitetaan mm. tutkimuksia, joissa teemana on liikunnan kansalaistoimintojen muutossuunnat ja osallisuuden edistäminen.

Vajaassa puolessa vuonna 2016 rahoitetussa liikunnan tutkimushankkeessa on jollain tavalla yhteys lasten ja nuorten liikuntaharrastukseen. Tutkimukseen jaettiin yhteensä 2,8 miljoonaa, josta 1,3 miljoonaa on arvioitavissa lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen. Rahoitetut hankkeet, joissa on jonkinlainen yhteys lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseen:

- Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa - LIITU -tutkimuksesta aiheutuviin kustannuksiin (80 000 €)
- Tuloskortti-Lasten ja nuorten liikunta Suomessa 2016 (50 000 €)
- Objektiivinen fyysisen aktiivisuuden, paikallaanolon ja unen mittaaminen suomalaisissa väestötutkimuksissa (LIITU 2016, FINTERVEYS 2017, LIITU 2018) (100 000 €)
- Urheiluopistojen vapaan sivistystyön vuorokausien seurannan kehittäminen (12 000 €)
- Urheilun kiinnostukset - tutkimus (4 000 €)
- Changing physical activity and sedentary behaviours among adolescents in vocational schools: Evaluation of the Let´s Move It program in a cluster randomized controlled intervention trial (110 000 €)
- Aloitteville liikuntakerhojen ohjaajille suunnattu Hellisonin vastuutuntoisuuden malliin perustavan koulutusohjelman kehittäminen, toteuttaminen ja arviointi (70 000 €)
- Liikunta- ja urheiluseurat muutoksessa – 30 vuoden pitkittäistutkimus (45 000 €)
- Taitavat tenavat (Skilled Kids) (70 000 €)
- Muutokset terveydessä, terveyskäyttäytymisessä, liikunta-aktiivisuudessa sekä passiivisessa ajanvietossa liikuntaseuratoimintaan osallistuvilla ja osallistumattomilla nuorilla. - Terveyttä Edistävä Liikuntaseura kohorttitutkimus (145 000 €)
- "Skeittaukseen ei tarvita jalkoja vaan kavereita" - Vammaiset nuoret liikunnallisissa nuorisokulttuureissa. (75 000 €)
- Lasten ja nuorten fyysisen aktiivisuuden ja fyysisen passiivisuuden syyt ja yhteiskunnalliset seuraukset (80 000 €)
- Achievement motivation and motor performance as determinants of sustained involvement in sport and physical activity settings among 10-12 years old children. (100 000 €)
- Fyysisen aktiivisuuden ja kunnon muutoksiin vaikuttavat tekijät murrosiässä - Liikkuva koulu -ohjelman seurantatutkimus (75 000 €)
- Istuvaan elämäntapaan vaikuttavat tekijät elämänkulun eri vaiheissa (100 000 €)
- Kentiltä kabinetteihin: Liikunnan kansalaistoiminnan läpileikkaus (80 000 €)
- Liikunta-aktiivisuutta määrittävät tekijät elinkaaressa lapsuudesta keski-ikään (100 000 €)

4.5 Muiden hallinnonalojen rahoitus

Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonala

Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonalan rahoituksessa voidaan tunnistaa yksittäisiä pisteittäisiä harrastustoimintaan välillisesti liittyviä toimia. Suurin osa näistä toimista liittyy kansalliseen liikkumisen ohjaukseen. Liikkumisen ohjaus on osa uutta, liikenteen kysynnän hallintaa painottavaa ajattelutapaa. Se on tullut tarkastelujaksolla osaksi suomalaista liikennepolitiikkaa. Liikkumisen ohjauksesta vastaa Liikennevirasto ja se käyttää ohjelmien hallinnoinnissa Motivaa.

Liikkumisen ohjauksen valtionavustuksissa (2012–) sekä liikkumisen ohjauksen ohjelman erillisrahoituksessa (2010–2014) on tarkastelujaksolla yksittäisiä valtionavustushankkeita, jotka välillisesti liittyvät myös lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksiin. Pääpainopiste on ollut pyöräilyn ja kävelyn edistämisessä. Esimerkkejä tämän tyyppisistä hankkeista ovat:

- (Älykkään) liikkumisen suunnitelmat, jotka tukevat harrastusmahdollisuuksien saavutettavuutta
- Lasten ja nuorten älykkääseen liikkumiseen vaikuttaminen (erilaisten kulkumuotojen integrointi, kestävän liikunnan huomioiminen, koulujen liikkumissuunnitelmat)
- Vähentää lasten ja nuorten harrastuksiin kuljettamista liikunnan palvelurakennetta muuttamalla.
- Menetelmällisesti osallistaa lapset ja nuoret liikkumisen suunnitteluun osana hankkeita.

Hankkeet lähtevät usein kestävästä liikkumisen ohjauksesta ja joissakin näistä hankkeista on mukana harrastusten saavutettavuutta joukkoliikenteellä, kävelyllä tai pyöräilyllä. Tämän tyyppisten välillisten hankkeiden volyymi on vuositasolla yhteensä noin 30 000–50 000 euroa.

Vuoden 2016 osalta Liikkumisen ohjauksen valtionavustuksia myönnettiin reilulla 900 000 eurolla 44 hankkeeseen. Näistä vain muutamat hankkeet koskettivat välillisesti lapsia ja nuoria. Näkökulmana näissä oli usein kävelyn ja pyöräilyn lisääminen tai kohderyhmän osallistumisen edistäminen joukkoliikennesuunnitteluun. Näissä liikkumisen suunnittelun hankkeissa voi nousta esiin myös harrastusten saavuttaminen kestävillä liikkumismuodoilla, mutta toiminnan tuloksista ei ole raportoitu tästä näkökulmasta.

Maa- ja metsätalousministeriön hallinnonala

Hallinnonalan rahoitus muodostuu maaseudun kehittämishankkeiden rahoituksesta sekä rakennerahastovaroista. Vuosina 2007–2013 maaseudun kehittämisrahoituksessa hanke- ja yritystoiminnan rahoitus on jakaantunut taulukon 1 mukaan.

Taulukko 1. Hanke- ja yritystoiminta ohjelmakaudella 2007–2013

	kpl	€/hanke
Hyväksytyt hanke- ja yritystukihakemukset yhteensä	16463	
joista kehittämishankkeita	5788	keskimäärin n. 100 000
joista tietoliikennehankkeita	76	keskimäärin n. 300 000
joista yritystukia	10599	keskimäärin n. 13 000
Leader-ryhmien rahoittamat hankkeet (sis. edelliseen)	7561	
joista kehittämishankkeita	4317	keskimäärin n. 37 000
joista yritystukia	3244	keskimäärin n. 10 000

Valtaosa harrastustoiminnan näkökulmasta relevanteista kehittämishankkeista on rahoitettu toimintalinjassa 3 "Maaseutualueiden elämänlaatu ja maaseudun elinkeinoelämän monipuolistaminen" sekä Toimintalinjassa 4 "Leader" -toiminta.[26] Maaseudun kehittämisohjelman loppuraportin mukaan kehittämishankkeilla parannettiin maaseudun infrastruktuuria, lisättiin maa- ja metsäta-

[26] Kehittämishankkeita rahoitettiin eniten (321) maaseudun elinkeinoelämän ja maaseutuväestön peruspalvelujen kehittämistä. Myös ammatilliseen koulutukseen ja tiedottamisen toimenpiteistä (111) ja (331) rahoitettiin runsaasti hankkeita. Näiden toimenpiteiden kiinnostavuus ja tarve perustuu osittain maaseudun palvelujen harventumisesta ja uusista haasteista, joihin tarvitaan uusinta tietoa, uudistumista ja uusia ratkaisuja. Myös ns. innovaatiotoimenpide (124) oli suosittu ja sillä pystyttiin vastaamaan uusien ratkaisujen kehittämisen tarpeeseen. (MMM 2016)

lousyrittäjien sekä muiden maaseudun yrittäjien osaamista ja yhteistyötä sekä parannettiin mm. nuorten osallistumismahdollisuuksia ja harrastusmahdollisuuksia kotiseudullaan. Arvioinnin perusteella (MMM 2015) lisääntyvä vuorovaikutus lisäsi kylien elinvoimaisuutta, elinkeinoelämän toimintamahdollisuuksia ja harrastustoimintaa. Työllistämisen kautta ja yhteistyöllä eri toimijoiden kesken lisättiin maahanmuuttajien ja kantaväestön kaksisuuntaista kotoutumista ja purettiin ennakkoluuloja.

Arvioinnin (MMM 2015) kyselyn perusteella noin 10 % hankkeista ovat kohdentuneet jollain tapaa harrastustoimintaan. Hankkeiden kohteena mainittiin erilaiset vapaa-ajan harrastusmahdollisuudet (liikunta, metsästys, ammunta, moottoriurheilu, kulttuuri). Arvioinnin vastaajajoukko oli erittäin suppea. Jos kuitenkin ajatellaan, että noin 10 % kaikesta näistä hankkeista olisi kohdistunut harrastustoiminnan edistämiseen, ja vieläpä lasten ja nuorten toimintaan, tarkoittaisi tämä laskennallisesti 500 hanketta rahoituskaudella kokonaissumman ollen yli 30 miljoonaa euroa. Hankkeiden seuranta ja arviointi noudattaa ao. rakennerahoitusinstrumentin seurantamallia, jolloin tietoa vaikutuksista harrastustoiminnan edistymisen näkökulmasta ei ole saatavissa.

Vuosien 2014–2016 aikana Maaseudun kehittämisohjelman (2014–2017) hankerekisterissä on n. 386 käynnistynyttä hanketta, joiden hankekuvauksessa viitataan sanaan harrastaminen. Näistä lapsiin ja nuoriin suoraan kohdistuvia hankkeita on 55. Hankkeiden rahoitus on yhteensä 5,9 miljoonaa euroa hankkeen keskikoon ollessa n. 100 000 euroa. Hankkeiden toteuttajista valtaosa on paikallisen tason kylä-, liikunta- tai kulttuuriyhdistyksiä. Sisällöllisesti kehittämistoiminta jakaantuu:

- Harrastusympäristöjen perustamiseen (esim. Liikuntahallit tai -tilat, Frisbeegolf-radat, ratsastukseen tarvittavat tilat ja kentät)
- Lasten ja nuorten harrastusympäristöjen kunnostukseen (esim. koulun pihat ja leikkipaikat, urheilukentät, pururadat, uimapaikat, hiihtoreitit)
- Harrastustoimintaan aktivointiin ja aktivoinnin kokonaiskoordinaation kehittämiseen (esim. liikkumisen innostamiseen)
- Uusien innovaatioiden hyödyntämiseen harrastustoiminnan edistämisessä (esim. 3D-teknologia)
- Harrastusvälineiden hankintaan
- Harrastustarpeiden selvittämiseen
- Harrastelijateatteritoiminnan kehittämiseen.

Lisäksi Maa- ja metsätalousministeriö tukee 4H-toimintaa, jonka tarkoituksena on muun muassa edistää maaseudun elinvoimaisuutta ja vetovoimaisuutta asuinympäristönä tarjoamalla monipuolista harrastus- ja palvelutoimintaa, työllistämällä nuoria sekä tarjoamalla heille mahdollisuuksia yrittäjyyden kokeilemiseen omalla kotiseudullaan. Vuonna 2016 yleisavustus 4H-toimintaan oli 3,9 miljoonaa euroa.

Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonala

Maahanmuuttajien osalta opetus- ja kulttuuriministeriö on omissa kehittämisohjelmissaan huomioinut maahanmuuttajien harrastusmahdollisuuksien saavuttamista. Työ- ja elinkeinoministeriö jakaa valtionavustuksen erityisavustuksena järjestörahoitusta, jonka tarkoituksena on edistää kolmannen sektorin tekemää kotouttamistyötä. Osassa näistä avustuksista harrastustoiminta voi

olla välineenä tai keinona kotoutumiselle. Vuonna 2016 avustustaso oli 800 000 euroa ja sitä myönnettiin kaikkiaan 11 hankkeelle.

Ympäristöministeriön hallinnonala

Ympäristöministeriö ja ELY-keskukset myöntävät harkinnanvaraisia valtionavustuksia ympäristönhoitoon, T&K-rahoitusta sekä Life-hankkeiden rahoitusta. Näistä harrastustoimintaan liittyviä avustuksia ei käytännössä ole. Ympäristöjärjestöille ympäristöhoitoon ja -kasvatukseen myönnettävissä valtionavustuksissa[27] voidaan tunnistaa yksittäisiä hankkeita, jotka voivat kytkeytyä myös eri ikäisten ihmisten harrastamiseen. Tällainen esimerkki on Mannerheimin Lastensuojeluliiton Järvi-Suomen piirin Mummon kanssa mustikkaan -hanke (10 000 euroa), joka tuottaa paikallisia malleja ylisukupolvitoiminnan toteuttamiseen luontokohteissa.

Ulkoasianministeriön hallinnonala

Ulkoasianministeriön hallinnonalalla on hyvin välillisesti lasten ja nuorten harrastustoimintaan liittyviä tavoitteita tai toimenpiteitä. Ulkoasiainministeriö myöntää valtionavustuksia suomalaisille kansalaisjärjestöille ajallisesti ja paikallisesti rajattuihin kasvatuksellisiin hankkeisiin. Rahoituksella edistetään mm. kansalaisjärjestöjen taholta ihmisoikeus- ja tasa-arvokasvatusta ja sillä voi olla välillisesti merkittävä suhde harrastustoiminnan edistämiseen. Järjestöt myös tuottavat mm. opetukseen sopivia materiaaleja, ja organisoivat kampanjoita, tempauksia, koulutuksia, työpajoja, tapahtumia ja julkaisuja käytännön työkaluiksi globaalin tietoisuuden vahvistamiseen. Osalle hankkeisiin osallistuvista nuorista kansalaisvaikuttaminen ja vapaaehtoistyö voivat olla myös ohjattua harrastustoimintaa samalla periaatteella kuin esimerkiksi nuorisojärjestöissä. Ulkoasiainministeriö myöntää suomalaisille kansalaisjärjestöille myös valtionavustuksia kehitysyhteistyöohjelmiin. Ns. ohjelmatuen avulla ei suoranaisesti edistetä harrastustoimintaa, mutta yhtä lailla rahoitettavissa järjestöissä voi itsessään olla nuorten hallitus ja nuorten omia verkostoja, jotka antavat puitteet harrastustoiminnalle ja vapaaehtoistyön kautta määrittyvään harrastustoimintaan.

EU-rahoitus

Erasmus +

Vuonna 2014 käynnistynyt EU:n koulutus-, nuoriso- ja urheiluohjelma Erasmus+ mahdollistaa rahoituksen ohjelman mukaiseen toimintaan liikunnan alalla. Ohjelmassa painotetaan erityisesti ruohonjuuritason urheilua ja urheilutoimintojen tavoitteena ovat urheilun integriteettiin kohdistuvien rajat ylittävien uhkien, urheilun hyvän hallinnon ja urheilijoiden kaksoisurien edistäminen. Lisäksi tavoitteina on edistää vapaaehtoistyötä sekä sosiaalista osallisuutta, yhtäläisiä mahdollisuuksia ja tietoisuutta terveyttä edistävän liikunnan merkityksestä.[28]

Erasmus +-ohjelmasta on rahoitettu myös hankkeita, joissa suomalaiset toimijat ovat olleet kehittämässä yhdenvertaisia harrastusmahdollisuuksia. Tällainen on vuonna 2016 käynnissä ollut Valtti-ohjelman pilotti osana kansainvälistä SEDY-hanketta (Sport Empowers Disabled Youth), jossa

[27] Ympäristökasvatuksen ja -valistuksen hankeavustukset, ELY-keskus: http://www.ely-keskus.fi/web/ely/avustukset-ymparistokasvatus#.WhPnLnjJgXV

[28] http://www.cimo.fi/ajankohtaista/erasmusplus_uutisia/

VAU ry on suomalaisena toteuttajana. Ohjelman avulla pyritään löytämään erityistä tukea tarvitseville lapsille liikuntaharrastus. Pilotissa testattiin mallia, jossa henkilökohtainen vammaisliikunnan konsultti tai ohjaaja eli Valtti toimii harrastuksen pariin saattajana erityistä tukea tarvitsevalle lapselle tai nuorelle. Tulokset ovat olleet erittäin hyviä, ja Valtti-ohjelma jatkuu myös 2017 OKM:n rahoittamana.[29]

ESR-hankkeet

Rakennerahastoista on rahoitettu myös harrastustoimintaa. Ohjelmakaudella 2014–2020 rakennerahaston toimintalinja 4 poikkileikkaavissa tavoitteissa on nostettu esiin yhdenvertaisuuden näkökulmasta, että "kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan toimialoilla on tärkeä merkitys syrjäytymisen ennalta ehkäisemisessä ja ihmisten hyvinvoinnin lisäämisessä". Tuettavat hankkeet ja toiminta edistävät yhtäläisten mahdollisuuksien toteutumista ja syrjimättömyyttä.

Hankkeita kokoavasta RR-tietokannasta hakusanalla harrastus tulee 25 hanketta, mikä ei kata kuitenkaan kuin osan rahoituksella tehtävästä kehittämistyöstä. Vuodesta 2014 käynnissä olevia hankkeita ovat esim.

- Erityisnuorten osallisuutta edistävä Erityisnuoret ja digiajan osallisuus – #ERNOD -hanke, jossa edistetään nuorten osallistumista seuratoimintaan[30].
- Työllistymisen ja työmarkkinoilla pysymisen edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävässä Vakaa-hankkeessa kohderyhmänä on nuoria aikuisia ja aikuisia, ja liikunnallisen harrastuksen tukemisella on edistetty laajemmin hyvinvointia. Harrastus on voinut olla tyypillisesti yksi ohjauksen tavoite ja tulos muiden mukana, kun kohderyhmänä on ollut syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat nuoret (esim. Mun startti).
- Innovaatiotoiminnan tukemisen teeman alla on ollut Koulutus Kannus -selvityshanke, jossa monien eri tavoitteiden joukossa mm. Kannuksen lukion tutor-opiskelijat opastavat uusia opiskelijoita kulttuuri- ja liikuntaharrastuksiin.
- Osallistava ja liikunnallinen teatteri -hankkeen päätavoitteena on lisätä nuorten osaamista ja osallisuutta yhteiskunnassa esittävän taiteen (teatteri ja sirkus) sekä liikunnan menetelmin. Päätavoite saavutetaan luomalla ja vakiinnuttamalla paikallistasoilla toimintamalleja liikunta-, esittävän taiteen ja nuorisoalan toimijoiden yhteistyölle sekä testaamalla, kehittämällä ja mallintamalla nuoria osallistavia ja nuorten kansalaisaktiivisuutta tukevia menetelmiä esittävän taiteen ja liikunnan aloille.[31]
- Suomen Palloliitto, jalkapalloseurat sekä Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto SAKKI ry toteuttavat "Hyvää seuraa – nuorten osallistaminen seuratoimintaan" -projektin. Hankkeessa jalkapalloseurat käynnistävät matalan kynnyksen harrastejalkapallotoiminnan 16-20-vuotiaille ammatillisissa oppilaitoksissa opiskeleville nuorille.[32]

---

[29] https://www.vammaisurheilu.fi/ajankohtaista/valtti

[30] https://nuorisoseurat.fi/jarjesto/hankkeet/ernod-hanke/

[31] http://www.wau-ry.fi/osallistava-ja-liikunnallinen-teatteri/

[32] Nuoret koulutetaan ja osallistetaan seuran vapaaehtoistoimijoiksi tekemään, oppimaan ja vaikuttamaan. Hankkeessa edistetään nuorten hyvinvointia ja elämänhallintataitoja, edistetään opiskelumotivaatiota sekä vahvistetaan työelämätaitoja. Hanke on osa Palloliiton suomalaisen jalkapallon ja futsalin toimintastrategian 2016-2020 "elinvoimainen seura" -valintaa sekä pääsarjaseurojen kasvupaketti -kehitysohjelmaa. http://seuraohjelma.fi/seuranhallinto/seura-jasidosryhmayhteistyo/esr-hanke2016-2018

5 Yhteenveto

Tässä luvussa on esitetty yhteenveto selvityksen keskeisimmistä havainnoista.

5.1 Harrastamisen yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen

Lasten ja nuorten harrastuneisuutta voidaan pitää korkeana: noin 90 prosentilla lapsista on jokin harrastus ja 80 prosentilla lapsista on *mieluisa* harrastus. Luku laskee hieman iän myötä: 7–10-luokkalaisista vajaalta kolmannekselta puuttuu mieluisa harrastus. Kaikkien lasten ja nuorten harrastuneisuus on käytännössä mahdoton tavoite, eikä sitä voida pitää realistisena tavoitteena. Harrastamisen merkitystä on korostettu viime vuosina voimallisesti, jolloin vaarana on, että sen puutteesta voi tulla jo lapsia ja nuoria leimaava tekijä. Voidaan myös kysyä, miksi jokaisella lapsella tulisi olla harrastus, jos lapsella on muuta mielekästä tekemistä (vaikka se ei täyttäisi harrastuksen kriteereitä). Kysymys on pohjimmiltaan siitä, tavoitetaanko ja mahdollistetaanko harrastustoiminta nykyisillä toimenpiteillä niille, joille harrastamattomuus merkitsee hyvinvoinnin puutetta tai elämänlaatua heikentävää passiivisutta. Toinen keskeinen kysymys on, toimivatko harrastusympäristöt turvallisina ympäristöinä, joissa jokaisen lapsen ja nuoren on mahdollista harrastaa ja toteuttaa itseään. Noin 15 %:lla nuorista on ainakin yksi toimintarajoite tai vamma, joka häiritsee päivittäisiä toimia. Toimintarajoitteilla on selkeä yhteys syrjivään kiusaamiseen myös harrastuksissa (liittyen ulkonäköön, sukupuoleen, vammaisuuteen, ihonväriin, kieleen, uskontoon tms.), mutta myös heikompaan liikuntasuosituksen mukaiseen liikkumiseen.

Nuorten liikunnan harrastamisaktiivisuus laskee murrosiässä, ja asiaan on kiinnitetty jo jonkin verran huomiota. Erityisesti seuraharrastamisen lopettamisen merkittäviä syitä ovat kyllästyminen lajiin tai lajin innostavuuden tai hauskuuden puute (Kokko ja Mehtälä, 2016). Ilmiön taustalla on tunnistettu mm. se, että lapset ja nuoret ovat kiinnostuneet useista eri lajeista ja harrastusmahdollisuuksista. Vaikka drop-out -ilmiöön on kiinnitetty huomiota informaatio-ohjauksen tasolla ja erityisavustusten painopisteillä, harrastuspalveluiden rahoituksen rakenne ei pääsääntöisesti tue ilmiöön puuttumista. Vallitsevat harrastuspalvelut toteuttavat yhä intensiivistä yhden lajin/harrasteen -periaatetta. Myös uusien sekä lapsia että nuoria kiinnostavien lajien edistämistä on tuettu liikuntajärjestöjen valtionosuusjärjestelmän ohjauksen hienosäädöllä, seuratuen rahoituksen painopisteillä, nuorisojärjestöjen yleisavustuksilla, taiteen perusopetuksen opetussuunnitelmatyöllä, kulttuurin kärkihankkeella ja matalan sitoutumisen kynnyksen kerhotoiminnan edistämisellä. Silti monilajisuuden ja laadukkaan "höntsäharrastamisen" näkökulman laajentaminen harrastuksissa näyttäisi olevan yhä tarpeen.

Harrastusten hinta lasten ja nuorten harrastustoiminnan esteenä on ollut koko seuranta-ajan esillä. Asia on nostettu viime vuosina voimakkaammin agendalle ja laajemmin yleiseen keskuste-

luun, kun vuonna 2016 julkaistiin harrastamisen hinta -raportti, jossa keskityttiin liikuntaharrastuksiin. Hintaa on kuitenkin seurattu vain liikunnan osalta; esimerkiksi taiteen perusopetuksen käyttäjämaksujen hintakehitykseen ei ole kiinnitetty huomiota. Valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusta lasten ja nuorten harrastamisen hintaan ei ole jäljitettävissä. Jos pohditaan harrastuksiin osallistumisen sosioekonomisten edellytysten turvaamista, kunta on keskeinen edellytyksien mahdollistaja. Harrastusten hintaan on pyritty vaikuttamaan kuntien käyttömaksupolitiikan seuraamisella, seuratuen hintakatolla ja eri osallistumismaksujen rajoituksilla koskien erityisavustusten rahoitusehtoja. Vaikka suurin osa kunnista tarjoaa seuroille maksuttomat harjoitusvuorot lasten ja nuorten harjoitusten järjestämiseen. TeaViisarin (2016) tulosten mukaan liikuntavuorot ovat liikunta- ja urheiluseuroille maksullisia yhä useammassa kunnassa, vaikkakin maksut voivat olla nimellisiä. Myös seuratuen vaikutukset hintaan ovat olleet toistaiseksi vähäisiä: suuri osa seuroista näkee, ettei seuratuki ole vaikuttanut hintaan mitenkään tai että seuratuki on korkeintaan väliaikaisesti ehkäissyt hintojen nousemisen (Hentunen ym. 2016).

Lasten ja nuorten osallistaminen ja kuuleminen on vahvistunut. Lasten ja nuorten äänen kuuluminen on vahvistunut seuranta-aikana ja se on jo huomioitu pääosin vuoden 2016 rahoituksen painopisteissä ja valintakriteereissä. Vahva esimerkki on kulttuurin kärkihanke taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden parantamiseksi, jossa velvoitetaan koululaiskyselyn tulosten hyödyntämistä rahoitusta suunnattaessa. Osallisuuden vaade sisältyy nuorisolakiin, ja nuorisojärjestöjen osalta lasten ja nuorten osallisuudesta on kysytty vuoden 2015 avustushakemuksista lähtien ja selvityksissä vuoden 2014 selvitysvuodesta lähtien. Ensimmäinen pisteytetty arvopohja-arvio on voitu tehdä vasta vuonna 2017 voimaan tulleen uuden nuorisolain myötä. Sen sijaan esimerkiksi seuratoiminnan kehittämishankkeissa lasten ja nuorten osallistaminen oli erityisenä painopisteenä vain 11 %:ssa vuonna 2016 rahoitetuista hankkeista. Työtä lasten ja nuorten osallistamisen suhteen on yhä syytä jatkaa.

Harrastuspalveluiden alueellinen saatavuus vaikuttaa keskeisesti yhdenvertaisiin harrastusmahdollisuuksiin. Alueellisen saatavuuden näkökulma on tavoitteellisimmin sisällytetty AVIen jakamiin paikallisen harrastustoiminnan tukiin. Kokonaiskuva rahoituksen suuntautumisesta on vielä vaillinainen. Seuratuen seurannassa on kiinnitetty huomiota siihen, että rahoitetut hankkeet kohdentuvat tietyille aluille. Kulttuurin puolella taiteen perusopetuksen osalta asiaan on myös kiinnitetty säännöllisesti huomiota. Valtakunnallisten nuorisoalan järjestöjen yleisavustuksen arvioinnissa otetaan huomioon toiminnan alueellinen kattavuus. Alueellinen saatavuus on painopisteenä myös Opetushallituksen kerhotoiminnan kehittämisrahoituksessa, itseisarvona aamu- ja iltapäivätoiminnassa ja liikkuva koulu -ohjemassa. Mm. AVIen peruspalveluiden arvioinnilla, TeaViisarilla ja kouluterveyskyselyllä seurataan nuoriso- ja liikuntapalveluiden kuntakohtaista saatavuutta eri näkökulmista. Tietoa on paljon saatavilla, mutta rahoitusinstrumenttien sähköisen järjestelmän puute aiheuttaa sen, että kokonaiskuvaa toimenpiteiden kohdentumisesta ei saada muodostettua ilman mittavia erillisponnisteluja.

Yhdenvertaisuuden ja asenteellisen esteettömyyden edistämisen eteen on tehty runsaasti ohjaus- ja vaikuttamistyötä. Toimintarajoite ja etnisyys altistavat herkemmin syrjinnälle ja niihin liittyy ulossulkevia käytäntöjä. Yhdenvertaisuuden edistämisen tavoitteet sisältyvät vahvasti selvityksen seuranta-aikana tehtyihin lainsäädäntöuudistuksiin (liikuntalaki, nuorisolaki ja kokoava yhdenver-

taisuuslaki), ja mm. vuonna 2016 käynnistynyt Merkityksellinen Suomessa -toimintaohjelma pitää sisällään erilaisia tavoitteita asian edistämiseksi (ml. punainen kortti rasismille -hankkeen laajentamisen eri lajeihin).

Yhdenvertaisuuden edistäminen on myös sisäänkirjoitettu rahoitusinstrumenttien ehtoihin. Periaatteiden toteutumista ei kuitenkaan seurata kattavasti. Yksittäisten rahoitusinstrumenttien osalta on saatavissa jotain tietoa. Esimerkiksi LIKES-tutkimuskeskuksen toteuttaman seurannan mukaan maahanmuuttajien kotouttaminen liikunnan avulla -erityisavustuksen hankkeissa ei ole nostettu esiin erityisiä kehittämistoimia, joissa huomioitaisiin kantaväestön asenteet ja rakenteellinen syrjintä. Seuratuen osalta saadaan laajapohjaisesti tietoa vain hakemusvaiheesta, mutta ei toteutuksesta. Myös rahoitusta saavien järjestöjen yhdenvertaisuussuunnittelun voi nähdä suoraan edistävän tavoitteen toteutumista, mutta yleisavustusta saavien liikuntajärjestöjen suunnitteluvelvoitteen ollessa vasta tuore, suunnitelmien taso ja ymmärrys toimeenpanosta voivat vaihdella paljon. Kokonaiskuvaa siitä, kuinka rakenteellisen ja asenteellisen syrjinnän ulottuvuuksia tunnistetaan tai niihin puututaan, ei ole vielä saatavilla.

Tuettuja osallistumiskynnystä madaltavia toimintamalleja on kehitetty, mutta niiden hyödyntäminen näyttäytyy sattumanvaraiselta. Ensisijaisena toimenpiteenä osallistumisesteiden madaltamiseen on ennakkoluuloton asenne, jonka myötä voidaan etsiä erilaisia vaihtoehtoja ja tapoja mukauttaa toimintaa. Näitä ovat esimerkiksi tuetut lajikokeilut, tutustumiset ja apuvälineiden mahdollistaminen vammaisten lasten ja nuorten kohdalla. Tavoitettaessa nuoria, joiden osallistumiskynnys voi olla korkea muista syistä, tiedotuksen ja viestinnän merkitys nousee merkittävämmäksi. Edellä mainituista toimintatavoista on hyviä kokemuksia ja malleja, joista viestintä näyttäytyy kuitenkin vähäiseltä. Vaikka fyysisen esteettömyyden osalta uudisrakentamista sitoo tiukat esteettömyysnormit, myös tilojen saavutettavuus ja esteettömyys ovat yhä keskeinen haaste liikuntarajoitteisille.

Erityistä tukea tarvitsevien tai vammaisten lasten ja nuorten soveltavaan liikuntaan on kiinnitetty entistä enemmän huomiota, mutta edelleen satunnaisesti. Edistysaskelia nähdään tapahtuneen lasten ja nuorten liikuntaohjelman aikana (ks. luku 4.4). Kulttuurin puolella on kiinnitetty strategiatasolla laajemmin huomiota kulttuurin saavutettavuuteen, mutta lasten ja nuorten suoran harrastustoiminnan tuessa se näkyy heikommin. Selvityksen tarkastelujaksolla normiohjauksella on yhä vahvemmin edistetty yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden huomioimista ja sitovuutta. Myös vuonna 2015 voimaan astunut liikuntalaki sisältää laaja-alaisesti erityisryhmien liikuntaa tukevia lähtökohtia. Kuntien tehtävissä korostuvat laaja-alainen yhteistyö ja liikuntapalveluiden tarjoaminen eri väestöryhmille. Kuntakohtaiset erot ovat yhä silti suuria. Eroa korostaa myös järjestötoiminnan puute pienemmillä paikkakunnilla.

Valtion liikuntaneuvoston julkaisun "Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa" (2016) suosituksissa nostetaan esiin kaksoisstrategian noudattaminen: Kun yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon idea on saatu vakiintumaan toiminnan ja päätöksenteon taustalle, on myös erityisliikunnan piiristä nykyistä helpompi astua yleisten liikuntapalveluiden piiriin. Ideana on, että yhdenvertaisuus ja tasa-arvo voivat toteutua vain, kun jokaista henkilöä kohdellaan yksilönä, ei ulkopuolelta määritellyn ryhmänsä edustajana. Kaksoisstrategian toteutumisesta harrastustoiminnassa ei

voida aineiston perusteella tehdä kuin suuntaa antavia arvioita: Soveltavalla liikunnalla ei ole valtion budjetissa omia momentteja, vaan sen määrärahoja sisältyy useisiin tilijaottelun kohtiin. Soveltavan liikunnan kehittämistyötä on tehty kahdessa liikunnallisen elämäntavan valtakunnallisessa/alueellisessa hankkeessa, noin seitsemässä prosentissa Liikkuva koulu -hankkeita, ja noin 10 % seuratuen hankkeita. Liikuntajärjestöjen vuoden 2016 avustuspäätösten yhteenvedon perusteella soveltavaa tai vammaisurheilua edistää kolme palvelujärjestöä ja yhteensä 16 lajiliittoa 34:stä eli noin kaksi viidestä.

Tavoitteiden tasolla edistystä on tapahtunut. TEAviisari (2016) -vertailutietojärjestelmän mukaan joka toinen kunta oli määritellyt tavoitteet soveltavan liikunnan edistämiseksi, kun vain reilu viidennes kunnista oli tehnyt tämän maahanmuuttajien liikunnan osalta. Suurin osa tavoitteita määritelleistä kunnista oli myös määritellyt resurssit tavoitteiden toteutumiseksi. AVIn vuoden 2015 peruspalveluarviointien perusteella käyttömaksupolitiikassa painotetaan soveltavan liikunnan ryhmiä vain 5 %:ssa. Keväällä 2018 julkistetaan erillinen selvitys valtionhallinnon toimenpiteistä ja ohjauskeinoista sekä tilannekatsaus kuntien toiminnasta soveltavan liikunnan osalta eri ikäryhmissä.

Lasten ja nuorten kulttuuritoiminnan perustana ovat YK:n ihmisoikeuksien yleissopimusten mukaiset oikeudet sekä Suomen lainsäädäntö, jossa määritellään koulutuksen, vapaan sivistystyön ja kuntien kulttuuritoiminnan tasa-arvoisuuden normiperusta. Lasten kulttuuriharrastuksen saavutettavuuden edistäminen on tapahtunut seuranta-aikana edistämällä yleisemmin lastenkulttuuria. Vaikka lasten ja nuorten harrastustoimintaa ei ole suoraan nostettu esiin kaikissa vammaisten henkilöiden kulttuurin saavutettavuutta korostavassa ohjauksessa (mm. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuusohjelma 2006–2010), niihin on voitu viitata poikkileikkaavasti eri harrastustoiminnan edistämistä koskevissa toimissa. Vuoden 2014 lasten kulttuuripoliittisessa ohjelmassa on kiinnitetty huomiota myös saavutettavuuteen. Avustusta vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen on kohdennettu laajasti eri ikäryhmiä leikkaavasti. Vammaisyhteisöjen kulttuuritoiminnan ja kulttuurin saavutettavuus on kymmenen vuoden aikana edistynyt, mutta yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia on tunnistettu yhä rajoittavan fyysiset ja asenteelliset esteet (Lahtinen ym. 2017.).

Maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöryhmien huomiointi on ollut koko tarkasteluajan läpileikkaava teema. Tätä on tukenut yhdenvertaisuutta korostava normiohjaus ja luonnollisesti maahanmuuttajien kasvava määrä, johon on täytynyt reagoida. Valtioneuvoston vuonna 2008 tekemässä periaatepäätöksessä liikunnan edistämisen linjoista asetettiin yhdeksi tavoitteeksi liikunnan lisääminen erityistoimia vaativien väestöryhmien keskuudessa. Erityistoimien kohderyhmänä mainitaan liikkumisesteiset, maahanmuuttajataustaiset ja työttömät. Periaatepäätöstä vahvistettiin ministeriön maahanmuuttopoliittisissa linjauksissa (OPM 2009) maahanmuuttajataustaisten kotoutumista liikunnan avulla edistävällä kehitysohjelmalla, joka käynnistyi 2001. Lapset ja nuoret ovat olleet keskeinen hankkeiden kohderyhmä, ja etenkin pienet lapset ovat osallistuneet perheharrastusten kautta. LIKES-tutkimuskeskuksen toteuttamassa hankkeiden seurannassa ja arvioinnissa todetaan inkluusionäkökulman huomioinnin toteutuneen pääosin, mutta sen sijaan kehittämistoimia, joissa huomioitaisiin kantaväestön asenteet ja rakenteellinen syrjintä, on toistaiseksi vähän. Etnisten vähemmistöjen tai monikulttuurisuuden huomiointi harrastustoiminnassa on läpileikkaavana painopisteenä eri rahoitusinstrumenteissa. Käytännössä tietoa siitä, kuinka painopistettä on

toteutettu ja minkälaisia toimintamalleja on kehitetty, ei ole jäljitettävissä olemassa olevan seuranta-aineiston perusteella.

Vanhojen etnisten vähemmistöryhmien osalta on vielä heikommin tietoa: Valtioneuvoston periaatepäätös romanipolitiikan linjauksiksi (2010) sisältyy käynnistettäviä toimenpiteitä romanilasten ja -nuorten osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksien lisäämiseksi, mutta tietoa käytännön toimista asian edistämiseksi harrastustoiminnan saralla ei ole saatavilla. Käytännössä vuoden 2016 osalta romaneja ei ole huomioitu tavoitteiden tasolla kuin kahdessa harrastustoimintaan välillisesti linkittyvässä RAY:n hankkeessa. Kokonaiskuvan jäljittämistä heikentää se, ettei kaikista rahoitusmuodoista ole ollut saatavilla kohderyhmäkuvauksia, saati seurantatietoja.

Harrastusten sukupuolittuneisuuteen on jonkin verran kiinnitetty huomiota eri strategisissa linjauksissa: pojat ovat aliedustettuina kulttuuripalveluissa ja liikuntalajit ovat vahvasti sukupuolittuneet. Erityisesti liikunnan osalta asiaa on käsitelty laajemmin vuonna 2011 julkaistussa Liikunta ja tasa-arvo 2011 – Sukupuolten tasa-arvon nykytila ja muutokset -selvityksessä. Lisäksi Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmissa on kiinnitetty huomiota niin syrjintään kuin sukupuolittuneisiin käytäntöihin ja määritelmiin. Esimerkiksi LANUKE 2012–2015 väliarvioinnissa otettiin kantaa mm. siihen, että jaottelu tyttöjen ja poikien harrastuksiin ja lajeihin edesauttaa sukupuolten välistä segregaatiota ja nostettiin esiin sukupuolivaikutusten arvioinnin tärkeys. Erityisiä toimenpiteitä asian tiimoilta on pitkällä kaarella havaittavissa niukalti. Tasa-arvon edistäminen on nostettu esiin hakukriteereissä kehittämisavustuksissa. Vuoden 2016 rahoitusinstrumenttien osalta tasa-arvotavoitteiden huomiointi on pääsääntöisesti läpäisevästi mukana painopisteissä, mutta toteutumisesta on vain vähän tietoa, tai se ei ole systemaattista. Selkeimmin asiaa on edistetty maahanmuuttajien kotoutuminen liikunnan avulla -rahoituksessa, jossa painotetaan naisten osallistumista. Niin ikään nuorisojärjestöt joutuvat kuvaamaan hakemuksissa tavoitteita suhteessa tasa-arvon edistämiseen. Lajiliittojen yleisavustuksessa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien vaade rahoituksen edellytyksenä voidaan nähdä selkeästi asiaa edistävänä toimenpiteenä, mutta kuten edellä tuotiin esiin, toiminnallisen tasa-arvon edistämisen osalta käytännön toteutuksesta ei ole tarkempaa tietoa. Sukupuolivaikutusten arviointia estää mm. se, ettei rahoitusinstrumenteista ole saatavissa luotettavasti tietoa toiminnan kohteista, osallistujista ja toimenpiteistä asian edistämiseksi.

5.2 Tavoitteiden yhdenmukaisuus hallinnonalojen välillä

Yhteistyö opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön välillä on tiivistynyt tarkasteluaikana. Hallinnonalojen yhteistyön puutteen sijaan haasteena on tunnistettu pikemminkin hallinnonalojen sisäinen pirstaleisuus, poteroituminen, tai asian omistajuuteen kiinnittyvät tekijät, jolloin samaan tavoitteeseen voidaan pyrkiä montaa eri kautta ja eri keinoin. Vaikka yhdenvertaisen harrastustoiminnan edistämisen tavoitteet on kirjattu läpileikkaavasti, yhteistä selkeää strategista ohjelmaa, jossa lasten ja nuorten harrastustoimintaa olisi käsitelty eri toimijoiden näkökulmasta, ei ole tunnistettavissa. Viime vuosina useiden eri työryhmien tehtävänä on ollut käydä

läpi lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien toimenpiteitä ja edistämistä hieman eri näkökulmista.

Opetus- ja kulttuuriministeriötä ja sosiaali- ja terveysministeriötä lukuun ottamatta hallinnon alojen yhteistyö näyttäytyy ohuelta. Yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien edistämisen näkökulmasta asiaa on selkeimmin edistetty sisäministeriön (myöh. oikeusministeriön) informaatio-ohjauksella. Muiden hallinnonalojen omissa tavoitteissa, toimenpiteissä tai rahoituksessa harrastustoimintaan liittyvät kysymykset eivät näy edes välillisesti, tai kytkös on varsin heikko. Poikkeuksen muodostavat LVM:n liikkumisen ohjauksen toiminta, jossa kävely- ja pyöräilyharrastus voi edistää älykästä ja kestävää liikkumisen ohjausta sekä Maaseudun kehittämisrahoitus, jossa harrastustoiminnan avulla ylläpidetään maaseudun elinvoimaisuutta.

Rahoitetussa toiminnassa on hieman päällekkäisiä toimintoja muiden rahoitusten kanssa. Maaseudun elävöittämiseen tähtäävällä rahoituksella rahoitetaan niin liikuntapaikkarakentamista kuin myös suoraa harrastustoimintaa. Ympäristöministeriön puolella rahoitetaan pieniä ympäristökasvatuksen hankkeita, joista muutamat ovat kohdentuneet harrastustoiminnan edistämiseen. Ympäristöministeriö edistää kuitenkin yleisemmin rakennetun ympäristön ja rakentamisen esteettömyyttä, mutta harrastusnäkökulma ilmenee lähinnä vain opetus- ja kulttuuriministeriön eri työryhmien kautta. Ottaen huomioon, että yhdenvertaisen harrastustoiminnan selkeänä haasteena on tunnistettu harrastustoimintaan kulkeminen, liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonalan toimenpiteet ovat varsin vähäisiä. Liikunnan puolella OKM on vuosia edistänyt poikkihallinnollista työtä ja vetänyt erityisesti liikuntaharrastuksen edistämiseksi tähtäävää työryhmää kansalaisten terveysliikuntaan kannustavaksi. Yhteistyössä YM:n kanssa on tuotettu informaatio-ohjausta mm. liikuntaa suosivan elinympäristön suunnittelua ja rakentamista varten sekä kävelyn ja pyöräilyn tutkimushankkeita. Valtakunnan tason tietoa ei ole siitä, miten liikunnan ja liikkumisen näkökulma näkyy yhdyskuntasuunnittelussa ja kaavoituksessa. (Liikuntaneuvosto 2015:4).

OKM:n ja STM:n rahoitusinstrumenttien osalta on tunnistettavissa jonkin verran päällekkäisyyttä sekä toimijoiden että tavoitteiden tasolla. Järjestöjen ja liittojen yleisavustusten osalta keskustelu samojen toimijoiden rahoittamisesta on ollut vireillä jo jonkin aikaa. Tavoitteiden tasolla rahoituksessa on jonkin verran päällekkäisyyttä esimerkiksi päättyneen Lasten ja nuorten kehittämisohjelman rahoituksessa, Liikuntaa elämänkaarella -hankkeissa sekä RAY:n/STEA:n rahoituksessa. RAY:n/STEA:n rahoituksen painopiste on laajentunut erityisryhmistä laajemmin huomioimaan mm. sosioekonomisesti heikossa olevat ryhmät. Vastaavasti syrjinnän ehkäisemiseen ja erityisryhmien huomioimiseen tähtääviä kehittämishankkeita on myös osin EU-rahoitteisten ESR ja Erasmus + -ohjelmien kohteina.

5.3 Rahoituksen painopisteet

Rahoituksen painopiste on ollut koulupäivän liikunnallistamiseen ja kerhotoimintaan liittyvässä kehittämistyössä sekä vähän harrastavien saattamisessa harrastusten pariin. Tällä hetkellä Liikkuva koulu -ohjelma tähtää mm. liikuntasuositusten mukaiseen liikkumiseen ja edistää lasten ja nuorten terveysliikuntaa. Aamu- ja iltapäivä- sekä kerhotoiminnalla huolehditaan lasten yksinäisis-

tä aamuista ja iltapäivistä sen lisäksi, että toiminnalla halutaan mahdollistaa harrastusmahdollisuus myös niille, jotka eivät muuten pääse harrastusten pariin. Kulttuurin kärkihankkeella on erityinen tehtävä saattaa taide ja kulttuuri myös lasten ja nuorten saataville ja edistää harrastustoimintaa. Usean eri rahoituksen kohdentaminen eri kohderyhmille, jotka tavoittelevat paikoin samoja toimijoita, voidaan nähdä hukkaavan ja hajauttavan resursseja.

Liikunnan osalta kohderyhmissä on tapahtunut liikehdintää: liikuntaseurojen tuki muuttui vain lasten ja nuorten liikuntaharrastusta edistäväksi vuonna 2013. Lasten ja nuorten liikuntaa edistänyt liikuntaohjelma on osin korvattu laajempia kohderyhmiä koskevalla liikunnallisen elämäntavan tukemisen rahoituksella vuonna 2015. Liikunnan puolella mittavin rahoitus suunnataan järjestöjen yleisavustusten muodossa. Yleisavustus on kohdennettu laajemmalle kohderyhmälle, mutta tulosohjauksella painopistettä on suunnattu entisestään harrastustoimintaan. Tällöin toimenpiteitä ja vaikutuksia lapsiin ja nuoriin ei ole suoraan jäljitettävissä. Arviointia hankaloittaa myös järjestöjen itse määrittämät jäsenten ja lisenssien tilastoinnit. Liikuntaharrastamisen edistämisen osalta haasteet lasten ja nuorten harrastustoiminnan edistämiseksi liittyvätkin toimijakentän ja rahoituksen tavoitteisiin, ja niitä on käsitelty mm. useissa Liikuntaneuvoston katsauksissa. Yleisavustuksen seurannan kehittämisen osalta työ on vielä kesken. Yhdenvertaisuussuunnittelun valtavirtaistamisen ja vieminen tulosrahoitukseen näyttäytyy strategia- ja ohjelmatason näkökulmasta oikealta.

Koulupäivän eheyttämiseen ja liikunnallistamiseen suunnattua rahoitusta on ohjattu useista eri rahoituslähteistä eri vuosina. Rahoitusosuuksissa on ajanjaksolla liikehdintää, mutta kokonaisresursointi näyttäytyy saman suuntaisena. Liikkuva koulu -ohjelman kärhihankkeen osalta lisäresurssi näyttää kasvattavan hieman kokonaisuuden rahoitusta. Sen sijaan esimerkiksi Opetushallituksen kerhotoiminnan rahoitus on elänyt, ja pienentynyt vuonna 2016 kulttuurin kärkihankkeen käynnistyttyä. Käytännön haasteena harrastustoimintaa kehitettäessä on toimijakentän muotoutuminen eri toimintalogiikan pohjalle: kulttuurin kentällä on edistetty ammattitaiteilijoiden työtä ja taidekasvattajan näkökulmasta opetustuntien määrän kasvattaminen päiväsaikaan voidaan nähdä positiivisena. Lastenkulttuurikeskusten verkoston keskuksille tehdyn kyselyn mukaan yhteistyö koulujen kerhotoiminnan kanssa on ollut moninaista, mutta jos yhteistyötä ei ole ollut, syynä on nähty resurssien puute, mutta myös se, etteivät koulut kysy apua lastenkulttuurikeskuksilta kerhotoimintansa järjestämiseen (Vesikansa, 2015 Pulkkinen 2015 mukaan). Liikunnan suhteen haasteena on, että seuratoiminta perustuu pitkälti vapaaehtoistoimintaan, jolloin toimijoiden on haastavaa irrottautua koulupäivän aikaisen kerhotoiminnan organisoimiseen. OKM:n myöntämällä suoralla harrastustoimintaa tukevalla seuratuella on lähdetty myös tukemaan ensimmäisten työntekijöiden palkkausta, minkä voidaan pienessä mittakaavassa nähdä edistävät tavoitetta.

Kun opetus- ja kulttuuritoimen alalla lasten ja nuorten harrastustoiminnan kehittäminen ja toimintamahdollisuuksien edistäminen on ollut koko ajanjakson keskeinen tavoite, STM:n hallinnonalalla harrastustoiminnan edistäminen on ollut täysin välillistä. Tästä johtuen kokoavaa tietoa harrastustoiminnan edistämisestä ei ole saatavissa menneiltä vuosilta. Vuoden 2016 inventaari osoittaa, että rahoitus on varsin mittava, ja kehittämistyöllä edistetään heikommassa asemassa olevien ryhmien yhdenvertaisten harrastusmahdollisuuksien toteutumista paikallistasolla.

Koulutusasteittain tarkasteltuna painopiste harrastustoiminnan edistämisessä on ollut peruskoulussa, ja huomiota on kiinnitetty enenemässä määrin yläasteikäisiin, joiden liikuntaharrastuneisuus laskee alakouluikäisiin verrattuna. Koulutusasteittain tarkasteltuna huomiota siihen, että ammatillisen koulutuksen nuoret harrastavat ja liikkuvat vähemmän kuin lukion tai perusopetuksen opiskelijat on kiinnitetty vähemmän. Kehittämistyö vuonna 2016 on jäänyt järjestötukien varaan ja yksittäisiin kehittämishankkeisiin. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden heikompi harrastuneisuus ja liikunta on nostettu esiin yksittäisissä toimenpideohjelmissa. Vuoden 2008 liikuntaohjelmassa sekä LANUKE:n 2012-2015 väliarvioinnissa nostetaan esiin ammatillisen koulutuksen rooli nuorten liikuttajana. Tässä selvityksessä ei päästä käsiksi siihen osaan, jota rahoitetaan koulutusjärjestelmä kautta. Tiedostavat koulutuksen järjestäjät rahoittavat kampuksella tapahtuvaa harrastustoimintaa valtionosuudesta ja yhteistyössä kuntien kanssa. Toimenpiteet korkeakouluopiskelijoiden kohderyhmän osalta ovat olleet vähäisempiä. Korkeakoulujen merkitys on kuitenkin nostettu esiin valtioneuvoston periaatepäätöksessä liikunnan edistämisen linjoista (2008) ja vuonna 2010 käynnistyneessä työssä korkeakoululiikunnan suositusten kehittämiseksi. Vuoden 2016 osalta korkeakouluopiskelijat ovat olleet myös edunsaajina useassa liikuntaa elämänkaarella -rahoituksen valtakunnallisessa tai alueellisessa hankkeessa. Käynnissä oleva Liikkuva koulu -ohjelman laajentaminen toiselle asteella ja korkeakouluun voidaan nähdä selkeänä yhdenvertaisuutta edistävänä toimenpiteenä.

Aineiston perusteella on haastavaa jäljittää alle 29-vuotiaisiin työssä oleviin nuoriin aikuisiin suunnattuja toimenpiteitä. Kun toimenpiteitä ei kohdisteta tai seurantatietoja muodosteta nuorisolain määritelmän mukaisesti, kohderyhmä sisältyy laajaan aikuisten joukkoon. Elinkaariajattelun näkökulmasta asia ei näyttäydy erityisenä haasteena. Erityishuomiota tulee kuitenkin yhä kiinnittää nuoriin työelämän ulkopuolella oleviin aikuisiin.

Lähteet

Aira, A. ja Kämppi, K. toim. (2017). Kohti aktiivisempia ja viihtyisämpiä koulupäiviä. Liikkuva koulu -väliraportti 1.8.2015–31.12.2016. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 329.

Alanko, K. (2014). Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Nuorisotutkimusseuran/ Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 72. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto & Seta.

Anttila, A. (2017). HYVÄ VAPAA-AIKA – PARASTA OPPIA. Raportti vapaa-ajan tuen vaikutuksista nuorten sosiaalisiin suhteisiin, koulumenestykseen ja peruskoulun jälkeisiin valintoihin. Helsingin nuorisoasiainkeskus 2017.

AVI 2014. Taiteen perusopetuksen alueellinen saavutettavuus 2012. Aluehallintovirastojen peruspalvelujen arviointi. Etelä-Suomen aluehallintoviraston julkaisuja.

Berg, P. (2015) Sosiaaliset jalat ja vakava vapaa-aika – lasten ja nuorten vertaissuhteiden merkitys liikuntaharrastuksissa.

Berg, P. ja Kokkonen, M. (toim.) (2017). Urheilun takapuoli. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 186, Tiede.

Berg, P. ja Piirtola, M, (2014). Lasten ja nuorten liikuntatutkimus Suomessa – tutkimuskatsaus 2000–2012. Liikuntatieteellisen Seuran tutkimuksia ja selvityksiä nro 10.

Fagerlund, M., Peltola, M., Kääriäinen, J., Ellonen, N. ja Sariola, H. (2014). Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110.

Gretschel, A., Laine, S. & Junttila-Vitikka, P. (2013) Kuntalaisten kokemustieto liikuntapaikkojen laadun arvioinnissa. Harrastuspalvelut; Kunnallinen päätöksenteko SY, Se

Haapala H. (2017). Finnish schools on the move: students' physical activity and school-related social factors. LIKES Research Reports on Physical Activity and Health 336

Harinen, P., Honkasalo, V., Ronkainen, J. & Suurpää, L. (2012) Multiculturalism and young people's leisure spaces in Finland: perspectives of multicultural youth.

Helén, E. (2016). "Kun lapsi itse haluaa, uskaltaa unelmoida ja jos häntä kannustetaan sekä tuetaan, pystyy hän mihin vaan!" SATA - saavutettava lastenkulttuuri ja taiteen perusopetus -hanke. Esiselvityksen raportti. Tampereen kaupunki

Hentunen, J., Turpeinen, S., Pyykönen, J. (2016) Lisää laatua, enemmän toimintaa Seuratuen toimintavuoden tulokset 2014–2015. LIKES-tutkimuskeskus.

Herrala, H. (2015) Tytöt kaukalossa: Etnografinen tutkimus tyttöjen jääkiekkoharrastuksesta.

Huhta, H. (2015). "pitää pään kasassa työttömyysaikana ". Liikunta työttömien nuorten arjessa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisuja 87.

Iivonen, E. (2009). Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan laatu ja muutostarpeet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8.

Jauhola, L. ja Vehviläinen, J. (2015). Syrjintä koulutuksessa. Erityistarkastelussa kokemukset yhdenvertaisuuden toteutumisesta opintojen ohjauksessa eri vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten osalta Oikeusministeriön julkaisu: 21/2015.

KIHU 2017. Lajiliittojen seurantakortti. Julkisematon.

Kokko, S. ja Mehtälä, A. (toim.) (2016). LASTEN JA NUORTEN LIIKUNTAKÄYTTÄYTYMINEN SUOMESSA. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2016. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4.

Kokkonen, M. (2012). Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5.

Korkeakoski, E. ja Pääjoki, T. (2014). Taikalamput näkyvät ja vaikuttavat: Lastenkulttuurin taikalamppuverkoston keskusten vuosien 2009–2013 toiminnan vaikuttavuuden arviointi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:8.

Koskinen, K. (2008). Kiinni elämässä - oivalluksia ja onnen pilkahduksia. Invalidiliiton julkaisusarja, 2008.

Koululaiskysely 2017. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Hallituksen kärkihankkeen osana toteutettu valtakunnallinen koululaiskysely.

Koulun kerhotyö – nykytila ja kehitystarpeet (2004)

Laakso, N. (2009). Lasten ja nuorten liikuntaohjelma vaikuttaa, liikuttaa ja puhuttaa. Opetusministeriön ja Nuori Suomi ry:n näkemyksiä ja arvioita Lasten ja nuorten liikuntaohjelmasta nuorten liikuntaohjelmasta. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 222. 2009.

Laillisuustarkastuskertomus (2012). Avustukset veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroista urheilun ja liikuntakasvatuksen, tieteen, taiteen ja nuorisotyön edistämiseen. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 14/2012.

Lallukka, K. (2014). Lasten ja nuorten oikeudet liikunnassa ja urheilussa. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 284. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES.

Lehtinen, S. (2015). Selvitys helsinkiläisnuorten liikuntamahdollisuuksista ja liikunnan esteistä. Helsingin kaupunki Nuorisoasiainkeskus.

Lehtonen, K. ja Mäkinen, J. (2015). Liikuntajärjestöjen valtionavustusjärjestelmän kehittäminen ja tietopohjan vahvistaminen. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 310. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES

Liikenne- ja viestintäministeriö. 2015. Liikennejärjestelmän esteettömyys. Yhteenveto säädöspohjasta, suunnitteluohjeista ja keskeisistä kehittämishaasteista. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 16/2015.

Liikenne- ja viestintäministeriö. 2011a. Kävelyn ja pyöräilyn valtakunnallinen strategia. Liikenne- ja viestintäministeriön ohjelmia ja strategioita 4/2011.

Liikenne- ja viestintäministeiriö. 2011b. Tutkimus ja kehittäminen: tulokset 2010. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 23/2011.

Liikkumisen ohjauksen ohjelman sekä liikkumisen ohjauksen valtionavustusten hanketiedot (Liikennevirasto & Motiva)

Linjaukset liikuntatutkimuksen tukemiseksi vuoteen 2017. Liikuntatutkimuksen suunta-asiakirja Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:15.

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla (2008). Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14.

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2006:53

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2006. Opetusministeriön julkaisuja 2008:2

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2007. Opetusministeriön julkaisuja 2009:6

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2008. Opetusministeriön julkaisuja 2010:8

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2009. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:26

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2010. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:20

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2011. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:2

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013:22

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2013. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2015:1

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2014. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:11

Liikuntatoimi tilastojen valossa. Perustilastot vuodelta 2015. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 1/2017.

Maijala, H-M. (2014). MAAHANMUUTTAJIEN KOTOUTTAMINEN LIIKUNNAN AVULLA. Kehittämishankkeiden seuranta ja arviointi vuosilta 2011–2013. LIKES-tutkimuskeskus.

Merikivi, J., Myllyniemi, S. ja Salasuo, M. (toim.) (2016) Media hanskassa. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2016 mediasta ja liikunnasta.

Metsälä, J. (2017). Seuratoiminnan kehittämistuki 2016–2017. Tuettujen hankkeiden hakemusarviointi. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 337. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES.

MMM 2016. Manner-suomen maaseudun kehittämisohjelman 2007–2013 vuoden 2015 vuosikertomus – ohjelmakauden 2007–2013 loppuraportti.

MMM 2015. Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelman 2007–2013 jälkiarviointi.

Munter, K. (2008). 3.-9. luokkalaisten koululaisten iltapäivätoiminta. Toiminnan tavoitteellisuus, tarpeellisuus ja tulevaisuuden haasteet. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.

Muutosta liikkeellä! Valtakunnalliset yhteiset linjaukset terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:10.

Myllyniemi, S. (toim.) (2016). Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 54.

Myllyniemi, Sami ja Berg, Päivi (2013) Nuoria liikkeellä! Nuorten vapaa-aikatutkimus 2013. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 140. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion liikuntaneuvosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto.

OKM 2015: Suuntaviivoja liikuntapolitiikan tulevaisuuteen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:8

OKM 2016: Yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa – painopisteenä harrastamisen hinta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:19

OKM 2017: Jokaiselle lapselle ja nuorelle mahdollisuus mieleiseen harrastukseen -työryhmän raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö.

OPM 2009: Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset 2009. OPM:n julkaisuja 2009:48.

Pasanen, S. ja Laine, K. (2017). MONIKULTTUURISET LIIKUNTAHANKKEET. Vuosien 2015–2016 hankeseurannan tuloksia. LIKES-tutkimuskeskus 2017. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 326.

Peltola, M. ja Kivijärvi, A. (2016) Sports and structured leisure as sites ofvictimization for children and young people in Finland: Looking at the significance of gender and ethnicity.

Peltola, M. ja Moisio, J. (2017). ÄÄNIÄ JA ÄÄNETTÖMYYTTÄ PALVELUKENTILLÄ. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 112. ISBN 978-952-7175-29-3. ISSN 1799-9219.

Perusopetuksen laatukriteerit. Perusopetuksen, perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulun kerhotoiminnan laatukriteerit. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:29

Pyykönen, J. (2015). Seuratuki 2015. Tuettujen hankkeiden hakemusarviointi. LIKES-tutkimuskeskus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 308.

Pyykönen, J. (2016). Kehittämisavustus kunnille maahanmuuttajien kotouttamiseksi liikunnan avulla. Vuonna 2015 aloittaneiden hankkeiden esittely. LIKES-tutkimuskeskus 2016. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 316.

Pyykkönen, T. (2016). Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa – taustaselvitys valtion liikuntaneuvostolle ja sen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvojaostolle. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:1.

Rajala, K. (2010). Vähän liikkuvien ja liikunnasta syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten aktivointi – raportti hanketoiminnasta. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES-tutkimuskeskus.

RAY:n vastuu- ja vuosiraportti 2016.

Seppänen, T. (2014). Vapaa sivistystyö on merkittävä osa aikuiskoulutusta. Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 3/2014 – Teema: Inhimillinen pääoma.

Taavetti, R. (2015). "Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä..." Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisuja 81. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Seta.

Tammelin, T., Laine, K. ja Turpeinen, S. (toim.) (2012). Liikkuva koulu –ohjelmavaiheen 2010–2012 loppuraportti. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 261

Tammelin T, Laine K, Turpeinen S (toim.) 2013. Oppilaiden fyysinen aktiivisuus. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 272. Jyväskylä. Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES

Tavoitteet, teot ja tulokset – Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2012–2015 väliarviointi. Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta Nuora. (2014).

TEAviisari 2016. Tilastokatsaus 2016. Liikunnan edistäminen kunnissa – TEA 2016. THL.

THL 2017: Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen – Toteutuuko yhdenvertaisuus? Kouluterveyskyselyn tuloksia. TUTKIMUKSESTA TIIVIISTI 24. ELOKUU 2017.

Valtionavustusten digitalisoinnin esiselvitys. (2017) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:46.

Valtionhallinto liikunnan edistäjänä 2011–2015. (2015) Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2015:4. Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Vesikansa, S. (2015). Kysely lastenkulttuurikeskusten verkoston keskuksille yhteistyöstä koulujen kerhotoiminnassa. Henkilökohtainen kommunikaatio 5.3.2015 teoksessa Pulkkinen, L. (2015). Innostava koulupäivä. Ehdotus joustavan koulupäivän rakenteen vakiinnuttamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:6.

VLN 2015: Valtionhallinto liikunnan edistäjänä 2011–2015. VALTION LIIKUNTANEUVOSTON JULKAISUJA 2015:4. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2015:4.

WHO-Koululaistutkimus 2013-2014 (HBSC Study), Jyväskylän yliopisto.